

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

ИЗЛАЗИ ДВА ПУТ СВАКОГ МЕСЕЦА У СВЕСКАМА ОД 3 И
ВИШЕ ТАБАКА. ЦЕНА ЈЕ: ЗА СРБИЈУ 12 ДИНАРА, А ЗА ЦРНУ
ГОРУ, БУГАРСКУ, БОСНУ, ХЕРЦЕГОВИНУ, АУСТРО-УГАРСКУ,
РУМУНИЈУ И ТУРСКУ 15 ДИНАРА НА ГОДИНУ.

ПРЕТПЛАТА СЕ ПЛАЊЕ
УПРАВИ
КР.-СРП. ДРЖАВНЕ ШТАМПАРИЈЕ,
А РУКОПИСИ УРЕДНИШТВУ.

XVII-XVIII СВЕСКА У БЕОГРАДУ 15. И 30. СЕПТЕМБРА 1885. ГОДИНА VI

УКАЗИ ЊЕГОВОГ ВЕЛИЧАНСТВА

Његово Величанство Краљ благоволео је, на предлог министра просвете и црквених послова, указом својим од 29. Августа ове год. оставити:

Протојереја шабачког округа, Јанка Јовановића и протојереја ђуријског округа, Милутина Поповића, за чланове Архијерејског Сабора.

Његово Величанство Краљ благоволео је, на предлог министра просвете и црквених послова, указом својим од 29. Августа ове год. решити:

Да се ђакону Стевану Комненовићу, писару треће класе конзисторије епархије нишке уважи оставка, коју је поднео на државну службу.

Постављења, премештаји и разрешења од дужности наставника средњих школа

АКТОМ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

I. Постављени су:

У БЕОГРАДСКОЈ ГИМНАЗИЈИ:

г. Јосиф Мајнер, помоћник Народне библиотеке, за хонорарног учитеља француског језика у оба одељења 5. разреда, 31. Августа о. г.

г. Михаило К. Цукић, писар министарства финансије, за хонорарног учитеља француског језика у 6. и 7. разреду, 31. Августа о. г.

У ЗАЈЕЧАРСКОЈ ГИМНАЗИЈИ:

г. Станоје Николић, учитељ основне школе зајечарске за хонорарног учитеља музике с нотним певањем, 30. Августа о. г.

У БЕОГРАДСКОЈ РЕАЛЦИ:

г. Јован Докић, професор београдске гимназије, за хонорарног предавача хемије, 1. Септембра о. г.

У НИШКОЈ УЧИТЕЛСКОЈ ШКОЛИ:

г. Живко Бранковић, секретар нишке конзисторије, за хонорарног предавача црквеног пјенија, 29. Августа о. г.

У АЛЕКСИНАЧКОЈ НИШКОЈ ГИМНАЗИЈИ:

г. Милан Алексић, капелан протејереја алексиначког, за хонорарног вероучитеља, 28. Августа о. г.

у ЛЕСКОВЧКОЈ НИЖОЈ ГИМНАЗИЈИ :

г. *Јелена Дубурићка*, за учитељицу женског рада, 29. Августа о. г.

у НЕГОТИНСКОЈ НИЖОЈ ГИМНАЗИЈИ :

г. *Вилем Сантнер*, свршени философ, за предавача, 29. Августа о. г.

II Премештен је :

у ГОРЉОМИДАНОВАЧКУ НИЖУ ГИМНАЗИЈУ :

г. *Михаило Церовић*, предавач великоградшке ниже гимназије, за предавача, 31. Августа о. г. по потреби.

III Разрешен је :

у ПИРОТСКОЈ НИЖОЈ ГИМНАЗИЈИ :

г. *Сретен Н. Борђевић*, предавач, 28. Августа о. г. и означено је његово место за упражњено, што није на време отишао на дужност.

Постављења и разрешења од дужности управитеља основних школа

АКТОМ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

I. Постављени су :

у ВАРОШИ БЕОГРАДУ :

г. *Коста Петровић*, за управитеља основних школа на Сави и Вежбаоници при Вишој женској школи.

г. *Петар Никетић*, за управитеља основних школа на Источном и Западном Врачару.

у АЛЕКСИНАЧКОМ ОКРУГУ :

г. *Аранђел Дмитровић*, за управитеља основне школе у Алексинцу.

г. *Панга Илић*, за управитеља основне школе у Ражњу.

г. *Радиој Радосављевић*, за управитеља основне школе у Мозгову.

у ВАЉЕВСКОМ ОКРУГУ :

г. *Никола Пошовић*, за управитеља основних школа у Обреновцу.

у ВРАЊСКОМ ОКРУГУ :

г. *Милан Новичић*, за управитеља основних школа у Врању.

у ЈАГОДИНСКОМ ОКРУГУ :

г. *Павле Димитријевић*, за управитеља основне школе у Бачини.

у КРАГУЛЕВАЧКОМ ОКРУГУ :

г. *Анта Голубовић*, за управитеља основне школе у Лапову.

г. *Витомир Николић*, за управитеља основне школе у Наталинцима.

г. *Павле Швабић*, за управитеља основне школе у Тополи.

г. *Стеван Борђевић*, за управитеља основних школа у Рачи.

у КРУШЕВАЧКОМ ОКРУГУ :

г. *Крста Божовић*, за управитеља основне школе у Врбници.

у НИШКОМ ОКРУГУ :

г. *Милутин Радулоскић*, за управитеља основних школа у Власотинцима.

г. *Сира Здравковић*, за управитеља основних школа у Лесковцу.

у ПИРОТСКОМ ОКРУГУ :

г. *Борђе Којић*, за управитеља основне школе у Белој Паланци.

у ПОДРИНСКОМ ОКРУГУ :

г. *Живојин Милојевић*, за управитеља основне школе у Царини.

г. *Милутин Филиповић*, за управитеља основних школа у Крушњу.

у ПОЖАРЕВАЧКОМ ОКРУГУ :

г. *Борђе Пошовић*, за управитеља основне школе у Средњеви.

г. *Милутин Стојановић*, за управитеља основне школе у Кисилеву.

У РУДНИЧКОМ ОКРУГУ :

г. *Арсеније Радовановић*, за управитеља основних школа у Горњем Милановцу.

г. *Лазар Благојевић*, за управитеља основне школе у Шутцима.

У СМЕДЕРЕВСКОМ ОКРУГУ :

г. *Грујица Протић*, за управитеља основне школе у Селевцу.

г. *Павле Радосављевић*, за управитеља основне школе у Коларима.

г. *Сава Шкрбић*, за управитеља основне школе у Баничини.

г. *Светозар Јевтић*, за управитеља основне школе у Великом Орашју.

У ТОПЛИЧКОМ ОКРУГУ :

г. *Стеван Живојиновић*, за управитеља основних школа у Прокупљу.

У ШАБАЧКОМ ОКРУГУ :

г. *Радован Петровић*, за управитеља основних школа у Шапцу.

г. *Милорад Терзић*, за управитеља основне школе у Лешкици.

II Разрешени су :

г. *Владимир Поповић*, управитељ основне школе мачкатске, у ужичком округу.

г. *Гаврило Ранковић*, управитељ основне школе рачанске, у крагујевачком округу.

г. *Луко Дождић*, управитељ основних школа лесковачких, у нишкој округу.

г. *Љубомир Ристић*, управитељ основних школа алексиначких.

г. *Сава Танасковић*, управитељ основне школе на Западном и Источном Врачару у Београду.

г. *Петар Сирић*, управитељ основних школа власотиначких, у нишком округу.

г. *Велимир Павловић*, управитељ горњо-милановачких осн. школа у рудничком округу.

Постављења, премештаји и разрешења од дужности наставника основних школа

АКТОМ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

I. Постављени су :

У АЛЕКСИНАЧКОМ ОКРУГУ :

г. *Петар Протић*, бивши учитељ, за учитеља III разреда школе бањске, 28 Августа, ове године.

У ВРАЊСКОМ ОКРУГУ :

г-ђица *Косара Спасићева*, учитељска приправница, за привремену учитељицу школе предејанске, 21 Августа о. г.

У ПОЖАРЕВАЧКОМ ОКРУГУ :

г-ђица *Анђелија Спајићева*, учитељска приправница за заступницу учитеља школе у Раковој Бари, 12 Августа о. г.

У СМЕДЕРЕВСКОМ ОКРУГУ :

г-ђица *Софија Поповићева*, која је свршила V разред Виш. женск. школе за за-

ступницу учитеља школе у Врбовцу, 31. Августа о. г.

У ЧАЧАНСКОМ ОКРУГУ :

г-ђица *Милева Богдановићева*, која је свршила IV разреда гимназије, за заступницу учитеља I разреда школе на Рашкој, 30 Августа о. г.

II Премештени су :

У АЛЕКСИНАЧКОМ ОКРУГУ :

г. *Арсеније Панчић*, учитељ III и IV разреда школе бањске у IV разред исте шк. 28 Августа о. г. по потреби.

г-ђа *Јелена Милојковићка*, учитељица I разреда мушке школе бањске, у II, III и IV разред женске школе бањске, 31 Августа о. г. по потреби.

г-ђица *Милева Брајковићева*, учитељица I разреда 2 одељења мушке школе у Нишу

I разред мушке школе у Бањи, 31 Августа о. г. по потреби.

г. *Антоније Николић*, учитељ сва чет. разреда шк. ћињевачке, у II, III и IV разред исте школе, 31 Августа о. г. по потреби.

У БЕОГРАДСКОМ ОКРУГУ :

г-ђца *Василија Димитријевићева*, привремена учитељица I разреда мушке школе шопи ске, у Лесковац, 29 Августа о. год. по молби.

У ВАЉЕВСКОМ ОКРУГУ :

г-ђца *Савка Поповићева*, учитељица I разреда мушк. шк. текијске округа крајинског у Забреж, 18 Августа о. г. по потреби.

г. *Срећко Стевановић*, учитељ школе рибничке у Рабровицу, 30 Августа о. г. по молби

У ЈАГОДИНСКОМ ОКРУГУ :

г-ђца *Косара Пакићева*, учитељица I школе у Поточцу, у I разред школе јовачке 22. Августа о. г. по потреби.

У КРАГУЈЕВАЧКОМ ОКРУГУ :

г. *Димитрије Танасковић*, привремени учитељ школе рготинске, округа црноречког у I разред I одељења школ. лаповске, 31 Августа о. г. по молби.

г. *Стеван Павловић*, учитељ школе рамањске, у Маслошево, 24 Августа о. г. по молби

У ПОЖАРЕВАЧКОМ ОКРУГУ :

г-ђа *Јелена Николићка*, учитељица школе брежанске, у II разред школе божевачке 25 Августа о. г. по молби.

г. *Јован Филиповић*, учитељ II, III и IV разреда школе божевачке у III и IV разред исте школе, 25 Августа о. г. по потреби.

г. *Јован Миленковић*, учитељ школе вошановачке, у Брзоходе, 28 Августа о. г. по потреби.

У РУДНИЧКОМ ОКРУГУ :

г-ђа *Милева Церовићка*, учитељица III и IV разреда женске школе чачанске у II од. II разреда мушке школе у Горњем Милановцу, 31 Августа о. г. по потреби.

г-ђца *Косара Цветковићева*, учитељица II разреда I одељ. мушке школе горњомилановачке, у I одељење истог разреда 31 Августа о. г. по потреби.

г. *Јеврем Маринковић*, учитељ III и IV разреда школе мрчајевачке, у Прањане, 2. Септембра о. г. по потреби.

У СМЕДЕРЕВСКОМ ОКРУГУ :

г. *Периша Бекић*, учитељ школе волујачке, округа јагодинског у Ковачевац, 24 Августа о. г. по молби.

г. *Ђорђе Ђурковић*, учитељ II разреда школе Смедеревске у III разред исте школе 27 Августа о. г. по потреби.

г. *Јован Бољарић*, учитељ III разреда школе Смедеревске. у V разред исте школе 27 Августа о. г. по потреби.

г. *Николије Стефановић*, учитељ V разреда школе Смедеревске, у VI разред исте школе, 27 Августа о. г. по потреби.

г. *Димитрије Димитријевић*, учитељ школе брзоходске, округа смедеревског у II, III и IV разред школе великопланске, 24 Августа о. г. по молби.

г-ђца *Христина Јовановићева*, заступница учитеља I разреда школе жагубичке у смедеревском округу, у I разред школе великопланске, 30 Августа о. г. по молби.

У ТОПЛИЧКОМ ОКРУГУ :

г-ђа *Софија Клајићка*, учитељица I одељ. I разреда школе прокупачке, у цео I разред исте школе пошто су одељења спојена 27 Августа о. г.

У ЧАЧАНСКОМ ОКРУГУ :

г-ђца *Катарина Милосављевићева*, учитељица сва чет. разреда женске школе текијске округа крајинског у III и IV разред женске школе чачанске, 31 Августа о. год по потреби.

г. *Миливоје Никчевић*, привремени учитељ I и II разреда школе на Рашкој у II разред исте школе 31 Августа о. г. по потреби.

У ШАБАЧКОМ ОКРУГУ :

г-ђца *Јелена Радовићева* учитељица IV разреду женске школе шабачке у I одељење истог разреда, 23 Августа о. г. по потреби.

г. *Јован Берић*, учитељ I разреда школе богатићке у II, III и IV разред исте шк. 23 Августа о. г. по потреби.

г. *Михаило Ерић*, заступник учитеља шк. барске, округа пожаревачког у Коцељево, 20 Августа о. г. по молби.

г. *Сима Богдановић*, учитељ II, III и IV разреда школе богатићке у Салаш ноћајски 23 Августа о. г. по молби.

г-ђа *Цанка Илићка*, учитељица школе у Салашу ноћајском, за учитељицу I разреда школе богатићке, 23 Августа о. г. по молби

г-ђца *Полексија Илићева*, учитељица шк. лесовачке. округа београдског, у II одељење IV разреда женске школе шабачке 23 Август о. г. по молби.

г-ђца *Драга Станојевићева*, учитељица I разреда 2 одељења мушке школе шабачке, у 2 одељење II разреда женске школе у Шапцу 2 Септембра о. г. по потреби.

г-ђа *Јелена Караматићка*, учитељица II разреда женске школе шабачке у I одељење истог разреда 2 Септембра о. г. по потреби

III Разрешени су:

У АЛЕКСИНАЧКОМ ОКРУГУ:

г-ђа *Леошава Красићка*, учитељица II, III и IV разреда женске школе у Бањи 23 Августа о. г., по молби.

У КРАГУЈЕВАЧКОМ ОКРУГУ:

г. *Драгутин Милићковић*, заступник учитеља школе у Маслошеву, 21 Августа о. г., по молби.

г-ђца *Милева Костићева*, заступница учитеља II разреда школе лаповске 36 Августа о. г., по молби.

У КРАЈИНСКОМ ОКРУГУ:

г. *Драгутин Радовановић*, заступник учитеља школе мокрањске, 23 Августа о. г.

У ПОЖАРЕВАЧКОМ ОКРУГУ:

г. *Јеремија Станковић*, учитељ школе крепољинске 1 Септембра о. г. по молби.

У ЦРНОРЕЧКОМ ОКРУГУ:

г. *Димитрије Мишић*, заступник учитеља III и IV разреда школе у Подгорцу, 24 Августа о. г. јер није отишао на дужност.

У ШАБАЧКОМ ОКРУГУ:

г. *Стојислав Милојевић*, заступник учитеља школе јаловичке 31 Августа о. г. по молби.

Записник Главног Просветног Савета

САСТАНАК ССЛXXXII

3. Јуна 1885. год. у Београду.

Били су: председник *Димитрије Нешић*, потпредседник: *архимандрит Н. Душић*; редовни чланови: *Ј. Пешић* и *Љуб. Ковачевић*, ванредни чланови: *Михаило Валтеровић*, *Милан Анденовић*, *Јевта Борђевић*, *Јов. Борђевић*, и др. *В. Бакић*

Пословођа *Петар Ј. Живковић*.

I

Прочитан је и примљен записник 281 састанка.

II

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 1. Јуна теж. године ШВр. 4771 којим тражи мишљење од Главног Просветног Савета, да ли би се могла при-

мити система грађења скалија фирме Андрије Олтмана из Беча.

Одлучено је: да се понуда не прима, пошто постоје правила, која је Главни Просветни Савет прописао а г. министар одобрио, како се имају скамије за наше школе правити.

III

Коднесен је програм из опште Историје и одлучено је: да се исти прими без дебате.

IV

Прочитани су реферати о „слици Светога Саве,“ коју је израдио г. Влад. Тителбах професор учитељске школе на употребу средњих и основних школа.

Одлучено је: да се усвоји мишљење референта о тој слици.

V

Прочитани су реферати о „Историји Срба од Милана Убавкића књига I.“

Одлучено је: да се ова књига не може примити ни за једну од оних цељи, које су поменуте у акту господина министра.

Награда је одређена: г. Панци Срећковићу 60 динара, а г. Мих. Ђуровићу 100 динара за реферате.

Ти реферати гласе:

I

Главном Просветном Савету

О књизи „Историји Срба.“ г. М. Убавкића, књига прва. Београд 1883 г.

На питање Просветног Савета: „Може ли се „Историја Срба“ г. Убавкића употребити као школска књига било за потребу *наставника основних школа*, било за *ученике средњих школа*?“ част ми је одговорити, веома уkratко, ово:

I

Ово није цело дело, него само прва књига, која се свршава пропању српског царства т. ј. смрћу *другога српскога цара, Уроша*. Зато као учебник не може бити, а да и не напомињем, да су ово лекције учитеља, и то до Немање „у виду биографија појединих *затних владоца*“ (стр. 23), дакле не свију. Од Немање, до смрти цара Уроша иде обична српска Историја и онда долази унутрашње стање за време Немање.

II

Као сами почетак, тако и читава историја до Немање, и ако је *јасније* схваћена од свију пређашњих учебника, није схваћена онако како је била, па по томе не може се препоручити никако за учебник. Од Немање до смрти цара Уроша тако је написана, да би била добит за школе и то *средње школе*, кад би тако била израђена читава српска историја; нарочито је најбоље израђено унутрашње стање српске државе за време Немање.

Ова партија врло би добро дошла свима учитељима *основних школа* т. ј. историја од Немање до смрти цара Уроша и унутрашње

стање државно. Због овога, мњења сам, да би требало, да министарство *набави од ових књига толико, колико има основних и средњих школа, те да се овом партијом користе наставници.*

III

Писац је веома млад човек и треба му одати хвалу, што се толико потрудио и написао ову књигу. Ми врло мало имамо књижевних радника, па зато ово мало што имамо, треба чувати и потпомагати, да и даље раде. Изричући овакво мњење о овом књижевном раду, нека ми је дозвољено, да напоменем и неке омашке, које су сапутнице свакога човечијег рада, а тим пре овако младога писца. Омашке напомињем зато, нека се исправе при новом издању.

Већ сам казао, да није схваћено добро жупанијско време, зато и мора бити потпуно прерађено. Она лица из тога доба, која су унесена у ову књигу, изнесена су у биографијама — посебнице — добро.

На стр. 25: „Ну и ако је бугарска војска била куд и камо већа од српске и уз то још у борби већ огрезла“ — ова читава реченица нема историјске основе.

Стр. 29: „Петру се досади *тамновање* код стрица...“ и ово није истина. Тако исто (стр. 30) несу Хрвати наговарали Брана да удари на Петра. Тако исто не може се рећи: Мијаилу било *мрско* (стр. 31). И оне речи на стр. 32: „Чувши за *неверство* Петрово у сред весеља“ и т. д. или: „из почаста према њему“ — несу историјски верне.

Није верно (стр. 35) да је „Рашка била под Бугарском,“ као ни то (стр. 36) да је Рашка „трпела седам година насиље бугарско“ или (на стр. 41) „то *брдо* нису могли освојити,“ а није нико *брдо* освајао, него замак. Незгодно је речено: „да *овере* главу“ (стр. 43) јер се глава мије или измије. (Стр. 47) Владислав није дошао у Зету, па није ни „*иза сна*“ повикао (стр. 48) и т. д. има више омашки или нетачности на пр. „Војислав науми па замоли грчког цара да га пусти кући цар га пусти“ што није истина (стр. 51 и 52). Има у времену до Немање више оваких погрешака. Зато сам и рекао да овај део треба са свим прерадити. Ка сам у књизи већину од њих по-

бележио. Само ћу још напоменути, да се мора више пажње обратити на реченице, као на пр. Зар се може рећи овако за Бодина: „вратио се *одважно* кући“ т. ј. утекао или се уклонно с бојишта, јер га реч „*одважно*“ прави смешним.

У времену владе Немања треба исправити омашке, од којих ћу неке напоменути:

Стр. 101: Није Немања рођен „у селу Рибници,“ него на „мѣстѣ Рибница.“ Стр. 102: Није храм св. Николе „спроћу ушла реке Вањске,“ него на Ибру. Није се Немања ослободио „*проклете*“ пећине; није р. Ситница била тако мртвим телесима препуњена „да се преко мртвих телеса као по суху могло ходити“ (стр. 103). Па није ни оно истина (стр. 105): „не престаше *поносити мрзити*.“ Учитељ богумила веровао је у Христа, а на стр. 107 стоји: „није веровао.“ Одкуд писац зна (стр. 111) да сељачка деца несудила у школу?“ и т. д. На страни 118 вели се: Стеван задржао „под својом управом Врањску и Нишку област *без Ниша*,“ што није верно историјски и наличи на то, као кад би рекли: Задржао под својом влашћу Крагујевачку нахију без Крагујевца. На страни 121: Урош I није био „сувладалац Радославу.“ А Радослав није „рђаво поступао с народом“ (стр. 121). Отклен писац зна (стр. 122) да је „Урош дао Владиславу на управу Зету, Приморје и Требиње?“ Односи Уроша I према Угрима и према сину Драгутину нису гачно образложени. Није добра карактеристика Уроша I: „добар, благ и наметан владар“ (стр. 125). Зашто је био протеран? На стр. 126 није веран израз: „Народ га (Драгутина) и онако није водео,“ јер се онда питала властела, а не народ. Напротив баш је народ веома јако волео Драгутина, јер је он устао противу зеленаша и рђавих људи, а бранио правцу и народ. Исто тако Милутин није завладао зато што је „у народу омиљен био.“ Стр. 127: Андроник није имао новаца да плати *најамницима* (Татарима) а не савезницима па их упути противу српске краљевине и т. д. Није верно историјски, да се тада Бугарска раскомадала (страна 129). Шишман владар Видински, а не бугарски (стр. 130). Није Милутин послао Стевана у Азију (стр. 131). Јелена није живела у Зети (стр. 134), него у Колашину у Брњачи. Ми-

лутин није све „љубио“ (стр. 13). Овако се не пише у историји (стр. 137): „Он је до душе имао и погрешака“ и т. д. Није Дечански побеглао у Звечане, него у *Петрич*“ (страна 149) и т. д. Није се Душан прогласио царем зато „што се бугарски владалац мање моћнији могао назвати царем“ (стр. 165), јер на бугарском језику цар значи просто *владалац* и ништа друго и т. д.

Наша предања, летописци и црква, као и сви историци тврде да је Вукашин убио Уроша. Сувремена полемика о томе још траје и без *јаких* и *верних* *навода* не сме се кварити историја. С тога и не треба уносити у Историју тај догађај друкчије, него онако како се до сад знало. Зато треба исправити и тај навод на стр. 196.

Било је Срба више у XIV веку од „5 милиона.“ Нису једно исто *Отроци* и *Себри*.

Тако исто није „*квашње*“ „*чино*“ сукно, од вишњева чохе него реч *квашње* значи сукно (стр. 269).

Све су ово ситне омашке, које се лако могу исправити. Књига је пак боља од свију досадашњих књига ове врсте по духу и правцу, којим је написана.

19. Септембра 1884 год.
у Београду.

Ј. СРЕЂКОВИЋ

II.

Главном просветном савету.

Прегледао сам у свима појединостима „Историју Срба од Милана Убавкића, књига I,“ коју ми је Главни Просветни Савет изводео дати на оцену.

Да би могао савесно оценити наведено дело, ставио сам себи за задатак: *прво* да оценим како је написано: да ли према захтевима сувремене историјске науке; има ли у њему више или мање погрешака; каквим је језиком написано итд.; у кратко: претежу ли добре стране тога дела или рђаве; и *друго*: да пресудим је ли писац постигао ону цел којој је дело намењено или није.

Прочитав дело г. Убавкића, нисам се мало зачудио, видећи да писац није имао пред очима никакве цели — о плану да и не говорим — кад се датио да га напише (мањ ако не

материјалне). Ово и сам писац признаје, јер у предговору (страна I) вели да је дело своје намењено „поглавито наставницима основних школа“, али опет „држи да ће бар колико да подмири потребу овог предмета у средњим школама, док се за ученике у истима не израде учебници према одређеном програму.“ Намењујући своје дело *час учитељима основних час ученицима средњих школа*, он се и даље колеба, јер га — истина с неком бојажљивошћу — намењује јоште и *народу и омладини*, настављајући овако „од критике компетентних највише зависи да дело ово буде: или с допунама и изменама прештампано, или без икаквих знатних измена, или проширено и удешено тако да потпуно одговори захтеву једне ручне књиге за учитеље, или да буде преиначено и удешено према програму за гимназијске ученике, или најзад популарно написана за народ и омладину. Оскудица у делима ове врсте у опште, узрок је те овај рад свој писац ставио у извесну врсту ради тачно одређене цели, него сам оставио да по времену, по критици, и *по потреби*, прерадим га овако или онако и дам му извесан оквир (предговор I и II страна)“.

Као што се види, сам писац не зна којој је цели дело намењено, већ оставља да то одреде „компетентни, време и потреба“ — и онда није чудо што његово дело не одговара ни једној од горе истицаних цели: није за учитеље, није за ученике средњих школа, а није ни за „народ и омладину“.

И нехотично изрекох свој суд о поменутом делу, а ред је био да најпре изнесем добре и рђаве стране његове.

По што је г. Убавкић писао своје дело одмах чим је изишао из школе, по што он није никакав *самосталан* радник на српској историји — није никакво чудо, ако кажем, да је он наведено дело израдио — да не кажем готово преписао — по другим књижевницима, али тако *невешто*, да често два са свим противна твђења саставља у једну хармоничну целину, и тако *несавесно*, да главне изворе или префуткује, или багателишући помиње.

Да је г. Убавкић несавестан компилатор, управо плагијатор, ево доказа.

Писац у почетку свога дела наводи за I књигу неких 40 извора (34 на срп. и хрватском 2 на руском и 4 на немачком језику). У ствари

пак он је употребио у главном ова четири извора: 1. Историју Света, књига II, од Стојана Бошковића, и то онај део где се говори о Словенима. Треба само упоредити Бошковићево дело од стране 168—183 са Убавкићевим од стране 4—5, па ће се одмах свак осведочити да је тако, па и пак међу тих 40 извора није поменуто Бошковићева историја. Душа ваља г. Убавкић на страни 10-ој у *загradi* рече: „види Бошк. ист. Света, и ако је његово дело преписао још и *даље*, све до стр. 15! 2. Употребио је нешто од расправе г. Чедом. Мијатовића „Цар Урош и краљ Вукашин“. 3. Служио се делом Вука Караџића „Живот и обичаји Српског народа. И 4. Употребио је законик српског цара Душана“ од Ст. Новаковића.

Од осталих извора г. Убавкић једне није никако употребио у своме делу [н. пр. Енгела Рајића, Спиридоновића, Шафарика, Хопфа, Љубића, Петрановића, Годишњицу III-ју, Видаковића итд.], друге није ни читао [н. пр. Хопфа, по што није знао страног језика], треће помиње по наводима других писаца [н. пр. Новаковића, Рачког и др], о чему ћу ниже навести доказе.

И нехотице пам се намеће питање: па од куда је г. Убавкић узео остали историјски материјал?

На то питање мени је лако одговорити а ево за што. Ја сам се спремао за професорски испит из српске Историје. Знајући да г. Љ. Ковачевић обрађује и предаје више година Српску Историју по самим изворима, самостално, замолио сам га и од њега добио — као и још неки наставници средњих школа — његову аутографисану Српску Историју до 1389. године [за Зету до 1421], по којој сам и лекције радио кад сам предавао у вишој жезској школи Историју Срба. С тога чим сам почео читати Убавкићеву Историју, одмах сам познао г. Ковачевићево дело, наравно овде онде *измењено* и *накарађено* — „да се Власи не сећају“. Тада ми постаде јасно за што онолики извори „*парадирају*“, а нису накако ни употребљени, док међу тим нема главног извора — Ковачевићеве аутографисане историје! Нити ми је сад било чудо, као пре, како да један ђак јучерањи, који је свршио само учитељску школу са *обичним* успехом, напише *прве* године по свршетку

школе старију историју нашу, и за што тај „*генијални*“ младић који постиже толике давнашње раденике на томе тако мучном послу ипак обећа да ће „*крз кратко време*“, изићи друга и *трећа* књига његове историје Срба, — не испуни своје обећање ни за *две* године дана кад је много лакше написати новију Српску историју него старију!

Рекох да је г. Убавкић *највећи* део своје историје узео из аутографисаних лекција г. Ковачевића, па их ипак не помиње међу изворима којима се служио. Душа ваља он је са „*дубоком благодарношћу*“ споменуо г. Ковачевића, а ево шта и како вели у своме предговору: „Не могу да на овом месту не дам израза својој дубокој благодарности коју осећам према своме професору Господину Љубомиру Ковачевићу управитељу београдске учитељске школе, за то: што ми је омилио изучавање историје Срба, што ме је услужио многим књигама из своје библиотеке које ја нисам могао набавити, што ми је увек с ретком готовошћу и великом љубазношћу давао објашњења на многа решена и нерешена питања, што ми је *дао дозволу* да се при писању ове књиге могу послужити његовим белешкама из Историје Срба, и, на послетку што ми је превео многа места из Дукљанина (с латинског), Ане Комнене и Кантакузена (с грчког)“ [стр. II и III Убав. књиге].

Оволико тамњана држао је г. Убавкић да је доста г. Ковачевићу, па да скине с душе све што га је тиштало! Можда је г. Ковачевић, по познатој ми његовој доброты и скромности, веровао *и* задовољно се таком изјавом „*захвалног*“ г. Убавкића, али ја — а држим и многи други — доиста не бих никако допустио, да онај кога сам ја учио и нечему научио, мој *аутографисани предмет* на коме бих 10—12 година радећи провео, већим делом *прочише и под својим именом изда*, па да ме још и међу изворима не наведе, док међу истима парадирају чак и такве расправе, које говоре о другој половини XV века, и ако се историја његова завршује 1371 годином, па још да је толико незахвалан и безобразан да тај мој рад багателише, називљући га „*белешкама*“ (које се хватају на часовима)! И такав човек има још образа обратити се министру просвете да му „*његову*“ историју награди! Чисто не бих ве-

ровао да међу учитељима може бити тако дебелих образа!

Остављајући на страну што историја г. Убавкића није удешена да послужи ни као ручна књига за учитеље основних школа, ни за ученике средњих школа — не могу је ни за једну од тих потреба препоручити још из ових разлога:

I. Што не би било лепо да министарство просвете морално потпомаже плагијате, кад већ плагијатор, нашим земаљским законима, не може бити осуђен за крађу умне својине;

II. Што у његовој историји има више историјских погрешака. и, често, проблематичних питања;

III. Што је пуна плеоназама, неодређености и педагошких махана;

IV. Што је писана језиком и правописом на многим местима, рђавим: и

V. Што у њој има толико погрешака, учињених које из незнања саме ствари, које при штампању, да се не би могла с коришћу употребити, док се год те погрешке не би исправиле, баш и кад би све друго добро било.

I-во.

Докази да је г. Убавкић највећи део историјског материјала узео из аутографисаних лекција г. Љ. Ковачевића.

Кад се упореде аутографисане лекције г. Ковачевића са историјом г. Убавкића, види се да је он преписивао не само оне одељке којима није знао, већ и оне којима је знао писце и изворе којима се служио г. Ковачевић радећи своје лекције. Но да би са себе скинуо сваку сумњу, г. Убавкић код ових других одељака [а међу „изворима стр. IV—VIII] навео је чак и писце којима се бајаги непосредно служио пишући историју. Тако је као изворе навео Фр. Рачкога, за Немањино време, два дела Ст. Новаковића: „*примере књижевности и језика*“, и „*земљиште радње Немањине*“, за Душана — Норф-а и Флоринског итд. Међу тим поређењем се види да се Рачким није *никако* служио, јер не би казао да се његова расправа зове „*Borba južnih Slovena X и XII века*“ [стр. VIII] у место „*Borba južnih Slovena Za državnu neodvisnost u XI veku*“.

Колико се пак служио наведеним делима Ст. Новаковића показале ови примери:

Први пример. О томе како је Немања добио од Грч. цара Дубочицу, г. Убавкић позивајући се на „Примере“ Ст. Новаковића пише: „примивши свој део Немања почне управљати мудро и праведно на чему му браћа завидеше и непрестано нападаше на њега. Грчки цар Манојло, чувши о ваљаности и смерности његовој и дошав једном приликом у Ниш, „зажели га видети и поручи му да дође, и Немања одмах оде. Цар га прими врло лепо, охрабри га и задиви се даровитости и мудрости његовој, па му при растанку, одвоји од своје земље област Дубочицу [Лесковачки крај] и поклони, говорећи: нека је навек твоја и твоје породице после тебе, ниским у заједници, ни са мном, ни после мене са рођацима мојима“ [101–102 стр]. То, пак место у „Примерима“ по преводу самога Новаковића гласи: „Богољубиви цар Цариградски Манојло, чувши о изредној врсној смерности и кротости овога незлобивог, и приближујући се Нишевским странама, пожеље видети га, и поручи му да дође, те да се познаду. И он се пожури и дође. Видевши га пак цар, прими га с царским поздравима, и пољуби га, и дивљаше се мудрости младићској и почаствова га царским саном и различитим дарима. И одлучи му и даде од земље своје тако звану Глубочицу, рекавши: нека је теби и семену твоме за на век, нек је само твоје без заједнице нити са мном нити после мене с ближњима мојима.“ (стр. 22–23 Ст. Нов. земљиште).

Као што се види г. Убавкић није узео наведено место од г. Новаковића, позива се дакле, *несавесно* на њега, већ га је узео из лекција аутографисаних г. Ковачевића у којег то место гласи: „Немања је управљао својим уделом врло мудро и праведно. За ово дочује Грчки цар Манојло Комнен и, једном приликом када је долазио у Ниш поручи Немањи те дође к њему. Цар га лепо прими и обдари, па му, шта више, одвоји од своје земље област Дубочицу [Лесковачки крај] и поклони говорећи: нека је твоје породице после тебе ни с ким у заједници, ни са мном ни после мене с ближњима мојима“ [Ковачев. лекц. стр. 95].

Да би дакле прикрио плагијат, г. Убавкић позвао се на „Примере“ држећи да то нико

неће упоређивати, уметнуо је у текст Ковачевића, да Немањи браћа „завидеше и непрестано нападаше на њега“, пре но што је добио од цара Дубочицу, што није истина и реч „обдари“ заменио је речју „охрабри“ [биће рђаво прочитао], као да се Немања био препао од Манојла!

Други пример. Орбиново приповедање о освојењу Зете навео је г. Ковачић по преводу Ст. Новаковића. Невештином ученика, који је лекције г. Ковачевића преписивао за аутографију, поткрале су се у том приповедању четири погрешке, и оне се све налазе и у књизи г. Убавкића — по чем он није знао да су то погрешке, што би без сумње знао, да је радио по делу Ст. Новаковића на које се несавесно позива. Та су четири места:

а); место које по преводу Новаковића гласи: „Дубровчани се стадоше правдати, како су боље могли, говорећи, да им неће никада учинити по жељи“ (стр. 37 у Нов.), аутографисано је без речи „неће“ у последњој реченици. Преписујући ово место од г. Ковачевића, г. Убавкић опазио је да је непотпуна реченица, па је место изостављеног „неће“ ставио „је немогуће икада“, те је тако у њега испала саката реченица: „да им је немогуће икада учинити по жељи.“ (види стр. 104).

б). место, које у Новаковићевој расправи гласи: „ови одговоре, како су истина ради да са сваким у љубави живе, али и то без штете за част и слободу своје државе, и да им је милије изгинути него то двоје изгубити“ (Нов. 37–38). исто је тако и у г. Ковачевића, само што је место речи „двоје“ погрешно аутографисано „своје“, а та погрешка налази се и у г. Убавкића (в. стр. 104).

в); место, по преводу Новаковића гласи: „Ту се већ беше искупило 3000 људи од војске Мирослављеве, очекујући остатак, па да се примакне зидовима Дубровника, те да почну опсаду, или, како беше у ствари испало, да препречи упад Дубровчана у земљу Мирослављеву (Нов. 38)“, а тако је исто и у г. Ковачевића лекцијама, осим што је реч „испало“ погрешно аутографисано „хитно“, а ова је иста бесмислица ушла неопажена у истор. г. Убавкића! (види стр. 104).

г); Од четвртог места, које у Новаковића гласи: „али Дубровчани, уставивши се на згодном месту, обрну се против непријатеља, принуде га на бегство и разбију. С тога се Немањини људи оставише опсаде Дубровника али га никада не престадоше поносити мрзвити“ (стр. 38 Нов.) разликује се то исто место у Ковачевића у томе, што је у њега израз „на бегство“ замењен изразом „у бег“, и што је погрешно аутографисано „али за никада“ место „али га никада“. Обе ове разлике налазе се и у књизи г Убавкића!

Исто тако несавесно наводи г. Убавкић међу изворима Флоринскога (а о Копфу нећу ни да говорим, по што Убавкић и не зна немачког језика!), а у намери да забашури да је преписивао лекције г. Ковачевића, који је доиста употребио Флоринског израђујући лекције о Душану. За доказ тога навешћу само два места.

а); По Флоринском Душап је узастопце две године (1350 и 1351) ударао на Босну, а по Ковачевићу само једном, а тако исто налазимо и у г. Убавкића, који је од два места, у лекцијама г. Ковачевића, од којих прво гласи: (Душан) „победоносно продре „преко Босне до Новог Имотскога и освоји Хум,“ а друго: „Док се Душан бавио у Босни, отме Кантакузен олако сву југозападну (Востајеју) и продре у Арбанију и Тесалију“ — начинио ово једно: „Док је Душан победоносно, продирао у Босни и покорио Хум, дотле је Кантакузен помоћу Турака опет завладао јужном Маћедонијом, продро у Албанију, Тесалију и друге крајеве“ (стр. 169). Да би се дакле колико толико разликовао од г. Ковачевића, он је заменио југо-западну Маћедонију „јужном“ што није све једно, и додао је да је Кантакузен продро и у „друге крајеве“ осим Маћедоније, Албаније и Тесалије — само штета што нам г. писац не каже у које!

б); Пример још боље ће показати, да ли се г. Убавкић савесно позивао на Флоринског или је преписивао лекције Ковачевића и то често и не разумевајући смисао појединих Историских догађаја.

Пораз Срба под Бориловићем описан је у г. Ковачевића лекцијама овако: „Срби и Бугари удогоре се на обали реке Марице одвојени једни од других тако, да су Бугари стајали

ближе граду (Димотику). Тада се неочекивано појави савезник Кантак узенов Сулејман, син Орханов с 10—12000 коњаника. Бугари се поплаше и побегну у Димотик, а Срби и Грци који су с њима били, уцусте се у бој који се сврши потпуном поразом Срба“ (стр. 205. Ковачев.), а у г. Убавкића то место гласи: „Срби и Бугари удогоре се на обали реке Марице, одвојено једни од других тако, да су Бугари стајали ближе граду (Димотику). Тада се изненадно појаве савезници Кантакузенови. Турци и Бугари се поплаше те побегну у град а Срби и Грци уцусте се у бој, који се сврши потпуном поразом Срба“ (171 Убав).

Очевидно је да се г. Убавкић хотећи скратити текст г. Ковачевића заменом речи „Сулејман, син Орханов с 10—12000 коњаника“ речју „Турци“, збунио, па је место тачке метнуо свезу „и,“ те тако су се Српско-Грчки савезници Бугари претворили у *турске* савезнике, побегли с њима у град и опет „потпуно“ поразили Србе!! Нише човек историју!!

Исто се тако г. Убавкић не позива свагда савесно ни на Јиричека и Ч. Мијатовића, о чему бих могао навести више примера, али тек је довољан овај један који најјаче удара у очи. У аутографисаним лекцијама г. Ковачевића погрешком преписивача стоји „Дабай“ у место „Добој“, па се та иста погрешка налази и у г. Убавкића (стр. 237), који међу изворима помиње Јиричка у кога те погрешке нема.

Кад је г. Убавкић преписивао и оне аутографисане лекције г. Ковачевића за које је знао по којима су писцима рађене и није их хтео непосредно употребити; онда није никакво чудо што је он преписивао и оне Ковачевићеве лекције за које није знао по којима су писцима и изворима рађене. Али да се то неби лако познало, г. Убавкић је лекције г. Ковачевићеве местимице скраћивао, местимице мањим и већим уметцима из других писаца (Ст. Бошковић, В. Караџић и т. д.) проширивао, а понегде је намерно додавао и по коју своју реченицу — која је обично историјски неистинита, или бар проблематична — или једне изразе замењивао другим синонимним изразима: тако је постала историја Срба г. Убавкића!

Пре него што наведем примере у потврду овога, држим за потребно поменути још и ово.

Г. Ковачевић до сад је два пута (а неке партије и три пута) аутографисао за своје ученике старију историју срп. народа: једном до смрти цара Уроша (1371 г.) а други пут до битке косовске, док је историју Зете и даље продужио: једном до 1497, а други пут до 1421 год. Оба пута г. Ковачевић није аутографисао први мање важан део приступа (историју балканскога полуострва пре римског освојења) и историју Босне од XII века до постанка босанске краљевине. Г. Убавкић имајући у рукама први пут аутографисане лекције г. Ковачевића, које се завршују 1371 годином, такође завршује своју историју том годином, а тако исто и почиње оданде одакле и г. Ковачевић, т. ј. од кад су Римљани освојили балканско полуострво. Што г. Убавкић нема историје балканског полуострва пре римског освојења, можда би за то и нашао изговора, али што је изоставио историју Босне за више од два и по века, не да се ничим оправдати. Ну збиља шта ја рекох, кад се то да потпуно правдати? Он је и први део приступа и историју Босне од XII века изоставио с тога, што г. Ковачевић своје лекције о томе није аутографисао! Па је био још толико недоследан, да је међу градовима и варошима, које су „*под Пеманићима*“ биле знатне, убројао *Сребрницу и Крешво*, и ако се прва спомње први пут 1376 године, а друго тек почетком XV века а ова му се предаћа десила с тога што је заборавио да је изоставио историју Босне и што је г. Ковачевићеве лекције о културном стању XIII, XIV и XV века претворио у културно стање Срба XII, XIII и XIV века!

Г. Ковачевић радио је приступ, другу половину IX и X века поглавито по М. Дринову. Како г. Убавкић овога писца међу наведеним изворима не помиње, из упоређења лекција г. Ковачевића са историјом г. Убавкића јасно је, да је највећи део онога што г. Убавкић о наведеном времену издаже, узео из лекција г. Ковачевића. То ће најбоље потврдити ови примери;

1. Текст у Ковачевића: „Римска царевина није могла за дуго владати на миру балканским земљама за које се борила два и по века са староседеоцима и ранијим освајачима (Скординцима, Басторнима и Сарматима). Око половине првога века пре Христа подигла се

од разних народа, у Дачкој силна држава, која се пружала од Тисе до Дњестра, од Дунава до Карпата. Између овако снажних седеа, и ако је растављао Дунав, морало је, кад тад, доћи до рата, а изазвали су га Дачани прешавши на десну страну Дунава и напавши на Мађедонију. Војна која се због тога заподела, трајала је око 150 година, а довршио ју је Тројан (107 после Христа), освојењем целе Дачке, којом је владао Дећбал.

Римљани су се надали, да ће обезбедити балканске области од „варвара“, ако освоје Дачку, али су се у томе преварили. Није прошло више од пола века, а разни народи навалише на Дачку и т. д.

а у г. Убавкића овако: ... „у првом веку по Христу... земље балканске беху под влашћу римске царевине, која се о њих борила два и по века са староседиоцима (Скординцима, *Бастарима* (sic) и т. д.) Да би обезбедили балканске области (после једног уметка наставља) од „варвара“, они (Римљани) су се мапали земаља и преко Дунава тамо, а између Дунава и Карпата, Тисе и Дњестра, беше поодавна (око пола I века) од разних народа подигнута силна држава Дачка. Између ове две силне државе — римске и дачке — које је само тихо Дунаво растављало — не могаше никако бити да се до борбе не дође. Дачани први даду повод томе — прешав на десну обалу Дунава и опљачкавши римску покрајину Македонију. Борба која се с тога развила између Дачана и Римљана, трајала је око 150 година и свршила се (107 г. п. хр.) потпуном пропашћу Дачке. Али тим, што је освојена Дачка, није била обезбеђена царевина римска од варвара као што су се то они — Римљани — надали. Није прошло ни пола века после тога, а на Дачку навале разни народи, и т. д.

2. Ковачевићев текст: „Ну ови Словени, будући у незнатнијем броју и растурени у неколико области, нису остали самостални, већ су као и други досељеници, били римски поданици и без сумње са свим би се изгубили, да се досељавање Словена није и доцније обновило.“ (стр. 19);

а у г. Убавкића ово место гласи: „*Број* њихов беше тада у *незнатном броју* и беху растурени у неколико области, па с тога

нису могли остати *потпуно* самостални већ су, као и други досељеници, били римски (грчки) поданици, но они су доцније обновили досељавање те су тако сачували своју народност од потпуног *престолавања* (?) у Римљане, и друге народе.“ (стр. 14—15).

Г. Убавкић, да се не би познао Ковачевића текст у наведеном пасажу, не почиње га као он речма: „ну ови Словени будући“, већ је место њих употребио „Број њихов беше“, па с тога му је и испала саката реченица: „*Број њихов беше тада у незнатном броју* и беху растурени“ и т д (дакле глагол се слаже с подметом г. Ковачевића „Словени“, а не с подметом Убавкића „Број“); за тим је уметнуо реч „*потпуно*“ пред речју „самостални“, и ако признаје да су Словени били римски поданици; најпосле идентификује Грке и Римљане у III веку по Христу, саме да би се разликовао од г. Ковачевића!!

3. Изложавши борбу Лудвика II са Арапима под Баром и напад византијске флоте на Далмацију с нешто мало промењеним стилем, али тако, да је према њему грчки цар собом војску предводио, што није истина, г. Убавкић наставља: „*Успех*, који је постигла у Далмацији војска византијска (грчка), *страховање* од Арапа, *зближене* између Византије и Бугара почетком 870— све то скупа учинило је те је Српски народ који, је дотле готово самостално живео, формално признаде над собом врховну власт византијске (грчке) царевине“ (стр. 28).

Ово место у Ковачевића гласи: „Успех који је постигла у Далмацији византијска флота, *страховање* од Арапа, *зближење* између Византије и Бугарске почетком 870 године — све то скупа учинило је те је српски народ, који је око 270 г. самостално живео у новој отаџбини, признаде над собом врховну власт византијске царевине без икакве уштрба по своју домању слободу“ (стр. 57)

И у овај текст, који је очевидно од Ковачевића преписао уметнуо је г. Убавкић два израза: „*готово*“ и „*формално*“, којима се смисао текста знатно мења. Јер, кад г. Убавкић није усвојио мишљење г. Рачкога, кога се и г. Ковачевић држао, да су Срби били самостални од Византије све до Василија I, онда за што не верује сведоцима цара Порфирогенита, да су Срби потпуно били само-

стални од Михаила III, кога се мишљења држи већина историка?

4. О утврђењу хришћанства међу Србима почиње г. Ковачевић овако: „У време кад су Срби признали над собом врховну власт источно-римске царевине, извршено је међу њима још једно веома важно дело, а то је *утврђење хришћанства*, а у г. Убавкића ово место гласи: „У то време кад су Срби признали врховно старешинство византијске царевине, извршено је међу Србима једно врло важно дело, а то је: *утврђење хришћанства*.“

Даље се у г. Ковачевића казује, како су се доцније и Неретљани покрестили за владе *истога цара*, дакле између 872 и 886, докле г. Убавкић тврди да су они „*још дуго*“ остали некрштени.

5. У излагању владавине Петра „по очеву имену“ Гојниковића, покушава г. Убавкић да буде независнији од г. Ковачевића. Тако он тврди (чини ми се по Срећковићу) да је Петар, после 897, „*прешао на страну Бугара*“ али, не могући се одвојити од г. Ковачевића по истој пише, да је Петар у исто време остао и „*под заштитом Грка*.“ Дотично место, из кога се види одношај Петров према оба суседа, у г. Ковачевића гласи:

„По што се Петар утврдио на престолу, он, живећи под *заштитом* Византије, а у *љубави* с моћним Симеуном, стале се бринути да уједини све срп. земље под својом влашћу. Имајући у својој власти Рашку и Босну, он се маши Поморја, где подвласти Неретву и на тај начин опколи Хум, којим владаше самостално Михаило Вишевић“ (стр. 64).

Наведени пасаж изменио је г. Убавкић овако: „По што се Петар утврдио на престолу у Рашкој (Србији) он, живећи под *заштитом* Грка — јер он њима није изјавио да отпада од њих и да прелази на страну Бугара (!!) — а поред тога и у пријатељству с моћним бугарским владаром Симеуном, — стане живо радити на томе: *да уједини све српске земље под својом влашћу*. Он је под собом већ имао Рашку, а Босна му је признавала врховно поглаварство, па се маши приморја где подвласти Неретву и тако допре до Хума. У Хуму је тада владао знатан кнез Михаило Вишевић, који није зависио ни од Грка ни од Бугара.“ (стр. 30—31.)

По г. Убавкићу дакле, Петар је у исто време био и Грчки и Бугарски вазал. Он је био под врховном влашћу Симеуновом пуних 20 година, а о томе грчки цар ништа није знао! А како ће да зна кад му није „изјавио да од њега отпада“!?

Другу измену у Ковачевићевом тексту учинио је г. Убавкић тврдећи да је Босна само признавала врховно поглаварство Петру имала би, дакле, засебног владара, заборављајући да је на стр. 22, по Ковачевићевим лекцијама казао, да је Босна „*испрва била део Србије*“

Трећу измену учинио је г. Убавкић заменивши шири појам *поморје* са ужим *приморје*, што није све једно.

Четврту је измену учинио у томе, што је написао и „тако *доире* до Хума,“ у место „и на тај начин *околи* Хум,“ од куда излази, да је Хум иза-даље од-Неретве, а у ствари је обрнуто.

Пету је измену учинио, што је место реченице „којим самостално (разуме се од Србије) владаше“ написао: „који није зависно ни од Грка ни од Бугара“, међу тим Михаило је стајао под врховном влашћу византијском.

6. Историју Зете до смрти Чеславова г. Ковачевић почине овако: „О Зети немамо никаквих посебних историјских вести за све време до 960 г.“ Овако исто почиње историју Зете и г. Убавкић (Стр. 38).

7 Излажући историју Хума г. Ковачевић на једном месту каже: „Први познат кнез хумски био је раније поменути Михаило Вишевић (спомиње се од 912—926 године.)“ Уверивши се доцније г. Убавкић да је овде бесмислица, у штампарским поправкама исправно је бајаги прву реч „*пришознати*“ речју „*познати*,“ али је том исправком ствар остала неисправљена, а овај сам пример навео само за то, да се види с каквом је самосталношћу и збиљом г. Убавкић своју историју писао.

И прву половину XII века узео је г. Убавкић из г. Ковачевића лекција, које је знатно скратио, а местимице из неразумевања и осакатио. Доста ће бити да наведем овај пример:

Г. Ковачевић вели, да се велики жупан Деса измирио с царем Манојлом 1163 г. и остао и даље у власти до 1198 г. када га

је Манојло збацио и у Цариград одвео, а на његово место поставио брата Немањина (стр. 87) Хотећи скратити Ковачевићево излагање о Деси, које износи читав писан табак г. Убавкић учинио је крупну погрешку тврдећи, да је Манојло послао Десу у Цариград 1168, где би пробавио „*неколико*“ година, за тим се измолно у цара и на ново дошао у Рашку којом је и даље владао час нападајући на Грчку царевину час изјављујући цару покорност (стр. 78). Према излагању г. Убавкића, Деса је пробавио „*неколико*“ година у Цариграду, вратио се у Србију и *више пута* нападао на грчко царство и мирио се с царем — све у 5 година!

Одељак о културном стању Срба пре Немање узео је г. Убавкић у главном од г. Ковачевића, изузевши онај уметак од Вука Ст. Караџића. Примера ради навешћу једно покраће место које у г. Ковачевића гласи: „Моћ је богова била толика над људма, да су могли човека претворити и за живота и после смрти: тако су постали вукодлаци, ветрењаци, вједогоње, море и вештице.“ Ово место у г. Убавкића гласи: „Моћ Богова, по њихову веровању, била је толика над људима, да су могли човека претворити и за живота и после смрти, — и тако су постали: вукодлаци, ветерњаци, вједогоње, море и вештице“ (стр. 84—85).

Као што се види г. Убавкић је оставио скоро непромењен Ковачевићев текст, само што је у хитњи рђаво прочитао „*ветерњаци*“ у место „*ветрењаци*.“

У овом истом одељку изнео је г. Убавкић и нешто од свога оригиналног рада. Тако он је пронашао што до сада нико није, а на име: да су Срби добили у IX в. азбуку од Кирила и Метода, и да се у њих почела књижевност чим су примили хришћанство!!! (стр. 99).

Време Немањино и Немањиће, које је г. Ковачевић израдио по домаћим и страним изворима и писцима, узео је г. Убавкић такође из лекција г. Ковачевића, поступајући при томе исто онако, као што је чинио с истим лекцијама о IX и X веку. Ну поређењем опазио сам, да се г. Убавкић, излажући историју првих шест владалаца Немањића, врло мало удаљавао од г. Ковачевића и да је где где и то учинио у познатој на-

мери — пао у грубу погрешку. На пр: За владе Стевана Првовенчаног вели, да су „у Хуму били већином католици“, и ако мало даље признаје по Ковачевићу, да су тамо богомили „врло јаки били“, те је Стеван пани обећао уништити их, ако му даде краљевску круну; даље да је Стеван краљевао до 1227 (по Ковачевићу), а да је умро 1228 (по Крстићу.) Тако за уроша I по Ковачевићу вели, да је завладао 1243, и да је краљевао 33 године, дакле до 1276 (упореди још стр. 235), па заборавиши то, за Драгутина по Крстићу тврди, да је, збацивши оца помоћу војске, коју му је послао таст (умро је 1272 године), завладао 1272 године и краљевао 9 година, дакле 4 године завладао је пре но што је збацио оца (стр. 125 и 126). Но још доцније заборавиши шта је и овде казао, у културноме делу, преписујући са свим механички Ковачевићево излагање, вели да је Драгутин завладао 1276 године (в. стр. 235!) Даље г. Ковачевић пише да је Драгутин имао у власти и „велики део Босне“, а г. Убавкић место тога ставио је „већи део Босне,“ што није истина: По г. Ковачевићу Милутин је „заузео област дабарску са свима градовима, а тако исто и област кичевску и поречку“, а г. Убавкић, да би се разликовао његов препис, вели (Милутин) „заузме најближу му област Дабарску са свима градовима у њој. Мимо то: освоји ио даље још“ „две повелике области (Кичевску и Поречку) (стр. 129). г. Убавкић могао је дознати од сваког бозације, ако није умео на мапи да оцени, да је Кичево ближе од Дабра (Дибра), дакле, пије имао места уметати у Ковачевића текст оне своје речи „најближу“ и „ио даље.“

Код Стев. Дечанскога, Душана и Уроша, г. Убавкић се много више удаљавао од г. Ковачевићевих лекција, јер се поред њих служио и другим писцима. Отуда код тих владалаца има много више збрке него ли код ранијих. Тако н. пр. г. Убавкић зна да приповеда како је Константин, брат Дечанскога „наговорен грчким царем и бугарским краљем (а мало ниже казује како је Михаило Шишманић изабран за цара), одбио иобуну (ваљада ионуду) Стеванову и поручио му преко посланика да му уступи престо“ (стр. 141), како је Дечански отео (1324) од Грка При-

леа који је тек Душан заузео и приморао солунског намесника да му да кћер за жену, а мало ниже по Ковачевићу вели, да је напао (1326) на грчко царство, дакле по други пут! (стр. 141—142).

За Душана вели да је још 1335 г. „отео Босну од њенога упорног бана и покорио је под своју власт“ (156 страна), што, као што је познато, није истина ни да је се бан, око 1349 године „отргао испод српске власти и прешао у католиштво“ (стр. 169), и ако је он прешао у католиштво пре 8 година; даље да је Душан отео од Маџара (1353) Српм (стр. 181) — што такође није истина.

Код цара Уроша и Вукашина така је збрка, да се човек у њој не уме наћи, јер писац излаже догађаје онако како су они по Ч. Мијатовићу морали претходити у „убиству“ Урошеву (1367), а међу тим по Ковачевићу тврди да је Урош преживео Вукашина и умр'о 1371 године! По томе није никакво чудо, што у г. Убавкића „наветник“ Вукашин значи „наметника“ (стр. 191), и што он тврди, да се Алтоманић измирио с Дубровчанима (1371), поплашив се претње угарског краља и да тек на „неколико година после овога“ Вукашин погинуо на Марици, и то 26. Септембра 1371 године!!! (стр. 194—5).

Да је г. Убавкић и културно стање под Немањићима преписао већим делом из Ковачевићевих лекција, напред сам већ казао. То се најочигледније види:

а.) што је г. Убавкић све аутографске погрешке, н. пр. „иримоленетури“ место иримогенитури, „студ“ место „суд“, „казници“ место „казнаци“ „товариш“ место „товараш Бреково“ место „Бреково“ „пристојници“ место „предстојници“, „ио стат винограда“ место „иостат винограда“,

б.) Што је у политичкој историји о краљу Милутину казао, према расправи г. Ковачевића у „Отаџбини“, да је умр'о 1321 године а у културном делу, преписујући са свим механички г. Ковачевића лекције, аутографисане пре но што је расправа о смрти Милутиновој штампана, — тврди, да је Милутин умр'о 1320 год. а Дечански завладао почетком 1321 године (стр. 235).

II.

Ствари које су историјски неистините или проблематичне, те не могу ући у школску књигу.

Напред сам доказао са више примера, да је све оно што је г. Убавкић у г. Ковачевићев текст уметао или му додавао или *неистинито* или *проблематично* премда има и противних примера, т. ј. да г. Убавкић оно, што је г. Ковачевић узео као *вероватно*, излаже као позитивну ствар (н. пр. г. Ковачевић вели да је Стеван Првовенчани „по свој прилици“ обећао папи уништити богомиле у Хуму да би му радије дао краљевски венац, а г. Убавкић аподиктички тврди, да му је то баш и обећао (в. стр. 119.) Осим горњих примера да наведемо још и ове:

1. У градове и вароши „под Немањинима“ убројно је г. Убавкић „Сарајево“ и „*Високи кључ*“ (стр. 237), међу тим Сарајево је турско име за град „*Врх — Босну*“, које се име одржало чак до XVI века, а „*Високи кључ*“ није једно име, већ два, т. ј. *Високи* и *Кључ*,

2. На стр. 17. писац вели, да су Авари помоћу „*панонских Срба*“ освојили град Срем близу данашње Митровице у Срему, и Београд. На стр. 18. г. Убавкић тврди да су се Срби на Север пружали само до Саве, а камо Дунав? а у наведеном примеру говори и о неким панонским Србима, за које је већ на 37 страни заборавио, јер вели, да је Чеслав владао „*над целим народом српским*“, и то „у свих 6 држава српских“. По овом другом тврђењу г. Убавкића излази: да нема их ни у Поморављу ни у Подунављу и т. д.

3. На стр. 26 г. Убавкић тврди, да су Арани освојили у Далмацији Будву, Росу и још *нека друга места*“ а требао је да каже „Будву, Росу и Доњи Котор“.

4. На стр. 29, писац вели да је *Петар Гојниковић*, ког је Мутимир при себи задржао, *тамновао* код стрица Мутимира. Да је Петар код стрица „*тамновао*“ то писац не може доказати, јер о томе нико ништа није писао.

5. На стр. 30, писац мисли, да су Хрвати дали војску против Петра за то, што Петар *није хтео признати врховну власт Хрвата*.

Ову претпоставку измислио је сам писац и она му ни мало не служи на част. А на

стр. 32, вели, кад су Бугари Петра ухватили и одвели, да су се тада изговарали, да су *с војском дошли из почасту према Петру*. Ово писац не може ничим доказати.

6. На стр. 31, вели да је Михаило Вишевић ухватио сина дужда млетачкога „с којим је Симеун ратовао“ и послао га у Бугарску, ма да Млечани и Бугари нису никако ратовали. Исто тако није истина да је Михаило разбио Бугаре, после освојења Рашке, већ су их разбили Хрвати, мањ ако г. Убавкић Хумљане рачуна у Хрвате као што то чине хрватски писци (стр. 39).

7. На страни 38, вели г. Убавкић: *да је Босна до Чеслава била под врховном влашћу Хрватске!* Ово је крупна неистина, јер о томе Порфирогенит ништа не зна, а Раки је од тога тврђења одустао у расправи: „Хрватске границе прије XII вијека“.

8. На страни 39, писац вели, да су Млечани у X веку уступили Неретванима острва: *Корчулу, Брич, Хвар и Млет*. То није истина; јер К. Порфирогенит вели да су та острва била Неретванска; из чега се још и ово види: г. убавкић није читао дело Лиречеково „*Handelstrassen und Bergwerke von Serbien und Bosnien während des Mittelalters*“, у коме се о томе говори на страни 28 и 29 — и ако га наводи међу осталим изворима на стр. VII под бројем 35!

9. На страни 53, говорећи о рату између Грка и жупана Војислава, вели писац да је *сва грчка војска изгоњена*. И то није истина нити има таког примера у ратној историји?

10. На страни 67, вели писац: да су *Нормани из далека са севера*, нападали на Албанију. Нормани су у Италији основали своју државу, и из Италије су нападали на Албанију, а не са Севера! Ваљда је писца на то навела сама реч „Нормани?“

11. На стр. 73, писац вели: „Грчки цар заповедио је *те су* заповедника (управљача, команданта) града *жулана рашкога обукли у женско одело, метнули на магарца и тако га провели кроз Цариград*“. Ово није истина. Ту је казну претрпео Грк, Критопло, који је био заповедник града, а не Срп. жупан.

12. На страни 81, вели г. Убавкић: „*Неретљани*“, пак, *нису се хтели привезати за земљу, него су се одали цутом животу по мору, па су хватали трговачке лађе те из*

пљачкали, и с тога су назвати морским разбојницима или гусарима“. И ово све није истина јер Порфирогенит вели, да се трећа жупа, која није била на мору, бавила земљорадњом и сточарством, а само оне две на мору, да су пљачкале трговце по мору. Да, али и то им није било стално занимање, јер то Порфирогенит *не вели, само Млечани*. Грешно је тако се изразити о једном ратоборном Српском племену.

13. На страни 103. вели писац како је Немања победио своју браћу и остале непријатеље, па „за тим са својом браћом и Босанцима завојшти и на Зету, отачаство и место рођења, праву дедину своју, угњетену од рода грчког и т. д.“ С Босанцима Немања није завојштио на Зету, а да ли се тада био измирно с браћом и с њима пошао на Зету — то још ваља доказати.

14. На страни 106. говорећи о Богомилима вели писац да *Богомили нису тели жењење* и т. д. И то није истина. Богомили су се делили на *савршене* жењемене, и *несавршене*, жењемене. Несавршени су пред смрт, предали у савршене, по чем је женидба сматрана за грех, жене су држали дотле док им је било по вољи, и тиме је највише рушена породица, а не забраном женидбе као што вели г. Убавкић.

15. Говорећи о Немањи и његовом освајању грчких земаља писац нигде није казао да је Немања највећи део земаља грчких освојио у време крсташке војне (1189 године) а то је требало казати. Међу тим на другим местима споменуо је оно што је требало изоставити. То није право.

16. На страни 111. вели писац : „Немања је један од најзнатнијих владалаца српских. А зватан је с тога, што је он први уједињено српске области : Рашку, Хум, Требиње (с Коначлима), Зету и *Босну* и т. д.“ Није истина да је Немања уједињено Босну, јер Босна од Чеслава није никад била наша, а није први Немања уједињено све остале Српске области, већ је пре њега Бодин то учинио, ујединивши све српске области па и Босну, о чему је г. Убавкић казао на страни 68, па је то заборавао.

17. На страни 114. говорећи о распри између Немањиних синова, Стевана и Вукана вели : да се Вукан договорио с мађарским

краљем *Андријом*, да слободни нападну на Стевана и т. д. и по том вели : „*Како рекли тако се и стекло!*“. Није истина да је Андрија био краљ, већ његов брат Емерик, а Андрија је управљао Далмацијом; а није истина ни оно друго : „*како рекли тако се и стекло*“.

18. На страни 118 у првом пасажу. писац вели да је Стеван Првовенчани *придружио својој држави Врањску и Нишску област без Ниша*. Ово је проблематично питање у нашој историји, и овде га није требало стављати као расправљено питање.

19. На страни 121. вели писац : *да су се у Жичи крунисали сви изознији краљеви Српски*. Ово није истина, босански краљ није ни један венчан у Жичи, а и босански су краљеви Српски краљеви. Осим тога, у делу „животи Српских краљева и архиепископа“, на страни 218, каже се да је Душан венчан у селу *Сврчину*, а по писцу би Дечански крунисан био у *Пећи* што није истина.

20. На истој страни писац вели : *да је Радослав рђаво поступао с народом и да се с тога дигла буна у земљи, са које је Радослав побегао у Дубровник*. И ово није истина већ је г. Убавкићева измишљотина, јер Радослав у невољи баца кривицу за губитак престола само на брата Владислава а ни на што друго. Даље писац вели, да је Урош био сувладаца Радославу, а то је не доказана ствар, јер Которска повеља 1230 године, штампана у „Кади“ на страни 130, I књизи — биће по свој прилици подметнута?

21. На страни 122. ставио је писац да 1200 перпера чине 1000 дуката, а то није истина, из чега се види да не зна односе новаца.

29. На страни 130. вели писац да је Шишман, напавши на Србију, *допро до Дечана*. Дечани тада још нису постојали, а у Љ. Ковачевића стоји да је Шишман допро до у Хвостно (око данашњих Дечана).

23 На страни 138. вели писац, да су у двору Милутинову пошто се опријатељно с Грцима, *највећи чиновници били све сами Грци!* То није истина.

24. На страни 153. вели г. Убавкић : „*да је Душан жудео зе славом, сјајем и влашћу* и т. д.“ те је баш с тога пристао уз властелу и ударио на оца. Писац нема никаквих доказа за то, већ се властела бојала : да ма-

бега не остави престо своје детету, и тако је наваљивала на Душана да се докопа престола.

25. На страни 156. вели Убавкић, да је Душан, вративши се од опсаде Солуна „освојио Босну.“ То није истина, већ је *Душан с војском продро преко Босне и освојио Хум.*

26. На страни 167. Убавкић вели: да је Душан венчавши се на царство венчао за „младог краља“ сина Уроша, и *наменио му управу искључиво над правом Србијом.* Ово је са свим нејасно казано, јер се не зна шта се тада имало разумевати под *правом Србијом.* Под *правом Србијом* ваља разумевати првобитне Српске земље, до Шаре планине — и то је писац требао објаснити.

27. На страни 205. говорећи о томе: ако би *Сази* неправним путем заузели земљу властелинску, вели: онда су се могли судити с дотичним властелином по закону „светог краља“, па у загради ставља „С. Уроша Дечанског“. И ово није истина, јер се у изворима светим краљем назива само Милутин, а у народу се тако зове и Дечански.

28. На страни 248, вели Убавкић, да је чиновнике постављао сам владар по својој вољи, а управитеље градова и области постављао је на сабору. Ово г. Убавкић не може доказати.

29. На страни 275, вели писац: „Сребрних новаца било је од *неколико хиљада врсти.*“ То није истина.

Још има сличних примера у Убавкићевој историји.

III

Начин писања г. Убавкића.

Из начина писања г. Убавкића моћи ће се видети педагошке и друге погрешке његове књиге, а тако исто и сам карактер и целокупно васпитање г. Убавкића. Да, природно је да свако дело носи на себи печат свога творца, па тако је и овде: прочитавши дело г. Убавкића одмах из њега познајемо: коликог је знања, каквог васпитања и образовања, каквог темперамента и осталих особина наш писац.

Тако г. Убавкић пише:

а). 1. На страни 3, врсти 10 оздо, вели: „Али тим што је освојена Дачка, није била обезбеђена царевина римска од варвара, као што су се то *они* — *Римљани* — надали.“

Реч *они* сувишна је, и требало је ставити само Римљани или бар поред *они* ставити у загради Римљани.

2. На стр. 16. врсти 14. оздо вели: „Тада су и Срби, као и *други остали Словени* итд.“ Речи „*други* и *остали,*“ па још запетом неодвојене непотребне су. Требало је ставити само једну од њих.

3. На стр. 20, врсти 6 оздо, вели: „Неретви су припадала *још и многа* острва (Млет, Кркар, Брач и Хвар).“ Оно *још и многа* излишно је, и требало је казати: Неретви су припадала и острва: Млет, Кркар, Брач и Хвар; или казати: Неретви су припадала и *четири* острва, па у загради означити која су, јер реч *многа* не значи четири, већ је њено значење врло интензивно према бројним јединицама.

4. На стр. 67, врсти првој, пише: „На југу од нас а до обала *Јадранског* и *јонског* мора (пишући „Јадранског“ с великим а „јонског“ с малим словом), налази се *једна земља* — Албанија која је (у то време . . .) била под грчком влашћу. Око ово доба *неки људи из далека са севера* — *нормани* и т. д.“ Па онда на истој страни, у врсти 9 озго, вели: „ . . . па с тога позове у помоћ Бодина и *још неки други народ* *Млечиће* и т. д.“ У том пасажу излишно је: *једна земља* — Албанија, и треба само Албанија; по том излишно је *неки људи из далека са севера* — Нормани; а тако исто и оно *неки други народ* — Млечиће.

5. На стр. 315, врсти 14 озго, говорећи о духовништву, вели: „ . . . — виши духовници — имађаху још и врло велике повластице, а то све скупа ишло је у прилог увећању њихове *моћи, богатине и рахатнога живота.*“ Ово рахатнога живота непотребно је само по себи, а осим тога непотребно је и с тога што се таким изразима удива мрзост према духовништву и српској властели; и кад се српска држава средњег века упореди с осталим Јевропским државама тога времена — онда су таки изрази врло неправедни према српској држави у опште, по чем је у њој било вазда више демократскога него у ма којој другој.

Овако излишних израза и епитета пуна је Убавкићева књига, као што ће се видети из даљег излагања њених махана.

6). Сад да прегледамо неколико примера из којих ће се видети како г. Убавкић говори неодређено. Тако п. пр.

6). На стр. 16, врсти 4 озго, вели: „Ну тек што су ишчезли источни Готи, а на Балканско полуострво навале опет Словени и Бугари народ Финског или *Турског* порекла. Њих је *то јест Бугаре*, дозвоа *један римски* (грчки) цар против источних Гота; и т. д.“ Овде неваља прво оно *то јест Бугаре*, јер је то излишно; друго не ваља ни оно *један римски цар*, већ је требало казати који цар, па оно *један* изоставити — иначе је неодређено, а то у учебнику не сме бити, јер историја није ни прича ни басна. Даље: од куд писац нађе да су Бугари Турског порекла?!

7. На стр. 44, врсти 11 оздо, вели: „... и постане владаром (говори о Владимиру и Самуилу) не само над оном земљом, којом је и пре владао, него и над *још неким другим земљама* и т. д.“ Или је требало казати којим је земљама овладао Владимир или то неодређено и не помињати.

8. На стр. 51, врсти 3 оздо (изузев што је у примедби), слично горњем, вели: „... а други опет народи *непрестано нападаху на Грчку и иљачкаше је*.“ Требало је казати који народи нападаху и место *иљачкаше је* казати *иљачкашу је*. Што није прецизно и одређено не треба ни помињати у учебнику.

9. На стр. 59, врсти 7 озго, говорећи о Војиславу, вели: „А у време мира пазно је да се у земљи не ради криво, и да сваки ради и о своме залогоју живи.“ Ово подвучено неће бити zgodно и некако чудно звучи — мирише на извесне идеје? Да, а и од куда писац зна да је Војислав баш тако радио? Зар се није могло казати: *да сваки ради свој посао?*

10. На стр. 66, врсти 3 озго, говорећи како су Грци заробили Бодина, вели: „... Грци га пошљу *далеко у другу земљу* Антијохију.“ „*Дакле у другу земљу*“ непотребно је, доста је казати само *Антијохију* — иначе је то прави плеоназам.

11. На истој страни, врсти 10 озго, вели: „Но и ако је *Радослав се помирио с Бодином* ипак (које г. Убавкић овде, као и свуда пише састављено „*ишак*“), његови синови, њих 8, не хтеше остати на миру него и даље

нападаху на Бодина, док их најзад не измири *један архијепископ*.“ У првој подвученој реченици не ваља ред речи; а тако исто не ваља ни оно *један архијепископ*, јер је то неодређено, и требало је казати који то архијепископ.

12. На страни 74, врсти 3, озго, вели: „*Довде сам вам говорио* све о зетским владарима и т. д.“ Овде се не зна коме је г. Убавкић говорио? Ваљда је уобразио да седи за катедром и предаје историју? Да али онда би ваљало да је писао своја предавања, а не учебник!

13. На страни 108, врсти 4 оздо, стоји: „Треће године устанка, вође бугарске учине *некакав* договор са Немањом и *једним* (немачким) царем, који је с великом (крсташком) војском путовао у *далеку земљу* (Азију) итд.“ Место *некакав* требало је казати о чему су се договорили; место *једним* царем, требало је казати с којим царем; и место *далеку земљу* Азију казати само Азију, па би било све јасно — иначе је све неодређено.

14. На страни 118, врсти 15 озго, вели: „Две године дана после овог догађаја, Мацарски краљ у договору са *још једним краљем* и т. д.“ Требало је рећи с којим краљем, а оно *још једним* изоставити, и ствар би била јасна, иначе је све нејасно и неодређено.

15. На страни 127, врсти првој озго, говорећи о краљу Милутину, вели: „... а био је већ и ожењен Аном, ћерју *једног великаша једног*, који се одметнуо од Грка итд.“

Оно *грчког* неодређено је, па онда за што *великаша* кад се зна који је то био и да се по чину звао *севостократор*; и он се није одметнуо од Грка, већ од грчког цара.

16. На истој страни, у врсти 10 оздо, вели: „... поиште од свога зета цара татарског, *неколико хиљада* (4000) војника и брене се и т. д.“ Грчки је цар искао помоћи од свога зета, и овај му је послао 4000 војника, а то не значи „*неколико хиљада*“, па на што тако говорити?

17. Даље на истој страни, говорећи како је грчки цар пошао с војском на Милутина, вели: „*На несрећу његову разболи се* у путу и после кратког боловања умре и т. д.“ Ово *на несрећу његову* не зна се на кога се односи — на Милутина или грчког цара? Јер

ако се односи на грчког цара, као што је у ствари, онда је требало рећи *на несрећу своју*, а не *његову*, па би била мисао јасна. Па онда *разболе се место разболи се!*

18. На страни 131, врсти 10 оздо, вели: „... а цар татарски примивши од Милутина богате поклоне и сина му Стевана с великашима у таоштво — брзо оде у *далеку земљу Азију* против свога супарника.“ *Далеку земљу* непотребно је, довољно је само *Азију* па се зна да је и далеко.

19. На страни 133. врсти 2, озго, вели: „Ну што је Милутин пристао у савез с оним краљевима, против свога таста, додајући у загради „*старца*“, било је у право *од морања*. Милутин је пристао у савез из државних рачуна, а не што је баш морао. Даље, нико не говори „*од марања!*“ Даље на истој страни, у врсти 2 озго, вели: „... Милутин пошље к Драгутину *неког владика* и т. д.“ Место *неког*, требало је казати име владичино, а зна се које су владике биле за владе Милутинове — није било 1000 историјских владика! А што пише к Драгутину, о томе ћемо говорити на другом месту.

20. На страни 144, врсти 9, оздо, вели: „Стеван се поплаши савеза који су учинили грчки цар, бугарски цар, и још *неки цет владара* и т. д.“ Требало је казати који су владари били у савезу против Стевана, а место *неки*, кад је већ тако хтео, казати *неких*.

21. На страни 156, врсти 9 озго, вели: „Грчки цар изиђе Душану на сусрет и састану се у *једном граду*.“ И опет неодређено! за што не казати: у ком су се граду цареви састали!

22. На страни 181. врсти 5, оздо, вели писац: *Рекох вам* како је било на северној и северозападној страни итд“. Ако је писац писао учебник — онда се не зна коме овако неодређено говори! Даље на истој страни вели: „Кад се рашчуло да је Душан умро онда *један великаш грчки* итд“. И опет *један* које овде значи што и *неки*! Већ се овде види како писац и сам осећа, да је незгодно говорити овако неодређено, па у примедби ставља, да се тај великаш звао Нићифор II, али му опет не помиње чина!

Још има оваких и сличних примера у Убавкићевој историји, што ће се видети из даљег излагања.

в). Сада да разгледамо неколико примера из којих ће се видети педагошке махане овога Убавкићевог дела. Међу тим и у досада наведеним примерима има где где педагошких махана и погрешака, али ми је било незгодно издвајати и класификовати махане, јер има реченица у којима има педагошких, граматичних, историјских и других махана. Ево неколико примера ради потврде. Тако н. пр:

23. На страни 86, врсти 23, озго, вели писац: „Вукодлак *долази ка' што својој жени* (а особити ако му је *лепа и млада*) *те свава с њоме* итд.“ Писац пише *ка' што* место *кад што*; да ли се тако сме писати, о томе ћу говорити доцније. Требало је изоставити из реченице бар оно *лепа и млада*, а оно: *те с њоме свава* ако баш и то мора бити, заменити с обликом *ноћује*.

24. На страни 130, врсти 13. озго вели за краља Милутина: „С тога отпусти своју (прву) жену, Гркињу и ожени се *Мађарчицом*, ћерју краља мађарскога, *рођеном сестром жене Драгутинове*.“ Даље наставља: „с њом је имао једну ћерку (царицу), па се онда и с њом разведе итд; а и сама Мађарица беше *раскаланина и неваљала*. За тим кад му загрози опасност од Татара, ожени се ћерју *оног* цара бугарског, коме је био зет син цара татарскога и тако се ороди и с Бугарима и Татарима.“

Кад је писац могао све овако казати, можда се држао оног начела: а „*настава треба да буде истинита*“, али је сметнуо с ума друго начело које стоји с овим у свези: *али није свака истина за децу*“. (Kehr). Према томе да разгледамо по реду шта неваља у овом казивању:

а); облик *Мађарчицом* није згодан, јер се њиме казује да је Мађарица била мала растом — значи оно исто што и *Маџаричица* а да ли је доиста била малена растом — писац не може доказати?

б); На основу горе наведеног педагошког начела, да *свака истина није за децу*, требало је да писац изостави бар оно „*рођеном*“ сестром, јер кад је изостављао много важније а истините и лепе историјске ствари (н. пр. при говору о Немањи), које није требало изоставити — онда је извесно могла изостати и та реч, која великом Немањићу славу помрчава, и трује наш нараштај...

в); У загради је писац ставио реч „*царину*“ а није казао да је то било или право крштено име Милутинове кћери или да то значи „*Зорница*“; те се тако може мислити да се кћер Милутинова удала за цара и постала царица.

г) Епитети *раскалашна* и *неваљала* врло су незгодни за учебник, а поред тога ни историјски се не доказује да је Маџарица била така? Сад кад се уз те епитете замисли још и оно „*И*“ у реченици: „а *И* сама Маџарица беше *раскалашна* и *неваљала*“ — онда се одмах мора замисљати да је још неко био такав? А ко је такав? Милутин! Леп тамљан великоме Немањићу!

д); на послетку незгодно је и оно: „ожени се ћерју *оног* бугарског цара итд.“ јер се може замисљати да је у исто време било два или више бугарских царева — те је мисао нејасна што није казано име царево.

Цело је казивање пишчево мршаво јер нису расветљени узроци тих Милутинових женидаба те Милутин изгледа као *неваљао* човек — док је он највећи Немањић. Ваљало би, у хатар правде, расветлити само време у коме Милутин живљаше, па би дела Милутинова изгледала много светлија, него што их Убавкић представља.

25. На страни 137, врсти 13 озго, вели о Милутину: „Он је до душе имао и погрешака као и сваки други човек. Тако од њега *није лепо* што је *погазио* реч те издао свога саветника цару грчком, и што сину није опростио као што је обећао него га ослепио итд. итд. Учебник треба да је што краћи и јаснији, и у њему не треба писати „*наравоученије*“ уза сваки пасаж, већ самс што јасније изложити историјски доказана факта. Осим тога у учебник не треба уносити своје субјективности, нарочито онде где ће ти субјективни назори производити више забуне и одмагати јасности. Тако писац вели: „*није лепо* што је *погазио* реч те *издао* свога *саветника* (место *савезника*) итд.“ А кад се каже да је *погазио* реч — онда значи да се Милутин заклео или најмање дао часну реч (*parole d' honneur*) да неће издати свога *савезника*, а не *саветника*, као што вели Убавкић, па то не одржао док се то историјски не може доказати? Па даље вели да није лепо што сину није опростио него га је *ослепио*. Милутин није ослепио сина Стевана — бар то је проблематично — јер

како би Стеван доцније владао као *окал* да је био ослепљен, и то баш да га је Милутин ослепио непосредно?! И што је, у наведеноме, од свега најгоре: ставља Убавкић на послетку „итд. итд!“ Што може значити да, Милутин има још читаве низове грехова својих.

Бацивши Милутина чак у пакао — писац одмах наставља подићи га у небеса говорећи овако: „Ну поред свих мапа (место *магна* или бар *мана* (Милутин је ипак био и остаје после унука свога Душана) најзнатнији владалац Српски, којим се Србин до века поносити може...“ Има ли какве доследности, после горње анатеме, говорити овако?! Овакав тамљан може лепо карактерисати народна пословица: „*Кусалом те закусијем, а дршком ти очи вадим.*“

26. На страни 138, врсти 8, оздо, вели писац говорећи о властели: „Бојаху се они јаш и тога: да *раскош* и *неваљалство* из двора и *других великашких кућа* не *продре* и у *скромне кућице* у *честитих Срба*“. Из овог пишчевог става излази двоје: *прво*, да је властела била врло честита (а пре је као што смо видели, противно говорио о властели) и хтела сачувати народ од кварежа владоочевог двора — па се то тврђењем одмах побија речима: „*и других великашких кућа*!“ Великашке куће нису могле бити себарске већ властеоске. Час му је властела честита час покварена! Чудна недоследност! *Друго* из писца провирују чудне мисли и чудни назори како о честитим државницима, Немањићима, тако и о Српској властели тога времена, док само масу народа ондашњег обожава овим речима: „*и у скромне кућице честитих Срба*!“ Ово је велика неправда према Немањићима и српској властели! Немањићи су велики људи, а српска властела је карактерно и поносито ритерство средњег века, кога се изданци јуначкога поноса и идеалнога живота виде још и данас у босанским беговима.

Али кад се тврђење Убавкића не може историјски доказати, онда је чудно: шта је писац таким казивањем хтео казати?!

27. На страни 192 врсти 4, озго говорећи како се сабор скупио око гроба Душанова, вели: „Око цркве у пољу а под ведрим небом (нигде занете!) слегла се силна *светина* (sic) да чује шта ће решити *господа окићена златом, сребром, свилом и кадиџом и другим*

драгоценостима, да народ се скупио да чује решење *силних*, јер он онда не имађаше права ни на слободу живљења, а камо ли да решава шта је право, а шта ли је криво итд.“ Писац сели „*слегла се силна светина!*“ Под светиноу ваља разумевати неку врсту грађанства који је за презирање, дакле „*голаверери простаке!*“ из наставка *ина* (види се значење...). У истом ставу, ту исту *светину* писац назива *народом* који је дошао да чује решење „*силних*“. Каже: да тај народ није имао права ни на слободу живљења, а смео је доћи на сабор и хоће да чује решење *госиоде окићене златом, сребром свилом и кадифом и другим драгоценостима!*“ Каква доследност?! Ну на послетку кад би све то била истина, онда би се писцу могло мало прогледати кроз прсте — али по срећи његово се тврђење не може доказати ни историјским фактима нити логичким умовањем. Тако писање историје за приговор је како? тога што се излагања пишчева не могу доказати, тако и с тога што није за младеж баш и кад би се могло доказати — јер би се таким начином производила у омладине мрзост према властима, њихову ауторитету, па и према ауторитету саме државе. Јест, али се таким начином писања писац може популарисати и задобити симпатију омладине.

Да, па уз то још мало тамљана великашима — па ето ти: „помози Бог, чаршијо, на обадве стране!“ Истина историк треба да има гвоздено срце, и да га се не тиче нико и ништа већ да беспристрасно излаже историјска факта. То је истина. Али ко пише историју свога народа, као учебник намењен омладини — тај треба да пише као највећи патриота — избегавајући све што у омладини не би неговало врлину патриотизма и упућивало је класичноме и идеалном животу?..

28. На страни 211, врсти 2, озго, вели? „Тако по Душ. законнику, *Мероиси земљеделци* морали су у недељи дана два дана *работати* провијалу — властелину — и сваке године давати му перперу цареву ($\frac{1}{2}$ дук.) и *бесилатно* (заменицом) да му сена *коси* један дан итд.“ Из пишчевог казивања излази:

а); да је било двојаких меронаха, земљоделаца и неких других који нису били земљоделци;

б); у загради стављени облик „*заменицом*“ (који значи без престанка, једно за другим

вли без прекида) није требало стављати никако, или кад га је већ писац хтео ставити — онда је требало да га је ставио поред речи *два дана* је а не онде где му места није;

в); погрешно је стављено да му „*коси*“ место да му *косе*, а то ће бити из претеране непажње, јер се не сме ни замислити да писац ни толико не зна конгруенцију реченичних делова;

г); и што је понајгоре облик „*бесилатно*“ није требало стављати никако, кад (га) нема у тексту Душанова законика, а мисао се и без те речи разуме. Да, али без те речи не би се писац могао популарисати.

29. Од стране 275 па све до стране 280, говори писац о српским новцима из доба Немањиха. Говорити у учебнику о новцима онако као што писац говори, а не изложити верне слике тих новаца — потпуно нема никакве вредности. Нека ма који читалац, који иначе не зна старе српске новце, чита десет пута оно што г. Убавкић говори о срп. новцима, па и после десетог прочитања — читалац ништа неће знати о старим срп. новцима, ако што иначе није знао. А шта је онда остало за децу?! Тај је део, онакав какав је, са свим непотребан.

г). Да разгледамо неколика примера из којих ће се видети како се г. Убавкић *поетично* изражава онде, где поезији нема места. Тако:

30. На страни 33, врсти 7, озго, говорећи о жупану Петру Гојниковићу, вели: „... и окована бацили га *на дно* у тамницу итд.“ Ваља ли ово овде? И од куда писац зна да је Петар бачен баш *на дно* у тамницу? Види се колико разуме шта су поетски облици, а шта је сухопарна историјска проза!

31. На страни 36, врсти 10 озго, вели: „Седам година тамновао је Петар у *тамници кући* *необичној*.“ Бар оно *кући* *необичној* могло је изостати.

32. На страни 55, врсти 11 озго, вели: „*Што рекоше то и учинише*“

33. На страни 116, у првој врсти прве алинеје, вели: „*Ал' где среће туна и несреће*.“ Овај уводни стих нема никаква смисла.

34. На страни 105, вели: „С тога се Немањини људи *окануше* (а треба *откануше* јер је *окануше* провинцијализам) опсаде Ду-

бровника, али за никада не престаше поносити мрзити.“ Не зна се кога мрзити?

д). Даље да разгледамо неколико примера из којих ће се видети како писац често употребљава *незгодне речи, ситете и изразе*, који нису за учебник. Тако н. пр.

35. На страни 136. врсти 5 оздо, вели за Милутина: „А да би га сви поданици, разне вере и народности волели, и да би српску државу прославио, он их је све „љубио.“ Ово „љубио“ нити је згодно нити је истинито, јер се фактима не може потврдити да их је Милутин доиста волео (не „љубио“), по чем се ово тиче политике Милутинове — већ је Милутин био према свима верама и народностима *толерантан*, као што доликује државнику великом, као што је био Милутин.

36. Тако на неколико места употребио је облик: „*дојури* (на страни 138, стоји „брзо дојури;“ на 155, опет „*дојури*;“ на 169, опет „*дојури*“). Чисто изгледа да писцу нису познати облици *похитати, догрити* и т. д. или бар не воли ове, већ му боље годи „*дојурити, прегазити* и т. д.“ Тако је употребио и „*батинати*“ на страни 261. Оваких примера има још.

е). На послетку да разгледамо још неколико примера, што се тиче Убавкићева начина писања, које бисмо примере могли назвати Убавкићевим *субјективностима*, јер само он тако пише. Тако н. пр.

37. На страни 43. врсти 13 озго, говорећи о Косари, кћери Самуиловој, вели: „*опере главу*“. Држим да треба рећи „*измије главу*?“ — као што је уобичајено.

38. На страни 53. врсти 2, озго, вели: „Но пут је био тако рђав и узан (треба *узак*) да су само *два по два* коњаника могла упоредо ићи“. Требало је рећи: *по два коњаника, или два и два*, а никако *два по два*, јер тако нико не говори.

39. Описујући борбу жупана Војислава с Грцима и савезницима, Бошњацима и Хумљанима, и казав како је Војислав победио Грке, па по том наредио своме сину Гојиславу, да иде с војском против грчког савезника, хумског кнеза Љутовида, што Гојислав и учини, и дошав према Љутовиду, позове га да се измчре, те да се братска крв узалуд не пролева — вели писац на страни 57, врсти 9, оздо: „Но Љутовид не хте ни-

како пристати на мир, нити се заплаш од *оних Грка* (sic) него поручи Гојиславу и т. д.“ За што Љутовид да се плаши од Грка, кад је био њихов савезник?! Шта је писац тиме хтео казати, нико не може разумети! То је право „*de lana сорпина*“

40. Свршивши Историју о Душану и сину му Урошу, писац на страни 197 ставља *питања*, која обухватају време Урошеве владе и време по смрти његовој. Пре тога није стављао питања, на свршетку историје ма ког владоаца, а овде их ставља. Ова питања нису ништа друго, већ упуство по коме треба предавати и испитивати историју Срба — бар тако изгледа? У самом учебнику не треба писати и упуство.

На свршетку тих питања наставља писац карактеристику о цару Урошу и његовој владарској радњи. Ако у учебник могу ићи и питања — онда је ту карактеристику требало изложити пре питања.

41. Говорећи о сталезима српске државе средњег века на страни 206, врсти 10, оздо вели писац: „Сви пак остали становници српске државе звали су су Себрима“; (овде је ставио тачку и запету, па онда почиње великим словом) „Међу Себре бројали су се: *жители градова, мериоци и отроци*...“ а о *сокаљницима* не говори ништа на томе месту где је требало, већ тек на другом месту помиње то име, али ништа јасно о њему не говори. Кад је већ почео говорити о редовима грађанства — онда је требао казати и о *сокаљницима* онолико колико се о њима зна.

42. Да видимо како писац поступа наводећи текстове Душанова законика:

а.) На страни 226, наводећи 144 чл. закона (по издању Ст. Новаковића) вели: „Ако се нађе да златар у граду *кује лажне* динаре — т. ј. *без знања цара* — онда да се златар спали а град да плати глобу колико рече цар“. Текст истог члана гласи овако:

„Ако се нађе златаръ оу градоу кове динаре *безъ воље цара*, да се златаръ иждеже, а град да плати глобуо что рече царъ.“ Из овог упоређења види се да је писац додао реч „*лажне*“ а оно „*без воље цара*“ превео је са „*без знања цара*“, и тако је осакатио смисао тога члана — јер што је најгоре, кад писац вели „*кује лажне динаре без знања*

царсва“ — онда значи да су се дажни динари могли ковати и са знањем царевим! И како онда изгледа цар?

б.) У члану 68 изоставио је последњу реченицу: *тъкъмо цръковъ да соудѣи.*“

в. Члан 60 није протумачен како треба.

г.) Члан 106 сувише је слободно преведен.

д.) На страни 220, говорећи о поповима („ниже духовништво“, тако га назива), и наводећи 34 чл. душановог законика, вели: „једине олакшице које су попови уживали, састоје се у овоме: што је поп био ослобођен од *данка* и *таксе*“ и т. д. Међу тим члан 34 законика гласи овако: „Сирота коудѣлѣница да естъ свободна такожде као и попъ,“ и више ништа. Кад „*коудѣлѣница*“ још није ни протумачена шта управо значи, зашто писац чл. 43 тумачи по својој вољи, умеђући у њ речи „*данка*“ и „*таксе*“ којих у тексту нема; и за што тај члан није узео онако као што га Новаковић тумачи на страни 78?! Новаковић вели за „*коудѣлѣницу*“ не зна се шта значи, јер само долази овде. Па вели: *пука сирота* ослобођава се од свију царских и феудних терета као и поп.“

ђ.) У чл. 12 додао је писац нешто чега нема у тексту законика, а остало је сувише слободно протумачено.

е.) У чл. 222, додао је реч *новац*, истина под питањем, али то није требало.

ш.) У члану 223, реч „*тргове*“ превео је са речју „*вароши*“.

з.) Говорећи о судијама, на страни 255, вели: „да извиђају кривце, измирују парничаре, исправљају погрешке и заштићавају *убоге* и *ништаве*“ — наводећи уз то смисао чл. 182 Душановог законика; а то није истина јер члан 182, гласи овако: *Кто ирководи друженго чловѣка оу тоуждоу землю, да му га даа самоседѣмаго.*

и.) Од чл. 111 и 112, на истој страни, ставио је само нешто, а остало изоставио.

ј.) Чланови 166 и 168, сувише су слободно преведени.

к.) Члан 169, није преведен као што треба јер писац на крају вели „*да се батина*“, а у Душановом законнику стоји; *да се бије етапайи*“ — што је пристојније, него „*да се батина*“.

л.) У члану 171, додао је на крају превода тога члана: „и да се осуди“, а текст гласи овако: „И ако себъръ *опсоуе* властѣлина да плати. р. перперъ; ако ли властѣлинь и властѣличикъ *опсоуе* себра да плати. р. прерперъ“. И више нема ништа. Оно „*и да се осуди*“ нема никаква смисла, јер није речено нашто још да се осуди поред плаћања 100 перпера?! Ако је писац мислио „*да се осуди*“ па погрешно — онда не знам где је то нашао — а то би било без смисла.

љ.) На страни 262, своје књиге, чл. 174, превео је овако: „Ако се два себра међу собом *почуају*, да плате 6. перпера“. Овакав превод нејасан је, јер оно „*почуају*“ може значити: да се повуку, потуку и т. д. док текст законика гласи овако: И ако се *оскоубѣта* два себра, мехоскубине. S. перперъ“. Ово је много јасније него пишчев превод са „*почуају*“. Завршивши превод тога текста, писац додаје још и ово: „Шест перпера, дакле, била је казна за очупану браду себрову, а каква грозна за властелинову! ...

м.) Чланови 205 и 217 (као и још многи други) преведени су тако, да није потпуно обухваћен смисао законског текста.

43. На страни 227, говорећи о односима између властеле и земљорадника, вели овако: „Власници или управо господари земаља ишли су на то, да с године на годину учине своје земље што насељенијима, *јер им је онда и каса пунија*, и да своје поданике (*земљораднике*) што више уза се привезу“; па сад наставља даље у загради: „*и.и. што се данашњим модерним језиком каже екслоатитију*“. Прва подвучена реченица није за учебник, а друга, као и оно у загради подвучено, сувишна је. И једна и друга реченица карактеришу лепо г. Убавкића и његово дубоко знање — из чега се још види, да у г. Убавкића „*екслоатити*“ значи — привезати за земљу!

44. На страни 234, у првој алинеји, писац вели: „Народ се у Србији поглавито бавио земљорадњом а сејане су четир врсте жита *шеница*, *јечам* и *тако даље*“. Кад би доиста све тако било, ипак би требало казати и оне две друге врсте жита место онога „*и тако даље*“, јер се из тога не зна које су оне друге две врсте жита. Међу тим писац

не може ничим доказати, да су се за времена Немањића, сејале само 4 врсте жита? Камо докази за то? Ако се дозвољава у историји нагађати, — онда бих ја казао: вероватније је, да су се у Србији у средњем веку, као и код осталих земљорадничких народа, сејале све врсте ситног жита, разуме се на земљишту, где је које могло рађати? Данас се у Србији од стрмних жита, сеју: *шеница, јечам, крушник, разж, елда, овас и ситна проја — просо*. Зар та жита нису сејана и у средњем веку? Од кога су их наши сељаци научили сејати? Тако, писац понешто каже, па му не буде ништа!

45. На страни 283. у врсти 10, вели: „Било је *неирегледних* равница око *многих* српских река: Мораве, Струме, Дрима, Неретве и тако даље“. Да је било, и да и сада има *пространих* равница око *неких* српских река, то је истина; али да је било *неирегледних* равница око *многих* српских река — то није истина. Тако на страни 191, помиње *неирегледне* равнице!

46. На страни 239. врсти 3 оздо, вели писац: „Но поред Саса и домаћих становника било је у рударским варошима још и Дубровчана, у чијим је рукама била поглавито трговина са храном, *коју су они продавали рударима*“. Подвучена реченица непотребна је, а није ни истинита — јер Дубровчани, као трговци, нису продавали храну само рударима, већ сваком купцу...

47. На страни 245. врсти 8, оздо, вели: „... да овдашњи рудници злата и сребра доносе на годину по *200 хиљада чиста прихода*“. Ово је неодређено, не зна се чега доноси *200 хиљада*?

48. На страни 246. говорећи како је рударство ударило у назадак од 1326. године и т. д., вели на послетку: „*но о томе на другом месту*“. Обећање је ово могло изостати — баш и да га је писац испунио.

49. На страни 261. врсти 1 озго, вели писац: „чиновници беху из реда привилегованог, властела и *властеоцићи*; а награда за вршење државних послова састојала се у томе, што су добијали земљу на уживање и друге повластнице, *те по томе је њино стање било куд и камо боље него стање данашњих чиновника ма и оних с „најмаснијим“ платама — јер*

ови морају да шичекују „двадесет шести““. Нека читалац пресуди ваља ли у учебнику говорити овако, баш кад би то све била истина?

Кад будем говорио о језику овог дела, онда ћу казати што држим да буде требало, о речи „*властеоцићи*“.

50. На страни 258. у првој алинеји, вели: „Још ћемо да овде прозборимо неколико речи о пороти и ако смо то требали учинити пре; *него ни овде није на одмет*“ Ваља ли ово за учебник?

52. На страни 259. врсти 3, оздо, наведеном смисао члана 145 Душановог законика, на завршетку тога, тумачећи смисао чл. 147 вели: „*Строжија ал' праведнија казна беше*: ко убије оца ил матер или брата или чедо своје, да се сагори на огњу“. (чл. 147 зов). Прво и прво, не треба коментирати онде где је текст јасан, а друго према мишљењу писца: Арнаутина, који неће да преда непријатељу ни себе, ни своје родитеље нити своје чедо, него их убија — сигурно за то да би одржао свој народни понос — требало би сагорети на огњу! Према томе и Карађорђа је требало сажећи на огњу што је убио свог оца!

53. Говорећи на страни 262 о казнама за пијанице, на страни 263, тумачи то, и изводи нам овако „*наравоученије*“. „Ова је казна, као што се види, веома строга, али *ишак* (ово *ишак* увек пише састављено) *беше равна времену у ком је постала*“. По којој то научној теорији *казна може бити равна времену*?! Чисто да му човек важе: „*ђе научи тако амана ти*?!“

На истој страни, у последњој алинеји, опет нам писац ставља коментар и наравоученије! Ваљда за то, да му књига изнесе што више табака?

53. Продужујући казивање своје о горњим стварима, напада писац на тако свирепу наређења закона, па вели на страни 264, „*да су чедо свога времена — чедо које је требало неге, те да се усаврши; али на жалост тога није било*...“ Шта хоће писац овим да каже? Казне назива свирепима, а овамо му је жао — бар тако изгледа — што још свирепије није постало?! Пишчево се казивање тако мора разумети?

IV-то

Језик у Историји г. Убавкића.

а.) Да разгледамо неколико примера, из којих ће се видети, да писац *не зна слагање предлога с падежима*. Н. пр :

1. На страни 2, у врсти 13, вели : „Земље балканске беху под влашћу римске царевине, која се *о њих борила* два и по века са староседноцима и т. д.“ Ово „*о њих борила*“ не ваља, већ треба за *њих борила*.

2. На страни 171. врсти 7, оздо, вели : „Осме године царовања Душанова године 1354 био је онег сабор у Серу, *на које је довршен законик*.“ Треба „*на ком је довршен законик*“.

3. На страни 185. врсти 5, оздо, вели : „... да могу ићи с тргом или *на Зету на Балшиће или на државу кнеза Војислава и у његову земљу царину на робу нису морали плаћати* итд.“ Место „*у његову*“ треба „*у његовој*.“

4. На страни 265. врсти 3 озго, вели : „И ко преда сина или брата *при царски двор* итд.“ Предлог *при* слаже се само са 7, падежем, а од куда у писца и са 4-им — то не знам! Текст Душанова законика гласи овако : „*И кто прѣдъ сынѣ оу дворѣ и оцпроси га царѣ* итд.“ За што је писац реметио овај леп текст, па још у њ нешто и дометао — на свој особити начин — то не знам!

Још има сличних примера.

б.) Сад да видимо неколико примера, у којима је писац *грешно у облицима*. Н. пр :

5. На страни 117. врсти 7, вели : „... и без ножа *колећи*“ место *колући*.

6. На страни 127. а и на другим местима употребљава : „*разболе се*“ место „*разболи се*“

7. На страни 147. као и на другим местима употребио је облик „*извезено*“ место *извезено!*

8. На страни 160. врсти 3, озго вели : „... преко мере јели воћа *које код њих није имало* итд.“ место *кога* код њих није имало итд.

9. На страни 164. врсти 5, озго, вели : „Падом Сера заузета је сва Македонија, сем града Солуна, *кога је Душан желео имати* итд.“ Треба „*који је Душан желео имати* итд.“

10. На страни 165. врсти 9 озго, вели : „... за 15 година свога краљевања, не само

утврдио *свога* положаја итд“, а треба : „утврдио *свој* положај и т. д.“

11. На страни 223. употребио је „*рани*“ место *храни*.

12. На страни 262. употребио је „*триле*“ место „*триеле*.“

13. На страни 287. употребио је „*седно*“ место „*седео*.“

в.) Да разгледамо неколико примера из којих ће се видети, како писац не зна гласовне законе нашега језика. Н. пр :

14. На стр. 34. употребио је „*к Хрватима*“ место *ка Хрватима*; на страни 63 „*к Грцима*“ место *ка Грцима*; на страни 63 пише : „*к Костуру*“ место „*ка Костуру*.“ на страни 159, вели : „*вазда*“ место „*вазда*“ на 50, вели „*подиуно*“ место *потиуно*. . .

г.) Сад ћемо разгледати неколико примера, из којих ће се видети како писац *не зна конгруенцију* реченичних делова, не зна синтаксу, н. пр.

15. На страни другој, у врсти 3, оздо вели : „И да су *варварске чете* врло често упадале из једне државе у другу, те, *рушили иљенили и сатурали* и т. д.“ место *рушиле, илениле и сатурале*.

16. На страни 52. врсти 3, друге алинеје вели : „Ну на мору се дигне бура а таласи донесу лађу до српских обала и *о њих разлуцају их*“, место *разлуцају је*.

17. На страни 55. врсти 9, оздо вели : „Пред вече *стигне војска*, у оне теснаце, које су војислављеви синови опколнли били, и *ту се улогоре*“, место *улогори*.

18. На страни 60. врсти 2, вели : „... на чак и *Гојислав* с најмлађим братом својим Предимиром *погибоше* тада итд.“ место *погибе*.

19. На страни 75. врсти 10, оздо, вели : као стада животиња, која *иасе* по луговима итд.“ место *иасу*.

20. На страни 82. врсти 14, оздо, говорићи за жене и њихов рад, вели : „*Још су и сукио обрађивали*“, а треба *израђивале*.

21. На стр. 105. врсти 7, озго, вели : „Али Дубровчани уставивши се на згодном месту, обрну се против српске војске, *принуди их* у бег и разбију“ А треба *принуде их* итд. Има још примера (стр. 200 и друге).

WWW.UNILIB.RS
УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИВЛИОТЕКА

22. На страни 129, врсти 15, озго, вели: „Те исте године грдна *множина* Татара . . . *пrowале* у Бугарску и т д.“ а треба *пrowали* д). Да видимо неколико примера, где писац пише по две речи у једно. Тако на пр: 23. За пример да узем страну 25, где говори о рату између Срба и Бугара, написао је „*ишак*“ место *и иак*; и то чини још на многим местима. Тако је на страни 61, написао у једно „*пошто*“ место *по што*; а тако и на страни 145: „*нашто*“ место *на што*. Оваких примера има још.

ђ). Још узмемо неколико примера из којих ћемо видети како писац *не зна ред речи* у реченицама. н. пр:

24. На страни 51. почињући, на 52, про- дужава: „*С тога Војислав научи да том згодном приликом са свим се истргне испод власти грчке . . .*“ нека сам читалац удешава како треба.

25. Тако писац *скоро свуда* грешив у реду речи што се тиче заменице *се* и глагола *је*: ставља увек прво *је* на после *се*, а треба најпре *се* на после *је*. Ову је ствар расправљао један наш филолог у часопису Србадији. Има још примера.

е). На послетку да разгледамо неколико примера, у којима ће се видети: плеоназми, провинцијализми, грешење у роду, и друге погрешке и изрази, које бисмо могли назвати Убавкићеве субјективности. н. пр:

26. На страни 8. врсти првој вели: „Главна храна била им је *проса* (проха) и *елда* и т д.“ а треба: *просо* и *елда*, јер народ не говори *проса* и *елда*, већ *просо* и *елда*.

27. На страни 14, врсти 3, оздо, где говори о Словенима, вели: „*Број њихов беше тада у незнатном броју* и т д.“ Ово је његовски! А требало је рећи: *било их је мало, или број њихов био је незнатан*; или и друкчије.

28. На страни 42. врсти 7, оздо, вели: „ . . . сиђе с брда и преда се Самунлу, који га окује и пошље у затвор у престоницу *негову* (Преспу). Место „*негову*“ треба *своју*.

29. На страни 59. другој алинеји, вели: „После смрти војислављеве синови *негови*: Гојислав итд“ *негови* је плеоназам или још нешто више?

30. На страни 74. пише: „*испољаване*“, ваљда место *испољаване*?

31. На страни 76. вели: „ . . . *но грчки цар пресретне их разбије*, па онда за њима све до *валовите Дрине!* Ово је право *његовски*.

32. На страни 78. вели: „ . . . па по том пису ни знали за разне врсте *ишеница*, *зобова*, кукуруза и т д.“ Као што се види, у писца је *зоб* мушког рода, па за то је у множини стављао „*зобови*“, као *род — родови!* Па уз то помиње и *кукуруз*, као да је у Јеврони тада било и кукуруза! Америка је пронађена тек на крају XV века, а он помиње кукуруз у Јеврони у старом веку. Види се колико зна историју проналазака!

83. На страни 107. вели: „Немања је још у *понику* сатрло зло и т д.“ место „*понику*“ требало је рећи; у зачетку или, кад је већ хтео употребити реч *поникао*, онда је ваљало рећи у *поникли*, јер је *поникао* женског рода, и лжкатив је *поникли*. Реч „*поники*“ ни сам чуо у народу.

34. На страни 145. вели: „због тога грчки цар обећа помоћ бугарском владару против Срба, *које је он нерадо гледао* и т д.“ Ово је нејасно: не зна се ко је кога *нерадо гледао*? Може разумети само онај, који зна историју.

35. На страни 184. вели: „ . . . и по жељи мештана *предао га урави своје зету Томи*,“ а требало је рећи: *урави свога зета Томе* или друкчије.

36. На страни 205. вели: „ . . . него да место остане пусто нека *расти* гора.“ Писац не зна разлике између општег народног глагола *расти*, и ако је значење та два глагола расправљао један филолог у „Србадији.“

37. На страни 214. вели: „ . . . И они су у прва времена заузимали место *таки* за патријарсима и т д.“ Реч *таки* значи *одмах*, али је провинцијална, а не општа народна, с тога је није требало употребљавати.

38. На страни 220. вели: „ . . . са свима *ранговима*“, а треба *чиновима* или *званјима*; осим тога није му требао предлог *са*, већ је требало рећи: *попови* и *кадуђери* свих *чинова* и т д. Кад бисмо „*цешдлачили*“ одавде би се могло извести нешто смешно.

89. На страни 261. употребио је облик: „*фалсифицира*.“ Реч је туђа и врло незгодно поербљена (требало би фалсификује?) — незгодна за учебник. Место те речи стоји у

Душановом законнику ово: „Ако се окрете оз учених Хрисококи слово лъжио припислио и т д.“ Много би zgodније било оставити исти текст него га замењивати онако незгодном речју.“

40. На страни 265, врсти 2, оздо, вели: „Ко упали кућу или гумно или сламу или сено, да га село изда; не изда ли га да село снесе све и т. д.“ Текст Душановог законника гласи овако: „Кто ли се наиде оужегъ коукы или гоумно или сламоу или сѣно, да този село даа пожежьцъ, ако ли га нѣ дасть, да плати опозии село што би пожежьца патиль и платиль.“ За што је писац ставио онај незгодан облик „снесе“, кад је много zgodније и јасније било од речи до речи као што текст законника гласи: „да плати оно село што би паликућа патио и платио“. Или кад је већ хтео употребити глагол други — онда је требало употребити глагол *сносити* — трпети, па би zgodније било (јер *смети* значи и друго, „снеда кока јаје“, „снесе кока јаје“ и т. д.).

41. На страни 270, употребио је реч „нацифран“ (т. ј. потпис нацифран). И ова је реч незгодно посрбљена — није за учебник. Зар не ваља наше: *ишаран*, *урешен*, *искифен* и т. д.?

42. На страни 290, пише икавским дијалектом: „Сугиске“ (потока), место „Сутеске“. Писац пише учебник свима дијалектима нашега говора, што се допушта само у поезији.

ж.) Уз ово би требало навести примере из којих би се видело, како писац или грешни или не зна *интерпункцију*, али како тих погрешака у интерпункцији има преко 300 — онда би излагање истих било сувишно и узело би врло много места, те нећу ни једну наводити, него ћу поменути само то: подређене реченице махом не одваја запетом, као и приређене које означавају супротност мисли и пред којима стоји свеза *а*. У томе највише грешни.

Од *властелин* диминутива је *властеличић*, а писац свуда пише „*властеочић*“ а то је од „*властелак*“ и наставника *ић*, што је крој г. Убавкића.

V.

Погрешке.

Одмах ће се видети да је г. Убавкића књига пуна погрешака. Сам је писац назначио на крају своје књиге 78 погрешака, под

насловом „поправке“. Ја сам све те погрешке по упутству писца, најпре исправио у књизи, па сам после разгледао има ли у њој још погрешака, и нашао сам још 76 погрешака, и те сам све подвукао или на страни са изнетим ма каквим знаком обележио са скраћеним обликом „погр.“ — које ваља разумети — погрешка.

Погрешке су на странама књиге: 34 „*оставити*“ место *оставити*, 53, „*Грчке*“ место *Грке*, 59, „*Теребињској*“ место *Требинској*, 92, „*одку*“ место *од куће*, 98, „*Грки*“ место *Грка*, 99, *иртама* место *иртама*, 106, „*мирили*“ место *мерили*, 111, „*а пре 686—7*“ место *а пре 1196—7*, 113, „*славу*“ место *славну*, 118, „*опет*“ место *опет*, 120, „*годрни*“ место *години*, 121, „*зе ли*“ место *земљи*, 131, „*би и*“ место *бити*, 132, „*пизов*“ место *позове*, 145, „*Велбужда*“ место „*Велбужда*“, 146, „*тражх ране*“ место *тражи хране*, 148, „*душманима*“ место *душманином*, 150, „*не ми треба*“ место *не треба ми*, 150 и 151 стоји три погрешке „*сока*“ место *сека*, (у песми „како су саграђени Дечани“), „*суњег*“ место *сињег*, „*Наковицу*“ место *Баковицу*, 156, „*увечаном*“ место *увечаном*, 159, „*доконају*“ место *докопају*, 161, „*с оста ом*“ место *с осталом*, 170, „*иитоми*“ место *итоми*, 180, „*маџаски*“ место *маџарски*, и „*у свезу*“ место *у савезу* 192, „*мимо ваљи Душанову*“ место *мимо вољу Душанову*, 203, „*у сриске*“ место *у загорске*, 205, „*пречишћавали*“ место *пречишћавали*, 208, „*меџаша*“ место *меџама*, на 209, „402“ место 40, 217, „*дана*“ место *дан*, на 218 има две: „*у зору*“ место *узору* и „*ид*“ место *иде*, 222, „*ици су*“ место *нису*, 232, „*ошли*“ место *опали*, (осмуди), 234, „*додови*“ место *додови*, и „*удосга*“ место *у доста*, 237. „*Дабаж*“ место *Добој*, 239, „*сребни*“ место *сребрни*, 240, „*раника*“ место *рудника*, 241, „*крашевке*“ место *крашевске*, 242, „*железнице*“ место *Железнице* (реке), 243, „*Штруац*“ место *Штурац*, и „*сјенигске*“ место *сијенигске*, 244. „*види се*“ место *виде се* (остац), 246, „*ударила*“ место *ударило*, (рударство), 251, „*за патријаршиском*“ место *за патријаршијску*, 252 „*Срби*“ место *Себри*, и „*ирвом*“ место *ирвом*, или *ирво*, 253, „*ду*“ место *дуг*, 264, „*исто*“ место *што*, 262, „*из њега*“ место *из ње га*, (тамнице), 265, „*разборник*“ место *разбојник*, и „*до ђеталије*“ место *од*

фсфалије, 266, „*околина*“ место *околна* (села), 267, „*не нађе*“ место *не наиђе*, 269, „*другачко*“ место *дугачко*, (копље), на 271, има три: „*век*“ место *вѣ*, „*уманике*“ место *уљанике*, и „*за свога*“ место *са свога*, (газдалука), на 272 има 4: „*трговинама*“ место *трговима*, „*његовим*“ мест *ниховим*, и изостављена су, испред две алинеје, два броја — 6 и 7, на 273, има 2: „*прихода*“ место *приида* (владаоцу), и „*приида*“ место *прихода*, на 275. опет 2: „*са 12*“ место *за 12*, (перпера), и „*грама*“ место *драма*, на 272, опет 2: „*цвѣтајуће стања*“, а хтео је рећи „*цвѣтајућег стања*“ што такође не ваља, и „*оређењу*“ место *одређењу*, (суму); на 283, „*трговине*“ место *тговине*, и на послетку на страни 194, стоји: „...она су нажит читаве старе словенске књижевности“. место: *старе сриске* књижевности.

Претпоставио сам да су све ове погрешке учињене случајно; али ће их имати које су учињене и из незнања. Било како му драго — толико и таквих погрешака не сме бити у учебнику.

Погрешака има толико: да на сваки лист долази најмање 3 погрешке!

Из свега што овде рекох о књизи г. Убавкића, види се ово:

1. Да књига *нема одређеног плана*: није за основну нити за средњу школу, нити за учитеље, а ни за народ; што је у неколико и сам писац признао у своме предговору;

2. Да је *сама генеза књиге недостојна наше књижевности*;

3. Да у књизи има историјских неистина, погрешака и проблематичких ствари;

4. Да је начин писања рђав — није за учебник;

5. Да у књизи има педагошких погрешака;

6. да је језик у књизи на много места рђав, погрешан неправилан; и

7. На послетку, у књизи има пуно погрешака за које се може претпоставити да су учињене или случајно или из непажње — али се ни по што не може казати *да су све* те погрешке *невине*: има их или случајно и из непажње учињених, али их има учињених и из незнања.

На послетку, да се запитамо: има ли што год добро у књизи г. Убавкића? На то одговарам: *има у њој и доброга*. А шта је до-

бро? Добро је све оно што је писац узео од других писаца, па онако неизмењено употребио, а све што је на свој начин дотеривао не ваља му. С тога ову књигу може потпуно карактерисати ова изрека: „In hoc libro sunt multa bona et multa nova; sed quae sunt bona non sunt nova et quae sunt nova non sunt bona“. Scaliger, писац XVI. века).

Према свему што доведе рекох о овој књизи, упоредивши зло и добро: *миња сам, да г. Убавкићева књига није ни за коју школу*.

30. Јуна 1885 год.

У Београду.

Референт, професор
Учитељске школе

Михаило Ђуровић

VI

Г. *Милан Андоновић* писмом од 3. Јула тек. год. јавља Главном Просветном Савету, како је мишљења, да теме из космографије за професорске кандидате могу остати исте, пошто ни један од кандидата те теме није радио.

Одлучено је: да се мишљење г. Андоновића усвоји.

VII.

Прочитан је реферат г. г. *Проте Живојина Јовичића и Лазе Ј. Обрадовића* на књигу „*Предавања из Науке Хришћанске за II разред ниже основне школе*“ од безименог писца.

Одлучено је: да се усвоји мишљење референтата; реферат, да се награди са 50 динара.

Реферат гласи:

Главном Просветном Савету.

Одликвани поверењем Главног Просветног Савета, да прегледамо и оценимо дело безименог писца „*Предавања из Науке Хришћанске у II. разреду ниже основне школе*“, част нам је, да о истоме делу поднесемо своје мишљење.

Али пре, него што би приступили оцењивању самога дела, нека нам је дозвољено, да проговоримо неколико речи у опште о религијској настави у основној школи. Тим путем обележићемо, шта је циљ религијској настави у основној школи, педагошке прин-

ципе, по којима се она развија, те са тога више гледишта, проучићемо дело, које нам је у рукама, и оценити вредност његову. Педагошка проматрања обузеће, на тај начин, најглавнији део овог нашег реферата, после чега доћи ће нетачности у самој науци, па језикословне махне, а завршићемо, најпосле, нашим мишљењем о самоме делу. Тако почећемо одмах проматрати:

I. Педагошке стране дела

Позната је истина, да религија треба да буде најјача потпора морала. С тога она ваља упоредно да развија све душевне силе човечије, па да га тако оспособи за свако племенито и добро дело. За то је потребно удесити наставу из религије тако, како ће она у деце пробудити, развити и утврдити морално осећање. А да то буде, нужно је религијску наставу удесити педагошки. — Пре свега, ваља је удесити према духовном развиту дечијем, јер сухопарна и догматска разлагања, могу у деце убити и најузвишеније и најчистије религијске истине. С тим у свези, педагошко-религијска настава, ваља да води озбиљног рачуна о подесном току и zgodном избору религијске наставне материје. И она мора почињати са лакшим и схватљивијим, па постепено и обазриво прихваћати се и онога, што је апстрактно. Ваља дакле почињати са тежњама и осећањима, која су већ у деце; њих поправити и утврдити, па тек онда повести дете и у област оних осећања, о којима оно пре није ништа знало. И само ако се тако буде радило, постићи ће се и у религијској настави очигледна јасноћа, која је камен темељац свакој настави у основној школи.

Да религијска настава развија разум, као што ваља, да утиче на срце и снажи морал, најбоље је предавати је развијајућом методом. Тим путем наставник ће се најтачније уверити, да ли је ученик потпуно схватио оно, што му је казивано, или не, а уједно учиниће, да деца сама мисле, премишљају, расуђују и закључују, а то све будиће и снажиће у њима дух правога религијског осећања.

Све ово мора имати у виду писац, који хоће да пише књигу за децу основне школе. Према овим обзирима удешава се после ред

и количина материјала, пази се на начин исказивања мисли, на јасноћу у изразима, и на облик сваке поједине речи. Ни једна мисао, ни једна реч, не сме бити нејасна, ни двосмислена, но опредељена тако, да казује баш оно, што се хтело казати. За то посао писања књига за децу основне школе не треба олако схватати, јер упростити једну науку у толикој мери, да деца буде потпуно схватљива, није баш лака ствар.

После ових општих напомена, прећи ћемо на само дело, те да видимо, да ли, и у колико оно одговара према горе изложеним принципима.

Безимени писац дела „*Предавања из Науке Хришћанске у II. разреду ниже основне школе*“, у свом спроводном писму господину министру, вели: „... би ли“, та његова предавања, „*могла бити ручна ђачка књига*“, — По овоме могло би се одмах помислити, да човек пред собом заиста има какав ђачки учебник, написан у облику онаком, у којем се сви учебници пишу. Међу тим, кад се дело проучи, видеће се, да је оно написано у облику упустства, дакле ручне књиге наставникове, јер писац одмах у „*I предавању*“, почиње овако: „*Децо! Ви сте сад мало већи и разумнији него прошле године, кад сте учили I. разред. За то ћемо ове године и више учити, но прошле године што смо учили*“, и т. д. — И заиста, према начину излагања, да је писац, та своја предавања, наменио за упутство, боље би погодио, те би тада и одређени „*реферанти*“, (како писац вели) дали и мало боље „*мишљење*“ о тим предавањима, него што им је, при свој доброј већи њиховој, могуће, при оваким приликама, да учине.

Сву наставну материју из Науке Хришћанске за II разред основне школе, писац је разредно у 24. предавања. К томе додао је на крају и још један „*Додатак*“, кога је римским цифрама разделио на 3. одељка. На крају пак тих одељака ставио је две „*приметбе*“ опет под римским I. и II. У првој примедби „*ручне ђачке књиге*“ писац објашњава, сигурно ђацима, да „*треба повтарати све, кад се ово сврши*“, а за тим, у другој примедби, прича им, како је „*ова своја предавања писао и предавао све, или пред наступајући празник, или после неколико*

дана по истеку.“ Саопштава им, да је „мишлења а из искуства зна, да је овако поступање најбоље,“ и, најзад, уверава их, да је „и успех доста задовољавајући,“ додајући уз то, „да би био још бољи, кад би деца! (ваљда нека друга, а не она, која би ову књигу држала у руци), „имала при себи ручну оваку (sic) књижицу, ради читавања онога, што је причано.“ То је крај књиге, јер после тога, осем датума и године, без одређеног места, где је дело рађено, и потписа „предавач један учитељ m—n,“ ничега више нема. У тих двадесет и четири предавања, једном додатку са три пододељка, и, сигурно, двома примедбама, писац је обухватио сву наставну грађу из Науке Хришћанске за II. разред, која је „по пређашњем програму била одређена за II разред а сад пренета у IV.“

Но и ако је писац нашао за оправдано, да се „придржава“ и „пређашњег програма“ који је бачен у архиву, те тако већ принао историји школства у Србији, онет је некако срећним удесом изашло, те је у поменути број предавања и „Додатак“ ушао готово сав наставни материјал из садањег програма, само што је изостављено о крштењу Христовом приликом говора о Крстову дану, о водици и Јовану Претечи приликом предавања о Богојављењу, о Крсном Имену и његовом значењу, и изостављено је понављање о Божићу и Ускрсу после свега свршеног, што се по садањем програму захтева. До душе, у замену изостављеног, писац је дао, као сурогат, о јеванђељу и апостолу, које је ваљда по „пређашњем програму,“ а у садањем се то не тражи нигде.

Распоред обрађеног наставног материјала, писац је узео онај исти, који је обедежен у програму, који сад влада, ма да ни он није довољно с педагошког гледишта оправдан.

У првоме предавању писац, развијајућом методом, понавља оно, што је учиено у I разреду. И то је добро учињено. Но не ваља му облик понављања, и упутство, које је на крају тога предавања изложио, како ће наставник радити, ако приметити да су деца поборавила оно, што су у I разреду учили. То никако не подноси за „ручну ђачку књигу.“ Искључиву пак наставу за II разред почиње

тек у другом предавању. Ту почиње одмах молитвом ка Богородици, на словенском тексту; дакле првом на апстракцијом. Без икакве претходне припреме за ту молитву, но управо хватајући се час једног, час другог, и казујући деци, како је „у неколико часова све повторио, што су морали учити у I разреду,“ додајући уз то, да „то, што су учили и прошли ономад треба добро да запамте,“ опомињући их за тим, да су у II разреду старији, па зато треба више да се труде и уче како ће им причати о празницима, што их преко године празнујемо, како „сваки добар хришћанин треба да зна, због чега се и зашто који празник празнује,“ писац на један пут, после тако скрићеног увода, напомиње деци, како ће да им „покаже још једну молитву; па да је науче као и ону“ „Отче наш“ па одмах за тим махинално чита „Богородице Дјево радујсја“ и т. д. Пошто је тако очитао целу молитву, говорећи погрешно „плот“ место *илад*, и не објашњујући даље ништа, нити преведећи исту на српски текст, писац важност саме молитве пропраћа овим речима: „Ово је децо, та молитва, у којој ми хвалимо и славио — свету — пресвету Богородицу, која је родила Исуса Христа, сина божијег — Спаситеља душа наших.“ А да би деца потпуно механички научила ову молитву, додаје: „Ја ћу вам ову молитву ево ваписати на табла, а ви је лено препишите и научите добро на памет,“ дајући тиме потпуног доказа, да је писцу овога дела, педагошка поступност и очигледна јасноћа, на којима почива сувремена основна настава, права „terra incognita.“ Свршавајући своје „II. предавање“ писац, као са неком претњом, напомиње деци: „То ћу вас идући пут питати и видићу оћете ли бити вредни научити,“ додајући у загради, једину у целом овом „II. предавању,“ јасну и пријатну реченицу: „Сад изиђите мало на одмор,“ ослобођавајући тиме децу несносне шаблонске укочености, која их је морила дуж целог овог „II предавања.

У даљим предавањима писац говори о Великој Госпођи, о Малој Госпођи, о Крстову дану, Митрову дану, о Аранђелу Михаилу, о Ваведењу, св. Николи, Богојављењу, Благовестима, Ђурђеву дану, Вазнесењу и Духовима, свршујући тиме своја редовна „пре-

давања.“ После овога, не знамо из каквих побуда, ако не, промене ради“ долази му некакав „Додатак“ и ако програм није сав испуњен, те би, у најмању руку могло изаћи још бар три „предавања“.

Држећи се неотступно програма, писац је погрешно против једног од најважнијих педагошких принципа, да се од лакшег прелази к тежем, да се са конкретности поступно одлази у апстракцију. Тако говорећи о св. Димитрију, као земаљском и телесном бићу, писац на мах прелази, те говори о Аранђелу Михаилу, као духовном бићу, и уз то говори деци о небеским невидљивим силама, које дели, са свим догматски, на добре духове — анђеле, и зле — ђаволе. Ове неправилности педагошке избегле би се, да је писац прво говорио о светитељима чисто земаљске природе, што је деци схватљивије, па уз то поступно припремао их за наставу о светитељима — духовима. Овака поступност дала би се оправдати, ма да би била противна и програму и календару. Тако исто уз причања о појединим светитељима, н. пр, о св; Николи, Митрову дану и др. могло је се згодно уплести и причање о слави (Крсном Имену), а уз причање о слави црквеној, и казивање о заветинама.

Из овога, догде изложеног, види се јасно колико је писац одговорио општим педагошким захтевима, које смо напред споменули. Пропративши овако његово „II. предавање“ види се, којим „методом“ писац обрађује наставну материју за децу основне школе. Као што му је „II. предавање,“ таква су му и сва остала, само с том разликом, што су по нека једва мало боља, а велики их је део много гора. — Проматрање свију појединих предавања, одвело би нас у писање читаве књиге. За то, да би били што краћи бацићемо још један општи поглед на целокупна предавања, како би се, што јасније, констатовале погрешке противу изложених принципа.

Предавања строго су подељена једно од другог; ни једно ни с једним нема никакве везе. Писац нигде згодним питањима не понавља, што је прошлог часа пређено, па да тако сирема земљиште за почетак новог предавања. Он, са свим шаблонски, почиње и свршује свако своје предавање. Обично свако

предавање почиње обзирући се на календар па том приликом казује име светитељево, а за тим прелази на чисту биографију његову, завршујући смрћу светитељевом и своје предавање. После сваког предавања, монотono и, готово, досадно понавља, „Ово децо запамтите и научите, па ћу вам идући пут причати о другом празнику и светитељу.“ Ни код једног светитеља није јасно изнесена на видик морална вредност његова, као поборника за хришћанске истине, нити је игде у живот светитељев уплетено моралисање, како би то и у деце будило саучешће према хришћанским мученицима, и снажила се воља за племенитошћу и истином, па да тако дете од свега срца вазљуби Бога и истину, а омрзне све, што није божанствено и морално. На тај начин одузета је главна одећа Науци Хришћанској у II разреду, те је сухопарно описивање живота појединих светих изишло као проста читуља „успошних“ без никакве наставне вредности.

Тако је, ето, обрађена педагошка страна овога дела. У колико се она подударала са начелима, која данас владају за ову науку, даје се лако познати. — Ми ћемо, после овога прећи на :

II. Нетачности у самој науци.

Нема ничега горег, него лађати се посла за који човек није потпуно дозрео. То вреди за сваки посао у опште, а за писање књига, а особито учебника, нарочито. Написати књигу, а особито учебник, није ни мало лака ствар. Да се тај посао изради као што ваља није доста, да човек буде само енциклопедиста у некој струци знања, но поред довољног познавања свију помоћних грана, ваља дубоког проучавања, зрелог суђења и потребне стручности у ономе, што се намерава да разрађује. Овај захтев, у колико је строжији за писање стручних дела, не искључује се ипак ни при писању учебника за децу основне школе. Ко се год дакле лађа писана књига, не имајући ово на уму, олако схвата ствар и греша. У недовољном појимању озбиљности посла, често је пута извор многим научним неистинама. — Оно истина, да се у учебнике за децу основне школе, унесе само основни појмови из сваке науке, те према томе као изгледа, да је лако написати такав учебник, али и ти основни појмови ваља

да су поникли на чврстом темељу истине, како се ученици, у самој почетку, не би запојили погрешним схватањем научних истина. Учебник, како у великоме, тако и у маломе, ваља да је језгро науке, без каквих непотпуности, без двосмислица, и чист од сваких стварних неистина.

Рекавши овако неколико речи о писању учебника у опште, прећи ћемо на дело, о коме је реч, да видимо, да ли му се и са овог гледишта може у чему махнати, па да тако сазнамо, са којом је збиљом и којим познавањем безимени писац радио овај свој учебник за основну школу.

Говорећи о светом Николи, писац, при крају, вели: „Њега наша црква најбоље (ваљда најсвечаније или најторжанственије) слави и велича у својим умиљим и дивним црквеним песмама.“ Оваково тврђење пишечево не може се потпуно оправдати, јер свети Никола прославља се у цркви истом свечаношћу, као и други већи светитељи. Даље, говорећи о истоме светитељу, вели: „Али кад је у тој земљи (не казује којој), где је живео Никола био цар Диоклецијан“ и т. д. — Диоклетијан био је римски цар, који је владао у другој половини III. века по Христу. Област Лиџија, и у њојзи варош Мир, где је свети Никола био епископ, била је тада римска провинција, те по томе она није могла никако имати свога нарочитог цара Диоклетијана, као што безимени историограф св. Николе тврди, већ је она стајала под врховном влашћу овога римског императора.

Причајући о Богојављењу, писац овако завршује своје предавање о томе празнику: „За спомен Христова крштења и силаска светог Духа и гласа божијег над Христом, црква наша завела је празник: . . .“ и т. д. У спомен силаска светога Духа слави се св. Тројица; а да ли се и „у спомен гласа божијег над Христом“ слави какав празник, то нам није познато. Знамо само то, да се Богојављење слави у спомен, што је се тога дана јавио Бог Отац, Бог Син и Бог Дух, те према томе пишечев закључак излази одвећ ориџиналан и погрешан. Тако исто, погрешно је речено и то, да „ми у очи тога дана постимо, да би боље и ра-

досније дочекали тај велики празник.“ — Пост је установљен ради тога, да би хришћане опоменуо на важност предстојећег празника, те да би га они са чистијим срцем и достојније прослављали, а не због неке „радости“, као што писац тврди.

У предавању о Вознесењу вели: „Кад је Христос оживио и устао из мртвих — воскресео — он је се бавио на земљи 39 дана.“ — У свима црквеним књигама каже се, да је Христос, после Васкрса, провео на земљи четрдесет дана, а сад писац наводи 39. Сигурно ваљда, писац није урачунао у дане бављења на земљи онај дан, кад је се Христос вознео?! — Није истина, даље, да је Христос, приликом вознесења, рекао ученицима: „. чекајте светог Духа утешитеља, кога ће вам Бог Отац послати,“ него је казао овако: Чекајте светог Духа утешителя, кога ћу вам ја послати од Бога Оца.

Кад је говорио о Духовима, на једном месту овако вели: „. . . у једанпут нешто страшно на небу заутњи, и у оној соби где су ученици били, покаже се нека светлост тако јака из облака као пламен да је горео и у тим облацима живи пламени језици. Из тога пламена покаже се Дух св. апостолима, и видио је се по један пламени језик над главама сваког апостола.“ — Ово је права збрка појмова. Изгледа, као да је се у соби, где су се молили ученици Богу, појавио облак, који је просинао јаку светлост, а поред те светлости, као да је буктао из облака нарочити пламен“, из кога су се јављали засебни, „пламени језици“, и најпосле, да се из тих пламенова показао Дух свети апостолима. Изразом пак „над главама сваког апостола“, наводи човека чак на ту мисао, да је сваки апостол имао више глава. Међу тим био је овакав случај: Ученици молили су се мирно у својој изби Богу. У току молитве зачује се над њима шум, као кад ветар јако дува. Ученици се обазру, и сваки спази над својом главом по један пламени језик, који је за тренутак треперио над њиховом главом. У тој чудесној појави, јави се свети Дух над апостолима, и појаве нестане. — Тако исто, погрешно нашем православном веровању, и управ са свим по католички, вели

за светог Духа : „Он је у Богу и Сину“, тврдећи тиме као да Дух свети почива и у Богу Оцу и у Богу Сину, докле наше православне догме говоре, да Дух свети *произилази од Оца, а у Сину почива*.

И Предавање о св. Димитрију почиње овако : „У Старој Србији а у вароши Солуну (српској земљи Македонији), родио се св. Димитрије.“ Цела Македонија са Солуном не зове се Старом Србијом.

Осем ових обележених погрешака, има још много и других, којима цело дело управ изобилује. Било би сувишно те погрешке наводити, јер се надамо да ће Главни Просветни Савет, и из ових неколиких примера, лако моћи оценити, на каквој научној висини стоји дело, о коме имамо да дамо своје мишљење.

Сад да пређемо на :

III.

Језикословне махне.

О важности правилног писања није нужно да много зборимо. Стил и правилност језика — то су најдрагоценије одлике сваке књиге. Нарочито школске књиге, ваља да се одликују природном лакоћом у исказивању мисли и највећом граматичном правилношћу. Ми бисмо се радовали, кад бисмо бар у том обзиру могли рећи коју добру о „Предавањима из Науке Хришћанске у II разреду“ од непознатог писца ; али на жалост, и на том пољу, писац је веома слаб. Јер, цело дело написано је не само рогобатним стилем, већ је препуно граматичких и синтактичких погрешака.

Зарад доказа, каквим стилем безимени писац пише „ручну ђачку књигу“, да наведемо неколико цитата из његових предавања. Тако :

У III. предавању, о Вел. Госпођи, писац на једном месту пише овако : „После ученици узму њено тело, и уз лепе опет побожне песме носили и донели на гробље (где је и Христос распет и издано (место издахнуо) и ту је саране (место сахране) у гроб, а озго навале велики и тежак камен на гроб“.

У IV. предавању, о Ађиму и Ани, родитељима Богородичиним, пише овако : „Они су се свагда искрено молили Богу, *и са свим срцем* ; и молили Бога, да се смилује на њих, и да им радост бар у једном детету, па после да ће га опет поклонити, и посветити Богу на службу. Бог се смилује и сажали се на њих двоје старих и њину молитву прими“ и т. д.

У VI. предавању, о св. Димитрију, говорећи о томе, како је Лије тражио дозволу да мучи хришћане, писац вели : „Цар му то допусти, и он је разним мукима мучио и убијао хришћане, да је већ прешло сваку меру његове свирепости.“ Говорећи даље у истом предавању о смрти Лија вели ; „И тако онај пакосник хришћански Лије, падне од руке младића Нестора, помоћу крста, као што га је научио Димитрије“. На завршетку овог предавања о св. Димитрију вели : „Неки хришћани узели су овај дан за свог патрона и славе га“.

У VIII. предавању, о Ваведењу, пише овако : „Кад су родитељи Дјеве Марије молили се Богу, *и молили га*, да се смилује на њих ; те и њима да бар једно дете и породом обрадује, они се обећају Богу, да ће *они* то дете опет после поклонити и посветити Богу. Па како се Бог смиловао на њих и обрадовао их и дао им ћер ; то су и они тада били намислили, да испуне оно што су се Богу обећали“ . и т. д.

У IX. предавању, о св. Николи, пише овако : „Кад је св. Никола изучио све школе... он оде код свог чиче — стрица, који је био владика. Чим је Никола дошао њега стриц *узме* па га започи, и тако Никола постане *поп* — свештеник“. Даље о истом светитељу пише : „Многи Срби хришћани узели су св. Николу и славе га на дан 6. Декембра кад је *умр'о* и њега готово славе“, па је ту застао, не довршивши мисао, коју је хтео казати.

У XI. предавању, о Благовестима, пише овако : „Кад је она — Марија — навршила својих 15 година, требало је да остави цркву и да се по закону уда. Али она је ћутала, но свештеници кад њој рекоше Маријо, ти треба да се по закону удаш сад. Марија њима одговори : Ја не ћу да се удајем, тако сам се Богу заклела. Онда свештеници,

и да би се испунила законска форма нађу“

У истом предавању даље, пише овако: „Дјева Марија она је највише волела да чита св. књиге.“

У XII. предавању, о св. Ђурђу, пише овако: „У једној земљи — Малој Азији живили су (место живеде) две побожне и честите душе хришћанске“. Говорећи о мајци св. Ђорђа, каже: „Његова мајка није могла остати сама и живити (место живети) у тој земљи, него намисли и пресели се са својим синчићем Ђорђем код њени (место њених) родитеља“. Причајући даље, како је св. Ђурђу, кад је постао старешином, било заповеђено, да „мучи, осуђује и убија хришћане,“ на он то није хтео чинити „те за то он даде оставку на своју службу, и поче да јавно говори против оног беснога цара и свију његови (место његових) нехришћански (место нехришћанских) дела.“ У закључку о том предавању вели: „За то што је св. Ђорђе толико муче претрпио (место претрпео), за Христа и веру његову, и великом смрћу умр’о, неки хришћани узели су га за свог патрона, и славе га тај дан“.

У XIII. предавању, о Вазнесењу, говорећи како је Христос пред одлазак учио своје апостоле, пише: „Кад им је Христос ово изговорио, он пође с њима, и дођу на врх једно брдо (место једног брда) желеонског (место масличног).“ Сам догађај Вазнесења описује овако: „И у једанпут ученици видоше (место видеше,) да се Исус подиже, и однесе га облак“.

У „Додатку“ под I. причајући о књизи апостола, пише: „Ову књигу децо написали су апостоли, и из ње учили оне људе који су били далеко, те нису могли стићи, него су их апостоли писмом учили — док не стигну“. У том истом одељку под II. овако објашњава црквену славу: „Кад у неком месту — селу или вароши оће (место хоће) људи да направе себи цркву, где ће се Богу молити у празничне дане, они спреме све што треба за зидање цркве. Па кад све буде приправљено, онда зовну људи свештенике, који освете водом оно место, где ће се зидати, и наменује (место намену је) коме ће празнику, или светитељу, и онда у име божије (место божје) почне се зидати црква. Кад буде црква сасвим (место са свим) готова,

онда владика — епископ са осталим млађим свештеницима, молитвама освештају и посвете је (опет) оном светитељу у чије је име почета намењена и освештана била по свршетку. Свака така црква има после своје име, у чије је име освештана. Тај дан кад се црква освети, онда настаје весеље част, народ много долази. После тај дан кад је црква која освештана, она онај дан и слави. Многи народ долази на свечану службу, весеље играње код цркве. Тај скуп народа о црквеној слави, зове се још и сабор.“ Ето, у такој збрци појмова безимени писац описује црквену славу!

Још несрећније у „Додатку“ под III. описује заветину овако: „Као год што људи сваки за себе имају поред осталих празника у које не раде свог обичног „патрона“ — славу; и то само Срби хришћани, тако исто и многа села српска, имају своју заједничку заветину у години кад празнују и не раде. Ево ћу вам ово укратко исричати. Сељани — а негде и варошани једног села, другог трећег и т. д. међу собом договоре се и изберу по један дан у години у који пада какав већи или мањи празник и у тај (ваљда празник) заветују се да нико ништа не ради, него сви празнују. Они се тих дана кад је чија заветина сви искупе на једноме месту у селу. Али да би свечанији био тај дан заветине они позову свештеника, који на једном месту очита им здравствене молитве, свети масло и воду за здравље сељана, стоке и поља.“ — Држати молитву за здравље људи и стоке, има смисла, али чинити молитву за здравље поља, чини нам се чудновато. Оно до душе, има молитва и за поља, али у том смислу, да их Бог сачува од елементарних непогода. — Даље продужава писац: „Кад се ова свечаност духовна сврши, онда настаје весеље, част и играње, где искупи и старо и младо, на још и родбина кад коме дође из других села и то траје целог дана до самог мрака. После се развију кућама са својим гостима и настане чашћење и весеље. Тај дан кад они тако заједнички празнују договорно зове се „заветина“ преслава или слава седска (место — сеоска).“

„Обичаји ових заветина, преслава или *селских* слава нису свуда једнаки негде има

више свечаности и церемоније а негде мање“
 Говорећи даље о томе, писац вели: „Оваке заветине и преславе јесу (шта?) и имају свога духовног значаја и поштовања“ не наводећи о томе даље ни једне речице, из чега се јасно види, да безимени писац мало зна о сеоским заветинама и оним лепим обредима, који се врше при овим свечаностима, кад их овако мршава описује својим ученицима.

Ових неколико наведених цитата, на дамо се биће довољно, да Главни Просветни Савет позна начин, по коме је безимени писац излагао своје мисли, пишући своја „Предавања из Науке Хришћанске за II разред основне школе“ као „ручну ђачку књигу.“

Сад да побројимо неке граматичке и синтактичке погрешке у овоме делу.

Тако он вели: „што вас ја будем учио (место — чему вас ја — и. т. д.) пише свуда „божијег“ (место — божјег, па и то недоследно, негде великим, а негде малим словом); „разуму“ (место — разумеју); „не знају“ (место — не знају); „видићу“ (место — видећу); „оћете“ (место — хоћете); „мајки“ (место — мајци); „желила“ (место — жедела); „видила“ (место — видела); „воскрсла“ (место — васкрела); „живили“ (место — живели); „тригги“ (место — трети); „чест“ (место — част); „владики“ (место — владици); „метли“ (место — метули); „умро“ (место — умр'о или умр'о); „не боје ништа“ (место — ничега); „празнике које сам вам причао“ (место — о којима сам вам причао); „видити“ (место — видети); „не покорни“ (место — непокорни); „добри људи“ (место — добрих људи); „зли духова“ (место — злих духова); „добри анђела“ (место — добрих анђела); „света тројица“ малим словом (место — великим); „волим“ (место воледи); „бар“ (варош) с малим словом (место — Бар с великим словом); „незнабожци“ (место — незнабошци); „Богојављење“ (место — Богојављење); „Божји“ (место — божји); „неможе“ (место — не може); „Анђел“ (место — анђеол); „кроз неколико дана“ (место —

после неколико дана); „слушај те“ (место — слушајте); „код њени родитеља“ (место — њених); „Вознесење“ (место — Вознесење); „од њи“ (место — од њих); „Хришћански Срба“ (место — хришћанских); „селска“ (место — сеоска); „мишљење“ (место — мишљење). и т. д. и т. д.

Ово су на брзу руку опажене језикословне погрешке овога дела; али њих има и много више. Уверени, да ће и ово бити довољно, да Просветни Савет оцени са коликом је језикословном тачношћу ово дело рађено, држимо, да је и оволико наведених примера довољно. Само ћемо још и ово споменути, да је интерпункција у целој делу веома лоша, јер је већином бележена тамо, где јој није места, а изостављана често онамо, где би требала по правилу да буде.

Са овим завршујемо набрајање лоших страна овога дела. О добрим — готово се мало што има рећи, мањ то, да писац заслужује похвалу за уложени труд око писања овога дела. Према томе, ми не можемо дати свога мишљења, да се „Предавања из Науке Хришћанске у II разреду основне школе“ могу штампати о државном трошку, а још мање — употребити као „ручна ђачка књига“, но предлажемо, да се ово дело, као посве слабо израђено, одбаци.

Благодарећи Главном Просветном Савету на поверењу, којим смо овом приликом одликовани, остајемо.

30 Јуна 1885. год.
у Београду

вазда на услузи:
Прота

Живојин Јовичић
професор богословије,
Лаза Ј. Обрадовић

ГОДИШЊИ ИЗВЕШТАЈИ СТАРЕШИНА СРЕДЊИХ ШКОЛА

ЗА 1884-5. ШКОЛСКУ ГОДИНУ

II

Нишке гимназије

Господину министру просвете и црквених послова

У овоме што следује част ми је поднети вам извештај о нишкој гимназији за школску 1884-5 годину према наређењу које постоји о томе.

1. У почетку ове школске године уписало се у свих седам разреда 188 ученика и 32 ученице, а у току године дошло је још 12 ученика и 5 ученица. Свега се дакле уписало 237. Број овај није незнатан за једну скорашњу школу, али је у току године отпао доста знатан број. Годишње испите, изузимајући VII разред, полагало је 169 ђака. Од њих прелазе у старије разреде 74, понавља испите 56, понавља разред 37, а отпушта се двоје. Сразмерно најгоре је прошао I разред, из ког од 57 ђака прелази 18, понавља испите 24, а школу 15. Овоме неуспеху узрок је, што су ђаци ови свршили IV разред крајем Априла и пуна четири месеца били беспослени, те се доста одвикли од рада. У осталом прави резултат успеха показаше се после поновних испита. Обично ђаци имају да понове испите из по једног предмета.

За одличан и врло добар успех у науци и примерно владање награђено је 17 ђака, а за одличан успех њих троје.

Сви ученици учинили су ове школске године укупно 3820 оправданих и 2829 неоправданих изостанака, тако да на једног ученика долази 16.12 оправданих и 11.92 неоправданих изостанака. Како о неуредности похођења школе, која није била велика, тако и о слабом успеху у науци извештавани су ђачки родитељи сваког двомесечја.

Већих кривица није било у овој школској години. Највише казна било је због изостанака. Каквог су владања били ђаци најбоље ће се видети из саветских оцена на крају године. Оцену лошег владања добио је 1 ученик III, 2—II и 12—I разреда. Казне су због изостанака. Добро владање имају 42 ђака, врло добро 16, а остали примерно.

2. У нишкој гимназији радило је ове године 13 наставника научних предмета, један за вештине и два лица за телесно и војно вежбање. Осим двојице наставника, који су били у пописној комисији, један пола школске године а други до ускреса, и по одобрењу и због слабости веома су незнатни изостанци с предавања, толико незнатни, да их није вредно ни помињати. Без нужде пак није ни било изостанака.

Наставници су у обично време свршили своје предмете. Најпре је довршена Хришћанска наука у I и II разреду крајем *Фебруара*, а већина у Мају месецу. Чим је који предмет довршен, понављало се у целини или тежим партијама према времену које је остало.

Програми су с малим изузетком испрени. Није се могло по програму све урадити из *Антропологије* и *Космографије*, јер има много материјала а мало часова. Космографија је добила један час више, те ће се у напредак моћи урадити, а из Антропологије ваља скратити материјал. Још се није могао извршити програм из *Историје*, *српске књижевности* и *Историје опште*. Овоме је узрок што су наставници ових предмета врло дуго били у пописној комисији, а није их нико могао заменити. Остаје да се до године по могућности допуни што се ове године мије могло урадити.

WWW.UNILIB.RS
УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

Баџи су се служили књигама, које су прописане. Изузетак је мален. Морало се писати из предмета, за које никако нема књига или нису према програму. Да излажем који су предмети писани или писањем допуњавани, било би понављање ранијих извештаја. У осталом врло је познато, за које предмете нема књига и које су књиге старије од програма.

На задатке школске обрађено је довољно пажње. Давани су према распореду, који се спремао свака два месеца и прегледани и оцењивани. Но израда ових задатака још обично тешко пада ученицима. Тегоба се види из израде, јер је она редовно слабија од одговора. Узрок је томе што су они још новина у школи.

Како оцењивање ради двомесечних оцена тако и испитивање о годишњим испитима вршило се с довољно пажње и озбиљности. Да је овако нарочито о испитима, видеће се кад изложим, колико су испити трајали. Тако у I разреду просечно пада на испитивање једног предмета 4 сата и 50 минута; најкраће је трајао испит из Српског језика 4 сата, а најдуже из Аритметике $7\frac{1}{2}$. У другом средње је време испитивања од предмета 5 сати и 27 минута, најкраће је испитивана Хришћанска наука 2 сата и 45 минута, а најдуже Аритметика — 9 сати и 15 минута. У III разреду пада на предмет 4 сата и 15 минута, најкраћи је испит из Хришћанске науке 2 сата и 48 минута, а најдужи из Аритметике пуно 6 сати. У IV разреду пада на предмет $3\frac{1}{2}$ сата, најкраће Хришћанска наука 2, а најдуже Алгебра 4 сата и 45 минута. У V разреду најкраћи је испит из Француског језика $1\frac{1}{2}$, а најдужи из Алгебре $3\frac{1}{4}$ сата, на један предмет долази $2\frac{1}{3}$ сата. На послетку у VI разреду најкраћи је испит из Историје српске књижевности $2\frac{1}{4}$ сата, а најдужи из Физике $5\frac{1}{2}$ сати, на предмет пада $3\frac{5}{8}$ сати.

3. У средствима за рад нишка гимназија као нов завод не изобиљује, али и не сиротује. Тако школа има физички кабинет, који одговара потреби. За хемијску лабораторију моћи ће се скорим то исто рећи, док се набави још нешто справа и хемикалије за Хемију органску. Ово ће се учинити још пре краја ове рачунске године, кад ће се допунити и потребни препарати за Зоологију и модели за цртање. Најсиромашнија нам је била књижница, али је она ове године увећана са 97 дела у 168 свезака, највећим делом из стране литературе, а скорим ће се набавити и још бар толико из наше. За овако леп обрт у набавци књига има се благодарити околности, што је и овој, као и сличним школама, буџетом одређена добра годишња сума за набавку књига и научних средстава. Ако овако остане и даље, књижница ће школска обилато олакшати посао наставницима и помоћи ученицима старијих разреда. Још ће се доћи и до потребних научних збирака.

Школа ова нема никакo *справа за телесно вежбање*. Овоме је поглавити узрок што је школско двориште мало, те се немају где подићи. Како је школска зграда приватна, није прилика да ће се справе имати где подићи још за три године, јер толико гимназија мора остати у овој кући. Истом ако се донде подигне нарочита зграда за ову школу, моћи ће се урадити да ни ове оскудице не буде.

Завршујући овај свој извештај, имам још поменути, да је за оно 60 динара, што је школи поклонио г. Михаило Терзибашић, трговац из Београда, по његовој жељи набављено цртаћег прибора за сиромашне ученике I разреда.

Бр. 281.

12. Јула 1885.

у Нишу.

Директор нишке гимназије
М. МАРКОВИЋ

III

Неготинске ниже гимназије

Господину министру просвет и црквених
послова.

Према распису министарском од 17 Маја 1880 год. ПБр. 2273 част ми је г. министре поднети Вам извештај о стању повереног ми завода за минулу 1884—85 годину.

А.) Ученици.

1.) Ученика у почетку школске године било је уписаних :

	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	СВЕГА	
у I разреду	40	5	45	ђака
у II "	30	6	36	"
у III "	22	3	25	"
у IV "	13	—	13	"
Скупа	105	14	119	"

2.) Напустило је школу у течају школске године из разних узрока 13 ђака, и то :

	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	СВЕГА	
I разред	5	—	5	ђака
II "	3	1	4	"
III "	2	1	3	"
IV "	1	—	1	"
Скупа	11	2	13	"

Од ове 13-рице ђака из школе изишлих прешли су у друге заводе због селидбе својих родитеља или старатеља њих 5-ро (3 ученика и 2 ученице), 1 је изгнан, 1 умр'о а 6-рица одоше у службу.

3.) До краја школ. године остало је у заводу 106 ђака, а испите је њих 104 полагало (двојица : 1 из I-ог, 1 из IV разреда због дуге болести не беху на испиту), и то :

	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	СВЕГА	
у I разреду	34	5	39	ђака
у II "	27	5	32	"
у III "	20	2	22	"
у IV "	11	—	11	"
Скупа	92	12	104	"

4.) Према успеху на испиту показаноме од 104 ђака који су испите полагали :

	ИЗ :				СВЕГА
	I	II	III	IV	
РАЗРЕДА					
Прелазе у виши раз.	19	17	13	8	57
Понављају школу :	10	4	6	—	20
” испите :	9	11	3	3	26
Отпуштају се :	1	—	—	—	1
Скупа	39	32	22	11	104

5.) Књигама и похвалним листовима за одличан и врло добар успех у науци и примерно владање награђени су :

	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	СВЕГА	
у I разреду	4	2	6	ђака
у II "	3	—	3	"
у III "	2	—	2	"
у IV "	2	—	2	"
Скупа	11	2	13	"

6.) По успеху са којим су ученици, који на чисто прелазе, завршили школску годину било је :

	ОДЛИЧНИХ	ВРЛО ДОБРИХ	ДОБРИХ	СВЕГА
у I разреду	—	9	10	19
у II "	—	7	10	17
у III "	1	5	7	13
у IV "	—	7	1	8
Скупа	1	28	28	57

7.) Из владања добили су оцене како они ђаци, који су довршили школску годину тако и они, који су у течају године из разних узрока из овога завода изишли. Само 1 ђак из I раз. који је одмах по упису из школе изашао, нема оцене. По томе добили су оцене из владања 118 ђака, и то :

	РАЗРЕДУ				СВЕГА
	I	II	III	IV	
примерне	21	19	14	7	61
врло добре	14	9	3	6	32

у	РАЗРЕДУ				СВЕГА
	I	II	III	IV	
добре	9	5	3	—	17
лоше	—	2	5	—	7
изгнан	—	1	—	—	1
Скупа	44	36	25	13	118

8.) Колико је пажње поклоњено испитивању ученика из појединог предмета у сваком разреду, види се из времена утрошенога за тај посао, што је тачно изложено у приложеном прегледу. Овде ћу укратко оставити просечно трајање испитивања појединог ђака из каквог обавезног предмета без обзира на разреде у којима су били. Тако на сваког ђака долази;

а.) уз науке хришћанске	по 11 минута
б.) „ српскога језика	„ 15 „
в.) „ немачкога „	„ 14 „
г.) „ земљописа „	„ 13 „
д.) „ рачуна и алгебре	„ 17 „
ђ.) „ јестаственице	„ 11 „
е.) „ планиметр. и геом. црт.	„ 15 „
ж.) „ физике и хемije	„ 13 „
з.) „ историје Срба	„ 19 „

9.) Изостанака од школе и цркве имало је 106 ђака, који школску годину довршише :

у	РАЗРЕДУ	ОПРАВДАНИХ	НЕОПРАВДАНИХ	СВЕГА
		I	1187	257
у II	„	1200	268	1468
у III	„	563	164	727
у IV	„	637	1	638
Скупа		3587	690	4277

Било је 32 ђака, који целе године нису имали ни један неоправдан изостанак, један ђак из II разреда немађаше никакав ни оправдан ни неоправдан изостанак. Према томе на осталу 73-јицу ђака долази просечно преко $9\frac{1}{2}$ неоправданих а на свих 105 ђака преко 34 оправданих изостанака. За неоправдане изостанке кажњавани су ученици мањим и већим казнама затвора а искључен није ни један. Осим једне казне

изгнања, којом је кажњен I ђак II разреда, искључењем из школе такође није нико кажњен за целу годину. За веће иступе против реда у школи и ван ње кажњавали су ученике проф. савет и директор а за мање разредне старешине. Изрицање казне добро су утицале на поправку већине кажњених, изузев 3—4 ученика из II и III разреда, према којима ће се морати применити строжије казне у идућој школ. години, ако остану у овоме заводу и буду онакви какви су били у прошлој години.

10.) У минулој години због дуже и јаче зиме било је међу ученицима доста боловања нарочито таквога које долази поглавито од назеба. Приличан број деце боловао је — већином лако — од богиња а доста њих од гушобоље. То је и узрок оном великом броју оправданих изостанака. Па и сама смрт је прошле године уграбила једну жртву из кола ученичкога. Преминули ученик из III разреда подлегао је смрти од тифа после тродневног боловања. У опште кад се у здравственом погледу пореди прошла година са претпрошлом, излази, да су прилике, у којима се деца налажаху у овој години биле по њих далеко лошије по у претпрошлој. Јер док у претпрошлој није код ученика било никаквих дужих ни озбиљнијих болести, у овој години било их је неколико, који су због болести учинили по 100, 200 а један из IV разреда чак 498 изостанака.

В.) Наставници.

У минулој школ. години радило је у овоме заводу као и у претпрошлој свега 8 наставника са потписаним до нове године а од тога времена увећан је број наставника са учитељем за музику и нотну певање који је своја предавања отпочео 1 Фебруара ов. год. Свака група наука и вештина била је заступљена са по једним наставником. Само су два наставника ради изјед-

дначења броја часова, поред своје главне групе предмета, узели из других група по који предмет и то : наставник српског језика у свима разредима предавао је немачки језик у IV разреду а наставник природних наука предавао је из математичких наука планиметрију у IV разреду.

Осим принове, коју је наст. особље у прошл. години добило у лицу учитеља музике, оно није имало зато време никакве измене. С тога су и предавања држана без великих прекида.

И ове године држана су у овом заводу предавања по „наставном програму за више и ниже гимназије“. Материјал из појединих предмета разрадили су наставници у свима разредима савесно. Само наставник српског језика није доспео да у III разреду савлада сву грађу, колико с тога што је иста у томе разреду огромна а наставник је читав месец због проф. испита издангибио, толико и са разлога што је у Главном Просветном Савету приликом израђивања сталнога програма грађа за српски језик распоређена тако, да ће се неке партије из III разреда пренети у друге разреде, па ће наставник имати могућности да у идућој години накрми оно што је сад пропуштено било да се уради. Исти наставник није доспео да и из немачког језика у IV разреду разради са ученицима партију о корелативним глаголима због големог материјала, који је за тај разред из немачког језика прописан. Наставник је у замену за то остале партије разрадио са свим добро поклањајући нарочиту пажњу конверзацији са ученицима, у чему је лепе усехе имао.

Сви су наставни предмети предавани по књигама, које су у министарству одобрене као учебници. Код гдекојих предмета наставници су, ради постигнућа већег успеха са ученицима, учебнике допуњавали или својим белешкама или белешкама црвеним од стручних писаца. Тако :

1.) у „Науци Хришћанској“ наставник је само у III разреду диктовао ученицима „о празницима“ из цркв. богословља. Предавања је своја завршио у I, II и IV раз. у Марту а у III раз. у Априлу;

2.) у „Српском Језику“ наставник је од Новаковића допуњавао белешкама у II разреду по Јагићу а у IV-ом по Даничићу. Предавања су завршена у I и IV раз. у Мају, у II-ом у Априлу а у III-ем трајала су до уочи самога испита;

3.) у „Историји Срба“ наставник је ручну књигу по Крстићу допуњавао диктовањем неких партија по Срећковићу и др. Диктандо је изнело око 3—4 табака. Предавања су завршена у IV разреду у половини Маја, а у III уочи самога испита;

4. у „Рачуници“, „Алгебри“ и „Геометријском Цртању“ наставник је ручне књиге допуњавао или по својим белешкама или по другим писцима. Тако у „Рачуници“ у I разреду увод, а у „Алгебри“ у IV разреду поједине партије диктовао је ученицима по својим белешкама. Диктандо у IV разреду изнело је до 3 табака. У „Геометријском Цртању“, из кога нема програма, наставник је распоредио грађу по своме нахођењу и у I разреду предавао од „тачке до закључно четвороугла“, у II од „троугла до уписаних и описаних полигона закључно“ и у III од „стереометрије до закључно разних лукова.“ Предмет је предавао по G. Delaborg-у, јер ручна књига по Дероку, коју су деца имала, била им је од „слабе користи.“ Предавања је наставник завршио из „Рачунице“ у I разреду 15., у II и III разреду крајем Маја, из „Алгебре“ у IV и „Геометријског Цртања“ у I и II разреду у првој половини Маја, а из „Геометријског Цртања“ у III разреду 11. Априла;

5. у „Планиметрији“, „Јестаственици“ и „Хемији“ наставник је у прописаним учебницима по нешто додавао, „да би се од-

говорило преписаном програму. "Предавања су завршена из „Планиметрије“ и „основа Физике“ у Априлу, из осталих предмета у течају Марта;

6. у „Земљопису“, који је предаван по ручним привремено одобреним књигама, наставник није ништа диктовао, само је местимце у III и IV разреду попуњавао по потреби предмет својим белешкама. Предавања је завршио у II разреду Марта, у IV Априла, у I Маја, а у III пред сам испит због огромног материјала преписа-нога за тај разред; најзад

7. у „Немачком Језику“ у I, II и III разреду наставник није ништа мењао ни допуњавао прописане учебнике. Предавања је завршио свуда у току месеца Маја.

Од наставника за вештине двојица: један за Гимнастику, други за Цртање и Краснопис, који су радили целе године, кретали су се потпуно у границама прописаног програма и исти извршили у онолико у колико су га, с обзиром на учила и справе којима школа располаже, могли разрадити. Из војног вежбања само одељак из „пушчане радње“ у IV разреду није обрађен и ове године по одобрењу г. министра, пошто потребних пушака није било, из телесног вежбања није рађено ништа на справама, јер ове не беху са свим готове. Наставник музике и певања, почев своја предавања тек од Фебруара, држао је у сваком разреду просеком по 32 часа из музике — свирање на виолини — и по 33 часа из нотног певања. Пошто су ученици свију разреда били почетници у овим вештинама, наставник је у обадвема своје ђаке обучавао готово једнако у теорији. Тек на месец дана пред испите дао им је из музике 3—3 лакша комада ради вежбања, а тако исто и из нотног певања, у коме су ђаци I и II разреда научили прилично да певају у један глас „српску химну“ и по 2 мање песмице из Топаловићеве збирке, а

ђаци III и IV разреда с бољим успехом научили су да певају у два гласа „српску химну“ и по 2 песме такође из Топаловићеве збирке.

Сматрам за дужност да и на овом месту представим господину министру потребу, да се од нове школске године при овоме заводу постави једна способна наставница за женске радове, која би уједно била и васпитачица женској деци, која се у приличном броју уче у овој школи. Питање о постављењу наставнице за женске ручне радове покренуо је мој предходник пре 3 године и одложено је за неко време док се не би видело ко да плаћа ову, држава или овдашња општина.

Завршујући овај одељак част ми је са задовољством поменути да су наставници, који беху разредне старешине, ту своју дужност целе прошле године вршили уредно и сходно правилима за то прописанима. Исто тако је како међу наставницима узајамно, тако и међу њима и директором владала угледна слога за цело време прошле школске године.

В) Општи део

Овај завод и прошле године био је смештен у згради, коју је овдашња општина за гимназију подигла и држави на уживање уступила. Зграда према садањим приликама потпуно одговара намењеној цели, јер је пространа, светла и удобна. Уступљењем велике собе у њој, где је до Митрова дана прошле године био II разред основне школе, сад је и I разред гимназије угодно смештен. Соба пак, у којој је до лане био смештен I разред, служила је као учионица за телесно вежбање кад је ружно време бивало. Од нове школске године биће уређена као учионица за музику и певање.

Зграду је до сад оправљала општина као сопственик исте и на ту цел трошила је каткад знатне суме. Тако у минулој го-

дини издала је које на дозиђивање 4 нова пужника, које на унутарње оправке, (кредечење, фарбање масном бојом свију учионица), које на грађење нових гимнастичких справа преко 1200 динара. Такви, а по гдекад и већи издатци предстоје општини сваке године, ако је рада да зграду одржава у доброме стању. Међу тим њена новчана средства, поред огромних општинских потреба, сметају јој јако да зграду одржава како ваља. Општина је вољна да чини све могуће жртве за овај завод, то је факт доказан и непобитан, и она је до сад доиста чинила. Али с обзиром на њено слабо имовно стање, а велике потребе своје и још веће трошкове, које јој предстоје око грађења здања за основне школе, општина је у више прилика молила, да трошкове око оправака гимназијске зграде подноси с њоме заједно и округ овај, пошто доста знатан број деце из округа походи овдашњу гимназију, — али су јој те молбе до сад остајале без успеха. Правично би било да се општини та олакшица учини, а терет који би тиме на округ пао, био би са свим незнатан.

И минуле године књижица школека и збирке учила приновљене су у приличном броју, већином поклоном од министарства. И књижица и кабинети у којима су смештена учила у добром су реду. Бројно стање књижице и појединих збирака изложићу доцније г. министру при попуњавању послатог обрасца за статистику ове школе у минулој години.

Предавања су у овој школи држана без прекида целе године и, осим дана законом за одмор одређених, ја сам дао ванредно свима ученицима три дана одмора о виноградној берби сходно дојакошњој пракцици у овоме заводу.

Бр. 204.

22. Јула 1885. год.,
у Неготини.

Директор
неготинске ниже гимназије
Сим. Ј. Рибичић

IV

II ниже гимназије београдске

1. У почетку ове школске године беше одређен број радних снага за овај завод *једанаест*. Но у оном тренутку, кад се баш хтедохе отпочињати предавања, би једно лице из овог завода одређено за председника пописне комисије у срезу колубарском, овог округа, и тако се тада морадохе предмети да распореде на заосталих *десет* лица. У месецу Октобру прошле године врати се оно лице из пописне комисије. Сад се мораде поново распоред предмета чинити на *једанаест* лица. Ови по томе распореду рађаху до краја Децембра прошле године. Тада наставник што предаваше Земљонис и Историју Срба би премештен у пореску управу при министарству финансије за секретара и његови предмети осташе незастицњени све дотле док није господин министар претписом од 8. Фебруара о. г. ПБр. 1429 наредио да се часови Земљониса и Српске Историје на постојеће особље распореди. Од тога су доба до сада поново сачињеном распореду сви предмети предавани све до свршетка ове школске године.

2. И ове школске године предавање предмета у овом заводу ишло је по „наставним програмима за више и ниже разреде гимназије и реалке од 25. Јануара 1882. године, ПБр. 412,“ као и минуле три године.

3. Предмети беху свршавани у разном доба године. Тако је:

Наука Хришћанска у I разреду 11., у II разр. 8., у III разр. 25. и у IV разр. 15. Априла.

Српски Језик у I и II разреду 2. Марта у III разр. 8., а у IV разр. 10. Априла.

Немачки Језик у I и II разреду 3., а у III и IV разреду 10. Маја.

Физика у III разреду 7. Маја.

Рачуница у II разреду 30. Априла, у I разреду 7, а у III разреду 8. Маја.

Зоологија у III разреду 7. Маја.

Ботаника у II разреду 10. Маја.

Познавање човека у I раз. 29. Априла.

Хемија у IV разреду 1. Марта.

Минералологија у IV разреду 6. Марта.

Алгебра у IV разреду 27. Априла.

Геометрија у IV разреду 4. Маја.

Геометријско цртање у III разреду 15. Априла, у II разреду 15., а у I разреду 30. Маја.

Историја Српска у III разреду 15., а у IV разреду 16. Маја.

Земљопис у II разреду 8., у I разреду 15., а у IV разреду 16. Маја.

По свршеним предметима дотични су их наставници понављали са ученицима све до свршетка предавања.

Примедба. Земљопис у III разреду ове школске године није свршен у оном обиму што га захтева горе поменути програм. Дотични наставник на постављена му питања вели: да је у томе разреду прешао само земље балканскога полуострва са Влашком и Аустријом, а то је по препорученој књизи 13 штампаних табака, а пет табака остали су несвршени. Ових пет табака, вели, није свршио због оног казаног навише прекида. И даље каже да ће ово несвршено у III разреду свршити са ученицима у IV разреду идуће године, јер је, вели, у томе разреду Земљопис и тако врло кратак.

Кад је оно по наређењу г. министра у Фебруару о. г. морао се распоред предмета у овом заводу и по трећи пут на наставнике чинија, ја сам дотичном наставнику казао, да гледа, пошто је у предавању Земљописа и Историје Српске мало застоја било, да и њих сврши према захтеву програма, како не би ученици ове године из неког разреда у овом заводу изашли са несвршавањем онога, што је за који разред на-

ставним програмом прописано. А да би ово извести могао, чека у тима предметима споредније ствари изоставља и са ђацима нека важније прелази, јер у сваком предмету има важније од важнијег. Ово сам истоме после често напомињао. И код свега мога настојавања, да се предмети свршавају у обиму програма, ипак ми ево дотични наставник на свршетку предавања у овој школској години достави, да Земљопис у III разреду није свршио.

4. Сви предмети предавани су по прописаним школским, као и од г. министра препорученим књигама.

А диктирано је.

у III разреду цела „Наука о обредима“, које је изнело до *пет* писаних табака;

у III и IV разреду Српска Историја попуњавана је местимице с тога, што — вели дотични наставник — она од Н. Крстића не одговара ни савременом знању те науке, нити наставном програму, и све диктирање изнело је до 10 писаних табака; и

у I, II и IV разреду Српски Језик зарад попуњавања према положеним питањима у наставном програму, што је у I разреду изнело *два*, у II разр. *цола*, а у IV раз. *четири* табака.

5. Према правилима о писменим задатцима од 20. Октобра 1883. године, ПБр. 11327, кроз два месеца давати су у школи задатци на израду, па је израђивано:

из Српског Језика у I и II разреду по *три*, а у III и IV разреду по *пет*;

из Немачког Језика у сва четири разреда по *два*;

из Рачуна у I, II и III разр. по *три*;
из Геометријског Цртања у I, II и III разреду по *два*;

из Алгебре у IV разреду по *три*; и
из Геометрије у IV разреду по *два* задатка.

Ове ове задатке поправљали су дотични наставници према споменутим прописаним правилима.

6. Наставници што предају Хемију и Физику, чинили су при предавању тих предмета нужне опште, у колико за то у овом заводу имаћаху на руци нужних справа, а наставник што предаје Ботанику, излазио је више пута у поље са ученицима на ботанизирање.

7. Телесно и војно вежбање рађено је преко зиме по распису г. министра од 20. Октобра 1882. године, ПБр. 8628, а од пролећа редовно према одобреном распореду.

За телесно вежбање сада има овај завод само 28 комада ђулади, што их је исти у току ове године добио по наредби г. министра из државне тополивнице.

8. У почетку ове школске године отпочело се у овом заводу да предаје нотно певање, а од 13. Фебруара, по наредби г. министра од 4. истог месеца, ПБр. 1207, отпочето је да се предаје и свирање у вијолину.

9. О наставничким изостанцима имао сам част г. министра на крају сваког месеца извештавати, из чега се може јасно видети, да их много није ни било.

10. Из оцена што су заведене у главном протоколу, види се да је сваки ученик у течају два месеца говорио — осим она два предмета, у којима беше горе казани застој од месец и дванаест дана.

11. По одобрењу господина министра од 20. Маја ове године, ПБр. 4821, били су испити из Српског Језика у овом заводу крајем Маја, а то е тога, што дотични наставник беше претписом г. министра од 15. Маја ове године, ПБр. 4649, одређен за ревизора основних школа у округу чачанском.

Из осталих пак предмета отпочети беху испити 11., а свршени бише 27 Јуна до

подне, према распореду, одобреном 3. Јуна ове године, ПБр. 5171.

12. И ове године изостајали су ученици од часова, али не у оној мери као прошлих година. Своје изостанке махом су извињавали. Они, што их на време не извињаше, бивали су затвором кажњивани.

13. У почетку ове школске године уписао се:

у I разред 71, од којих су 61 полагали испите, 4 променили завод, а 6 што беху преко године искључени с правом на испит, не дођоше да га полагају, — и положили су:

из Науке Хришћанске: 3 са одличним, 19 са врло добрим, 37 са добрим и 1 са slabим успехом, а један га није полагао;

из Српског Језика: 3 са одличним, 8 са врло добрим, 28 са добрим, 18 са slabим и 1 са рђавим успехом, а тројица нису га полагали;

из Немачког Језика: 3 са одличним, 11 са врло добрим, 29 са добрим и 18 са slabим успехом;

из Земљописа: 2 са одличним, 9 са врло добрим, 26 са добрим, 20 са slabим и 4 са рђавим успехом;

из Рачуна: 2 са одличним, 5 са врло добрим, 29 са добрим, 22 са slabим и 2 са рђавим успехом, а један није га полагао;

из Геометријског Цртања: 2 са одличним, 10 са врло добрим, 38 са добрим 9 са slabим и 1 са рђавим успехом, а један га није полагао, и

из Познавања Човека: 2 са одличним, 10 са врло добрим, 32 са добрим, 13 са slabим и 3 са рђавим успехом, а један није га полагао;

у II разреду 44, од којих су 40 полагали испите, 3 променула завод, а један напустио школу — и положили су:

из Науке Хришћанске: 7 са одличним, 15 са врло добрим, 17 са добрим и 1 са slabим успехом;

из Српског Језика: 4 са одличним, 7 са врло добрим, 21 са добрим и 8 са slabим успехом;

из Немачког Језика: 4 са одличним, 6 са врло добрим, 17 са добрим, 10 са slabим и 3 са рђавим успехом,

из Земљописа: 3 са одличним, 4 са врло добрим, 22 са добрим, 9 са slabим и 2 са рђавим успехом;

из Рачуна: 1 са одличним, 9 са врло добрим, 25 са добрим и 7 са slabим успехом;

из Геометријског Цртања: 5 са одличним, 8 са врло добрим, 22 са добрим и 5 са slabим успехом, и

из Ботанике: 6 са врло добрим, 27 са добрим и 7 са slabим успехом; даље:

у III разреду 40, од којих су 33 полагали испите, 3 променили завод, а 4 што беху искључени с правом на испит, не дођоше да га полагају — и положили су:

из Науке Хришћанске: 2 са одличним, 18 са врло добрим, 12 са добрим и 1 са slabим успехом;

из Српског Језика: 6 са врло добрим, 16 са добрим и 11 са slabим успехом;

из Немачког Језика: 2 са одличним, 5 са врло добрим, 19 са добрим, 6 са slabим и 1 са рђавим успехом;

из Земљописа: 2 са одличним, 11 са врло добрим, 11 са добрим и 9 са slabим успехом;

из Српске Историје: 1 са одличним, 15 са врло добрим, 16 са добрим и 1 са slabим успехом;

из Рачуна: 10 са врло добрим, 16 са добрим и 7 са slabим успехом;

из Геометријског Цртања: 3 са одличним, 12 са врло добрим и 18 са добрим успехом;

из Зоологије: 4 са одличним, 20 са врло добрим и 9 са добрим успехом, и

из Физике: 15 са врло добрим, 16 са добрим и 1 са slabим успехом, а 1 није га полагао; и најзад

у IV разред 31, од којих су 29 полагали испите, а 2 оставили школу — и положили су:

из Науке Хришћанске: 4 са одличним, 12 са врло добрим, 12 са добрим и 1 са slabим успехом;

из Српског Језика: 5 са врло добрим, 18 са добрим и 6 са slabим успехом;

из Немачког Језика: 3 са одличним, 6 са врло добрим, 12 са добрим и 6 са slabим успехом;

из Земљописа: 2 са одличним, 9 са врло добрим, 15 са добрим и 2 са slabим успехом, а један га није полагао;

из Историје Српске: 5 са одличним, 13 са врло добрим и 10 са добрим успехом, а један није полагао;

из Алгебре: 9 са врло добрим, 11 са добрим и 8 са slabим успехом, а један није полагао;

из Геометрије: 7 са врло добрим, 15 са добрим и 6 са slabим успехом, а један није полагао;

из Минералогije: 4 са одличним, 9 са врло добрим, 13 са добрим и 2 са slabим успехом, а један није полагао, и

из Хемије: 5 са одличним, 7 са врло добрим, 8 са добрим, 6 са slabим и 3 са рђавим успехом.

Од свију ученика у овом заводу, што имају оцене слабе и рђаве, имају право да понове испите:

у I разреду . . . 16;

у II „ . . . 6;

у III „ . . . 7, и

у IV „ . . . 6, а да по-

нављају разреде остају:

у I разреду 23, од којих се тројица отпуштају, јер су већ исти разред понављали;

у II разреду 11;

у III разреду 7, а

у IV разреду 8 ученика.

Из необавезних предмета свршили су

Цртање слободном руком ;

у I разреду: 4 са одличном, 15 са врло добром, 33 са добром, 8 са слабом и 1 са рђавом оценом ;

у II разреду: 7 са одличном, 8 са врло добром, 14 са добром, 10 са слабом и 1 са рђавом оценом ;

у III разреду: 8 са врло добром, 17 са добром и 8 са слабом оценом, и

у IV разреду: 1 са одличном, 6 са врло добром, 16 са добром, 6 са слабом и 1 са рђавом оценом, а краснорис :

у I разреду: 1 са одличном, 11 са врло добром, 35 са добром и 14 са слабом оценом, и

у II разреду: 4 са одличном, 11 са врло добром, 21 са добром и 4 са слабом оценом.

14. Кажњено је, које за неоправдане изостанке од школе и цркве, које за немир, а које за неизрађене у школи задатке :

затвором: у I разреду 41, у II разреду 22, у III разр. 17 и у IV разр. 12.

Отпуштањем из школе с правом на испит:

у I разреду 14, у II разреду 1, у III разреду 4 и у IV разреду 3.

15. На једној мери стоји кабинет за Физику и Хемију и збирка за Минералогiju, Ботанику и Зоологију.

16. У овој школској години увећана је школска библиотека само оним књигама што их је министарство овом заводу слало. И

17. Зграда, у којој је овај завод, узета је под кирију и доста је пространа.

КВр. 239.

9. Августа 1885. год.,

у Београду.

Директор

II ниже гимназије

ЈЕВТА ЂОРЂЕВИЋ

ИСТОРИЈА СРПСКИХ ШКОЛА У УГАРСКОЈ

ДОБА МАРИЈЕ ТЕРЕЗИЈЕ ОД 1740—1780

пише

ЈЕТАР ДЕСПОТОВИЋ

2.

Литература.

Српску литературу овога доба врло је лако прегледати. Од 1740—1780. године забележио је библиограф српски свега 71 спис. Па све да ту и нису побројани сви списи што су за то време угледали света, ипак ће им укупан број прекорачити једва једну стотину. Садржај им је различан; но већина беше намењена потребама школе и цркве. Савесни Павле Шафарик побројао је још око двадесет рукописа, што не могаху да се штампају у оскудици штампарија у нашим крајевима: па кад и то узмемо у рачун, онда ипак мо-

рамо признати, е је књижеван рад тога времена био веома скроман.

Зашто се тада није на књижевности више радило, томе има више узрока и ми ћемо тек најглавније да наведемо. Међу те спада прекомерно учешће српског народа у оним дуготрајним ратовима што смо их навели у прошлome одељку; борба за политична права своја, услед које се појављиваху толпки немири и сеобе; оскудица у вишим српско-народним школама а највише увађање руско-словенског језика у српску књижевност и крајња оскудица у штампаријама.

Из политичних разлога Србима се изнајпре није дозволило основати своју народну

штампарију, ма да су штампарију тражили почевши од Патријарха Чарнојевића мало не сви митрополити и народни сабори српски. Истина је, да је народна штампа српска у Карловцима, на молбу митрополита Ненадовића још 4. Августа 1752. године, дозвољена била, но ми не налазимо трага ни гласа, да је услед те дозволе, штампа у Карловцима збиља и подигнута. А пошто се о томе код нас слабо шта и писало, то ћемо овде саопштити оно, што смо о тој штампарији ту и тамо нашли.

Штампа је дозвољена под тим условом, да буде подложна строгој цензури Бечкој и да преступник буде подложен најстрожијој казни, а осим тога да се на свакој књизи има наштампати: „за потребу источне цркве“ (für den Bedarf der orientalischen Kirche¹). Нек нам други услови и нису познати ипак је и ово довољно, да се дозна, како је та дозвола била ограничена. Но по другој једној белешци изгледа, као да је та штампа у Карловцима већ била подигнута. У споровима што су у оно доба због компетенције у српским стварима појавили се међу „угарском дворском канцеларијом“ и „илирском (српском)“ депутацијом изјавила се сама царица Марија Терезија зато, да би ваљало српске одношаје довести у јединствени систем. У то име израдио је 1755 године придворни саветник гроф Фрањо Колер једну опширну промеморију, под називом „System in illyrischen Angelegenheiten.“²) На ово је поднео председник илирске придворне депутације Бартелиштајн своје примедбе, што су нам у целости познате.³) Одговарајући на 17. тачку Колерове промеморије у којој је Колер говорио о штампарији у Карловцима, примечава Бартелиштајн, „е му се чини да окривљење, као да се рацки (српски) народ хоће да одржава у незнању, пре може пасти на (римо-католичког, епископа Јегарског који је подизању

штампарије тако противан, но на митрополита који штампању подиже.“⁴) Но и ако ова оба државника говоре о штампарији тако као да већ постоји, ипак нема никаква другога ослонаца, да се стално закључи, е је штампа та била подигнута. По свој прилици је, да је митрополит Ненадовић припремио све што треба да се штампа отвори, па је онда добио други декрет, којим му се отвараће те штампе забрањује, а овај је потекао на представку јегарског бискупа грофа Баркоција, који је из других парница познат као одлучан противник српског народа и његових привилегија. Из ове кратке белешке Бартелиштајнове дознајемо и то, зашто је тај бискуп био противан отварању српске штампе. Он је навађао, да штампањем српских књига митрополит жели српски народ да одржи у незнању. Ову апсурдност побија Бартелиштајн, а ми је овде наводимо тек да се види како је у оно доба био тежак положај народа српског. Борба, што се услед тога водила међу митрополитом и тим Јегарским владиком свршена је по свој прилици на штету народа српског и можда је та већ сасвим за Карловце спремна штампа 1760 г. пренесена у Венецију, куда је одмах отишао и Зарија Орфелин, у књижевним пословима десна рука митрополита Ненадовића. У средини народа српског штампа се није основала, а не бејаше је ни у целој царевини Аустриској. С тога се конгрес од 1769 године обрати наново двору с молбом, да се Србима дозволи да подигну своју народну штампању. Конгрес је и тада помишљао на Сремске Карловце или које друго српско место и на ту представку изда се дозвола Бечком штампариу Јосифу Курцбеку да може подићи „илирску штампању у Бечу.“ Зашто у Бечу

¹) „Wobei nichts anderes zu erinnern habe, als dass mir eines theils vorkomme, dass die Beschuldigung das raizische Volk geflissentlich in der Unwissenheit erhalten zu wollen, ehender auf den Erlauer Bischoffen, der sich der Buchdruckerey-Errichtung so sehr widersetzt, als auf den Metropolitzen, so die Buchdruckerey errichtet, fallen könne, und andern theils nicht vereinbarlich erscheine, den Metropolitzen und andere schizmatische Bischöffe dessen was obstehet, zu beschuldigen, zugleich aber, ihnen die Visitation, mithin den Zutritt zu ihren Glaubensgenossen und deren Unterricht untersagen zu wollen.“

¹) Concertations. Protocoll од 1791.

²) Извод овога списа саопштио је Швакер у својој књизи: „Pol. Geschichte der Serben in Ungarn“ стр. 193 и даље.

³) Саопштене у „Notizenblatt. Beilage zum Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen herausgegeben von der historischen Commission der Kais. Akademie der Wissenschaften, Band V. страна 12—24 и 36—41.

а не у Карловцима, на то одговарају изасланици угарске придворне канцеларије и дворског војеног савета 1791 године „да је илirsка штампарија до сада увек у Бечу на очима двора задржавана из разних политичких обзира, да би се тим сигурније на пут стало свима опасним последицама што би отуда могле произаћи.“¹⁾ То ето беше прва српска штампарија у Аустрији.

Но с том штампаријом не могаху да се подмире све литерарне потребе народа српског и ми и даље виђамо, да се многе српске књиге штампају у Млетцима и Русији. Што је та једина „привилегисана“ српска штампарија била у Бечу, такође је узрок, да многе за штампу спремне књиге српске не могаху да се штампају, па ипак се од тог времена онака живљи покрет у литератури нашој, особито с погледом на школске потребе.

Остаје нам још да се обазремо на главније књижевнике тога доба. Ти су: Зарија Орфелин, који беше писац и издавалац српских књига; знатни историчар Јован Рајић, (који је најзнатнија дела своја свршио у овој периоди, те их је тек двадесет година после тога штампао а половина му остала и нештампана), Тодор Јанковић од Миријева и Стеван Вујановић. Сви ови писци обраћаху пажњу своју потребама тадашњих српских школа, те се у неку руку могу сматрати као оснивачи српске школске литературе.

Сматрајући руско-словенски језик за књижеван језик српски, писаху они и књиге своје на томе језику, који су тим начином увели и у српске школе, што је доцније врло сметало развитку српскога школства. Но и крај те заблуде ће ипак имена њихова остати у културној историји српскога народа увек светла, јер су највећим одушевљењем прегали, да се народ српски почне путем својих школа просвећавати.

Неможе нам се, а да овде не истакнемо још једну појаву, што се односи на реорганизацију српскога правописа. Уопште се држи, е је Вук Стефановић Караџић, пречишћава-

¹⁾ „Dann die illyrische Buchdruckerei bishin immer in Wien aus verschiedenen politischen Rücksichten unter den Augen des Hofes zu belassen befunden worden sei, um dadurch desto sicherer allen bedenklichen Folgen vorzubeugen die etwa hieraus entstehen könnten.“ — Concertations-Protocoll od 1791. — други одељак тачка 7. — Рукописан акт.

јући азбуку српску у њу увео међу осталим и знаке за гласове *ћ*, *џ* и *џ*. Но знаци за те гласове уведени су у српске школе још 1776. године, кад је директор за Банатске школе српске Тодор Јанковић саставио све књиге и штице што беху прописане за српске школе. У методичном упутству своме: „Ручная книга потребная магистромъ Лллірическихъ неунитскихъ малихъ школъ“ веди он међу осталим ово: славенскій языкъ имѣеть четырдесятъ двѣ бѣквы, тоестъ: а, б, в, г, д, е, ж, з, з, и, і, к, л, м, н, о, п, р, с, т, з, у, ф, х, ѿ, ц, ч, ш, ш, њ, њ, б, ѣ, ю, а, я, ѿ, љ, ѣ, ѣ, к. — Кромѣ тѣхъ находятся еще три писмена *ћ*, *џ* и *џ*.¹⁾ Под звездичом находимо још и ову примедбу: „Искусствомъ всякъ знати можетъ, да писмена *ћ*, *џ* и *џ* сербскій народъ въ странахъ сихъ весьма часто употребляетъ, которихъ обаче междѣ славенскими писмени поставити не возможно, изъ узрока что таковая въ словахъ словенскихъ не обрѣтаются; ничто менше за помнитъ, кто аки бы писмена сія лѣжестраннаго языка была: ибо извѣстно есть, да писая *ћ* ничто друго есть развѣ словенское сопряженое *ЙѢ* и емѣ предходящая бѣквa, *ѡ*же двоегласнимъ умягчатся, а писмя *џ* из писменахъ *т* и *ч* составляется. Не безъ основанія быти видится, да Сербѣи примѣромъ окрестнихъ народовъ водящеся, нѣкоторія согласнія бѣквы съ постенными двоегласными злѣупотребительнѣ таковое сопряженіе писменъ еднимъ *ћ* изображати обикли; а *џ* из тога узрока обрѣли, что бы введенія во сербскій языкъ тѣрецкія рѣченія написовати могли; бѣквы сія, *ѡ*коже и *ѡ* (*џ*) во валахінскомъ языкѣ употребляется.“

Из ове примедбе види се и то, да Јанковић те знаке за гласове *ћ*, *џ* и *џ* није сам смислио, но да их је онако, како су од народа већ употребљавани увео у литературу, понаособ пак у штице и остале прописане школске књиге.

У азбучној штици што се у српским школама Аустријским употребљавала од 1776 до 1755. године бејаху и та писмена наштампана, а по свој прилици је, да се на та писмена односи и оно јадање Будимаца у једној представи од 1788 године, на име: „као и оно у Банатѣ што чземо и слишимо, да е некако новое Азъ Бѣке србское измиш-

¹⁾ За *ћ* је увео знак изврнутог *ѣ*, од прилике овако *ѡ*.

љвно и дато да се паша српска деца учатъ и писме, уземо и то, да више у њѣму имаде слова чивѣтскіи него сербскіи.¹⁾ Ово карактерише народ српски, који бранећи своју старину, свакој новини излази с неповерењем на сусрет. — У школама српским учила су деца та писмена из својих штица и букварева и даље, па и у практичном животу Срби су употребљавали и до Вука Ст. Караџића писмена ђ, ѣ и џ, као што то и из старих писама увиђамо, али књижевници српски су их још и после појаве Вукове дуго избегавали.

3.

Молбе и саборски закључци што се односе на школе и образовање омладине.

Српски народ је у овом периоду са својих општинских и епархијских зборова и народних сабора искао оснивање и побољшање својих српских народних школа и доносио је закључке што се односе на боље образовање своје омладине.

Историја српска из прошлога столећа доста је необјашњена и док се објаве многи списи што их сад мољци по разним архивама једу, биће и овај одељак много потпунији, но ипак и ово неколико примера што смо их у стању овде да наведемо, довољно ће показати, колико је српски народ у оно доба појимао важност школа и бољег образовања своје омладине.

1. Српска Будимска општина издаје својима посланицима за сабор од 1744. године већу инструкцију у којој налазимо и ове тачке: „нека се митрополит обвезе, да се у свима крајевима где Срби станују подижу не само партикуларне, но и друге националне школе; нека се о трошку народа годишње шаљу по два даровита младића у иноземство на науку нека се све владике обвезу, да ће настојавати, да се по селима и варошима у свима дијецезама подижу разне потребне школе, као и то, да ће сваки у иноземству издржавати по једног даровитог српског ђака.²⁾ Доказано је, да су посланици жеље својим комитената сабору представили да ли су пак ти предлози на том сабору и

претресани, и ако су, шта је на њима закључено. није нам познато, ал у кратком једном опису тога сабора¹⁾ спомиње се ипак, да је на том сабору поведен говор и о побољшању српских школа,

2. Изабрани Будимско-Пештански посланици за конгрес од 1748 г. упућују се од својих изборника, да предлоге, што су их поднели сабору од 1745. год. и на овоме конгресу заступају.²⁾ Међу тима се налазе и ови предлози, што се односе на образовање омладине. Налазимо даље и у заклетви, што ју је конгрес саставио за новоизабранога митрополита Псајију Антоновића, где се истоме ставља у дужност, да издржава школе у митрополији, а да настоји, да се ове и по другим епархијама подижу и у добром реду одржавају.

3. Пошто митрополит Антоновић умре већ 22. Јануара 1749. скуп се исте године сабор на коме је 20 Јула изабран за митрополита Горњо-карловачки владика Павле Ненадовић не зна се, је ли на томе сабору било говора о другом чему; но да је подизање виших и нижих школа митрополиту од народа топло препоручено било, сведочи нам установљење школског фонда карловачког од новоизабранога Митрополита Ненадовића који је завештајно писмо тог фонда потписао већ 10 Августа те исте (1749) године позивајући се у уводу тог писма на важност и велику корист што их народ има од школа и књижевне науке као и то, да је установљење школа и књижевне науке „воздыхание“ и „горжщее желание“ целого часнога клира и славнога народа.³⁾ О овоме фонду ћемо доцније опширније говорити.

4. Од 1749—1769 г. не беше сабора. Због узрујаности што је у то доба владала српским народом, државници тадашњи бојећи се горих последица бејаху против сазива саборског. После тога настаде опет седмогодишњи рат, те се сабор скупно тек по смрти митрополита Ненадовића. Но зацело то време стајао је народ у свези са митрополитом својим, обраћајући се на њ, молбама, жалбама и представкама. Митрополит је све те тегобе и молбе у име клира и народа подносио нај-

¹⁾ Летопис к. 113 ст. 216

²⁾ Витковић Г. Споменици Пешт-Будимског архива II. ст. 303.

¹⁾ Летопис к. 104 ст. 80

²⁾ Витковић Г. Спом. III стр. 163.

³⁾ Рајић Милош др. српски народни фондови Карловци 1864. стр. 98.

вишем месту, заузимајући се, да се тегобе отклоне, а молбе изврше. Међу тима тегобама и молбама наилазимо на тужбе да се српска деца искључују из виших католичких школа и на молбе, да се и за Србе подижу јавне средње школе. Кад је митрополит Ненадовић 1762. године позван у Беч да представи тегобе и жеље народа српскога, односила се друга промеморија његова највише на тужбе што му их је народ у погледу својих школа и образовања српске омладине поднео. На три тадашње његове промеморије изашао је под 14. фебруаром 1763. највиши царски декрет, који митрополит у изводу целом народу саопштава, и у коме међу осталим налазимо и ово: „Њихова ц. кр. величанства нашега народа младеж не намеравају искључити из школа, што се види и отуда да су многе примили у такозвани „пфланцшуд“ (школа за више образовање официра из које после постаде Винернајштатска академија), што је самих Величанстава устављен.¹⁾ Зна се даље, да су хрватски ставлежи поднели угарској дијети 1751. и 1764 много предлога, па међу тим и тај, да се Србима православнима забрани издржавање својих народних школа. Народ се у оба маха обратио митрополиту, који је у Бечу лично царици представио молбе и жалбе, те је после циркуларом јавио свему клиру и народу, да се не боји за своја права.²⁾ И за то време дакле, док се народни сабор није држао, народ је митрополиту и владикама слао представке због школа и образовања своје омладине.

5. На сабору од 1769. прочитан је у седници саборској 21. Августа највишим царски решкрипт у коме се на молбе народа дозвољава: 1. Подизање тривијалних школа у свима општинама: 2. препоручује се подизање виших завода за образовање клира и 3. одређују се нужни фондови из којих ће се школе издржавати. Ево тих фондова а како су у оно доба стајали: Карловачки школски (сад. клирикални) фонд што је тада износио је 41.000 форин. са 900 форин. интереса: епархијски школски фонд Тамишварски у износу од 22000

¹⁾ Швикер Pol. Gesch. der Serben страна 230 и Летопис к. 113 стр. 146.

²⁾ Циркулари митрополита Ненадовића из Беча од 16. Децембра 1751. и 11. Јуна 1764 године.

фор. и епархијски фонд Будимске дијецезе коме је требао неки повећи завештани виноград да послужи за основу. Из та три фонда имале су се у свим дијецезама подићи више школе а на плату учитеља у тих школах одредио је сабор год. 400 ф.¹⁾ Осим тога, биће, да су школски фондови и у другим епархијама засновани, а да је у то доба такав постајао и у дијецези Пакрачкој, то ћемо показати на другоме месту.

6. На свршетку овога конгреса уручио је митрополит у име сабора тадашњем краљевском комесару писмено тегобе народа српскога међу којима налазимо и ову тачку: „да српској деци дозвољено буде и католичке школе похађати.“²⁾ Ово ће се по свој прилици односити на гимназије и академије, јер у крајевима где су Срби живели било је више српских народних, но католичких школа (изузев Горњу Крајину).

7. Народни конгрес од 1773 године био сазван само ради избора митрополита. Пошто не беше дозвољено усмено народне потребе на сабору томе претресати, посланици су тегобе своје предали писмено у једном меморандуму, што је садржавао 30 тачака. Потпуни састав тога меморандума није нам познат, но по свој прилици да је у њему која тачка изражавала жеље народне и у погледу школа јер у синоду, што је идуће 1774 год. држан, расправљало се много како о основним, тако и о клирикалним школама. Као основа тих школских расправа служила је владина наредба: „regulae directive zur verbesserung der illyrischen Nationalschulen“ о којој наредби ћемо доцније говорити. Па ни закључци овог синода нису обзнањени, но толико ипак знамо, да сви на расправу поднесени предмети нису исцрпени, те је синод сазван и 1776 године, на коме је на ново поведена реч о организацији клиричких школа. Као резултат синодских расправа изађе 2. Јануара 1777. други илирски регуламенат на који се митрополит Видак већ 1778 г. жали наваљујући — што се школа тиче, да се њиме промичу само немачке а не националне (српске) школе.³⁾

¹⁾ Витковић. Споменци III. 338.

²⁾ Швикер, Pol. gesch. der Serben стр. 262.

³⁾ Helfert, österreichische Volksschule I. 479.

Српски одношаји нису ни тим другим регуламентом у ред доведени и на нове молбе и представке народа изађе 1779 год. објашњујући решкрипат (деклараторија), који у своме 57. §. обећаваше, да ће се српске школе у провинцијалу уредити и преустројити

према угарском школском регуламенту (systema studiorum) а за српске школе у Граници, да важе оне уредбе, што су донесене за школе те провинције. Што је народ даље чинио за своје школе, неспада у овај одељак.

(Наставиће се).

КАРАКТЕРНЕ СЛИКЕ ИЗ ОПШТЕ ИСТОРИЈЕ

(по А. В. ГРУВЕ-У)

(Наставак)

4. Бернхард Клерво-а.

1.

Још првог крсташког рата ишла су мала друштва аџија сваке године у Палестину. Али ова појачање била су незнатна, да би се освајачи свете земље одржати могли. Они су непрестано молили папу за помоћ, који је на послетку, помоћу калуђера Бернхарда успео, да у Француској спреми једну војску, која је била жешћа и од оне прве.

Лудвик VII., француски краљ, напао је био на своја два вазала, који су се против њега побунили. Он је њихове земље освојио и опљачкао. У једну цркву било се сакрило око 1500 душа. Његови војници запале цркву и у њој све живо сагори. Да би учинио какво добро и оправдао ову свирепост завешта се богу, да ће дићи крсташку војну. Калуђер Бернхард потпомагао га је у овом предузећу и путовао је по целој земљи, да проповеда крсташки рат. Тада он дође на велики сабор, који је Лудвик VII држао у Бургундији год. 1146. Овде саопшти он најпре краљу, младој краљици Елеонори, по том многим великашима да га је папа послао да проповеда крсташку војну. Тада позва он огромне гомиле народа у поље, јер у вароши не имајаше места. Он се окрете краљу и тек што је отпочео проповед, а са свију страна пови-
каше присутни: „кретове, кретове.“ Он је

са собом био донео велики свежањ, али то не беше доста. По што је раздао што је имао, морао је сећи своје хаљине да од њих кретове прави. Крсташки су изабрали њега за вођу. Али он се одрече те части, и заказа да сви који су крет примили буду готови, да следећега пролећа (1147) отпочну војну са краљем Лудвиком.

2.

У јесен године 1146 пређе Бернхард из Француске у Немачку, да и овде проповеда крсташки рат и да на исти покрене немачког краља Конрада III. Али код њега наиђе на велике тешкоће. До душе Конрад је показао страхопоштовање према овом изванредном човеку, који је тако много радио и од срца побожан био. Народ је и тамо њему долазио, слушао га и на рукама носио, али га на рат покренути не могаше. Немири у Италији и Немачкој нису краљу дозвољавали да остави Европу. Осем тога он је већ једном путовао на аџилук у Јерусалим. Бернхард је држао да није паметно више на њега наваливати. Он остави да се временом ствари поправе, а он предузе пут у јужну Немачку. Где год је дошао одушевљавао је народ за пов крсташки рат. Као у триумфу пропутова преко Цирика, Базела и Штразбурга, а одатле на Рајну у Шпајер, где је краљ

Конрад сазвао највиђеније немачке кнежеве и еписконе на сабор. Децембра 24, године 1146 стигао је у Шпајер. Овде га дочекаше са дивљењем. Конрад се противио свима захтевима за вођење крсташког рата, но на послетку је вештином и мајсторијом овог човека пристао на рат. То је било овако. На трећи дан Божића Берихард је држао свечану службу. На један пут он, против сваког обичаја, прекиде чинодејствовање са једним говором скупу, да би га одушевио на борбу за свети гроб. Тада управи он свој говор на краља непосредно, и изговори му ове речи, које је Христос изговорио: „Човече, што сам могао добра учинити, ја сам ти учинио! Од мене добијаш сјај господство, богаство, мудрост, мушку храброст и снагу и живот, а шта си ти за мене учинио?“ — При овим речима не могаше се Конрад дуже држати. Савладан осећањем прекиде он калуђера плачем и јецањем. „Ах,“ узвикну он, „ја познајем добро божје милости, и ја се нећу неблагодаран показати. Ја сам готов да му служим.“ У највећој радости отпоче скуп похвалну песму. Краљ приступи олтару и Берихард му прикочи крет и предаде му заставу, коју ће у свети рат носити. И немачки кнежеви, који су дотле били противу крсташког рата не хтеше се више затезати. Они примише крет, а са њима и млади краљев синовац *Фридрих*, тада херцег од Швабије, а доцније прозват цар „Барбароса“¹⁾

3.

Године 1147. кренуше се две велике војске, од 200.000 војника, које су предводила два краља и многи кнежеви. Много их је пошло, али их се мало вратило натраг. У својој путу наишли су на веће тешкоће него Петар и Готфрид педесет

¹⁾ О крсташком рату, који је цар Барбароса у год. 1189 предузео, говорено је код његове биографије

година пре тога. Грчки цар одрече им давати храну, сматраше их као непријатеље и наведе их на турску војску, јер је он мрзио што су народи на западу јаки. И кад су дошли у Азију глад и куга сатрла је највећи део војске. Хришћани у Јерусалиму сумњали су на кнежеве да они желе да се осиле, и с тога не хтеше чинити никаква већа предузећа. Конрад и Лудвик вратише се зловољни натраг, јер тиме што су изгубили скоро 200.000 људи нису ништа друго постигли, осем што су Јерусалим и свети гроб видели. Берихард, који је у име божје обећавао најсрећнију победу у овој рату, био је сад обасут прекорима. Али он се био спремио да сву кривицу баца на крсташе који су били грешници. Он је говорио: И сам Мојсеј није могао свој народ увести у обећану земљу!

5. Филип Август и Рихард Лавово срце

1.

Године 1190 предузели су крсташки рат краљ француски, *Филип Август*, и краљ енглески, Рихард I који је због свога јунаштва добио надимак „Лавово срце.“ Они се решише, да место тешког и опасног пута кроз Угарску, предузму пут морем. Талијанске вароши *Бенова Пиза* и *Млетке*, примише се да возе и хране војске, а тиме се јако обогатише. У повратку товарили су празне лађе земљом из обећање земље. Ову земљу продавали су у отаџбини врло скупо. Смирени хришћани куповали су је да њоме поспу место где ће бити законани, како би вечито под њоме спавали. Кад нису били срећни да сами иду у свету земљу, онда им је била то утеха, да им она по смрти покрива гроб. Тако исто доносили су и воду из светог Јордана, са чиме су Хришћане на самртном часу кропили.

Енглези отпловише у Марсељ, французи у Бенову. У Месини састаше се опет

оба краља. Али овде се разви мржња краљева и народа једног на другог. Како се никако нису могли сложити, то осташе преко целе зиме у Сицилији. Друге године отидоше до вароши Акре и опколише је. Но ту се појави још већи раздор. На посетку сагласише се у томе, да једнога дана нападају Енглези а другог дана Французи. Да би показали једни другима своју храброст, они су се борили са највећом жестином. То надметање у храбрости учинило је, те су Турци 13 Јула 1191 предали варош под условом: да им се дозволи слободан пролазак; да ништа не носе осем свога одела; и да султан *Саладин* плати објаци краљева 200000 дуката ратне штете. Дотле се посада неће пропустити. Пошто Саладин не посла одмах новце, то Рихард у љутини заповеди, да се исеку 2000 Сарацена. Поред тога неким мртвацима расече тело, мислећи да ће унутра наћи прогутано драго камење. Сад нагрнуше хришћани са свих страна у варош, а херцег Леополд Аустријски био је први. Али Рихард из користољубља и насилно не даде Немцима ништа од плена. Тога ради при утврђивању Аскалона Леополд му не хте помоћи. С тога Рихард заповеди да се немачка застава у логору обори и у блато баци. Немци љутито дограбише оружје да се освете за нанету увреду, али по што беху слаби, они се вратише натраг.

2.

И сам краљ Филип Август није могао даље сносити надутост Рихардову и отилови натраг. Само је остао херцег од Бургундије са 10000 људи. Али Рихард је ишао напред и по целом истоку разгласише се његова славна дела. Саладин је био потучен. Кад већ беше близу Јерусалима, херцег од Бургундије остави га изненада са својом војском. Шта више многи Енглези вратише се са француском војском.

Међутим Рихард уздајући се у своју храброст није се од тога пренао, ма да је један пут хтео живот изгубити. Једном пође он са мало пратилаца у лов и наиђе на турску заседу. Он је млатио око себе као помаман. Сви његови пратиоци до једнога били су попадали, а Турака беше много. Тада један од његових пратилаца викну изненада: „Ја сам краљ.“ Непријатиљи одмах оставише Рихарда и кидисаше те ухватише онога. Кад је Саладин дознао да је ово превара, он похвали пратиоца, обдари га, и по том га размени за 10 Турака.

Рихард је био дошао на доглед Јерусалиму, али не имађаше снаге да га освоји. Он окрете своје лице зловољно и викну: „Ко нема храбрости, да ослободи свети гроб, тај не заслужује ни да га види.“ Он се врати у Птоломеју (Акру), заклучи са Саладином мир и у Септембру 1192 године врати се у Јевропу. Он је хитао што је више могао, јер је био добио вест, да се његов брат Јован спрема да заузме престо. У повратку снађе га несрећа. Бура на Јадранском мору разби му лађу. Код Аквилеје, близу Венеције, изађе на суво, и продужи пут преобучен у ацијско одело. Али у Бечу га познаду. Огорчени херцег Леополд, који никако није био заборавио осрамоћење његове заставе, заповеди те га ухватише, па га предаде немачком цару Хенриху VI. Овај спег држао је гордога Енглеза у строгом затвору у једном замку за то, што је он пређе потпомагао побуњене Сицилијанце.

Кад се прочуло да је Рихард затворен није нико био тако радостан као француски краљ Филип Август. Он одмах нападе на његова добра у Француској. Исто тако потпомагао је недостојног Рихардовог брата *Јована Беземље*, који је тако прозат за то, што му отац није оставио ни једну област да њоме управља. Али врло

велики део енглеског народа јако је мрзио Јована, а сувише је волео Рихарда. У Енглеској се још није знало, где се управо налази краљ. Већ више месеци чамио је Рихард у срамном затвору. Али један песник изливаше свој бол у песмама, а тиме је његове пријатеље опомињао на њега. Народ је његово путовање окитио разним и чудноватим причама. У једној причи казује се овако: Кад још није било познато, у коме је замку затворен високи апсеник, крену се Блондел његов најомиљенији песник, да господара тражи. Он дође у Аустрију. Тамо сазнаде он да у једноме замку има један знатан апсеник, али је свакоме приступ забрањен. „То је Рихард“, помисли песник у себи. Он се намести близу замка и певао је једну песму, коју је један пут у друштву са својим краљем певао. Рихард је слушао звуке и кад песник прекиде, онда он отпева ону другу половину песме. Блондела је ово јако обрадовало, и он јави све ово у Енглеску, одакле су новци за откуп брзо послати. Грабљиви цар тражио је 100000 марака сребра (милијун талира) а верни народ посла му толико.

6. Ритерски редови

Још пре крсташких ратова, у години 1048, удружило се било више трговаца из Амалфије у доњој Италији да потпомажу ације, који су често болесни и немоћни у Јерусалим долазили. За ову цел' озидаше они близу светога гроба манастир са болницом, у коме су се немоћне и болесне ације бесплатно лечиле. Као заштитник овога смиренога и корисног завода изабрат је свети *Јован Крститељ*. С тога је тај ред братства прозват *Јованити*. Њихово име слављено је у целој хришћанству. А да би се они више светој служби одавати могли, неки имућни хришћани са запада поклањали су им новаца и завештавали им

непокретна имања, те да тиме помогну свето дело у борби против неверника, кад сами нису могли да иду у свету земљу.

После освојења Јерусалима поделише се редови братства у три класе: ритери, духовници и служитељи. Духовници су служили божју службу, служитељи су неговали болесне ације, а ритери су уседали на коње и са мачем у руци ишли су на друмове да бране путнике од Сарацена, којих је свуда по путовима било. Ношња њиховог реда био је црн, са осмоугалним белим крстом украшен огртач. Дуго је овај ред био чувен због слоге и храбрости у борбама противу мухамеданаца. Али кад је света земља опет потпала под Турке они побегоше на острво Родос на југозападној обали мале Азије. Кад су их непријатељи и ту гонили они побегоше на мало каменито острво *Малту*. С тога су добили и име *родоски* и *малтански* ритери.

Ред *тамселари* постао је по освојењу Јерусалима године 1118. и био је врло ратоборан. Њега су установили осам француских ритера, који су се удружили у тој цели, да прате ације кроз Палестину и да их оружаном руком бране од нападаја неверника. Њихово име постало је од места на коме је некад био храм Соломонов. Ово место уступио им је краљ Балдуин. Пана им је дао право, да као знак њиховога крвавог позива прикопчају један црвен крст на њихов бео огртач. Овај ред постао је виђен необично брзо. У њему су били већином Французи и он је од поклона побожних чланова и од завештања задобио велико имање. Највише својих имања имали су тамселари у Француској и њихово велико богатство потпаљивало је грабљиве француске краљеве, да овај ред униште. Године 1307. заповеди лукави француски краљ, Филип IV (лени), да се сви тамселари у његовој држави похватају и баце у тврде затворе. Он их је окривљивао за

најужасније преступе, на које они никад нису ни помислили. Заповедио је да их најужасније муче само да им изнуди признање како је он желео. По неке су живе пекли. По том је на једном црквеном сабору (у Вијени) 1312. године и сам папа укинуо тај ред, а његово имање припало је краљу.

Немачки или *Маријин ритерски ред* установили су такође креташи. Њега су 72 године доцније, дакле 1190. године основали Немци. Чланови овога реда морали су бити Немци и обвезивали су се као и она прва два реда, да приме завет *послушности*, да се *не жене* и да живе у *сиротињи*. Одело овога реда било је бео огртач са црним крестом. По што је изгубљена света земља побегоше и они у Венецију. Овај ред одржао се најдуже, јер је после њихово друштво прешло у Пруску.

7. Јунакиња-девојка Орлеанка. (1429 по Хр.)

1.

Њено право име било је Јованка Дарк. Рођена је у селу Домрени, на западној граници Лотарингије, око године 1412. Њени родитељи били су обични тежаци, сиротни, али радни, поштени и побожни. Своју кћер васпитали су у свему добро. Она је научила од своје матере „*оце наш*“ и „*ејерју*“, али није знала ни читати ни писати. Све тежачке послове радила је она са особитим прилежањем. Она је прела вуну, орала у пољу, терала стада и чувала коње. Као што се у младости вредноћом, тако се доцније прочула својом благошћу, љубављу према људима и богопоштовањем. Она је неговала болеснике, помагала је сиремасима, ишла је често у цркву и примала је често причешће. Али при том је често имала наклоност бунцању. У близини села било је једно чудновато дрво, једна лепа буква, око које су се по једној старој

причи скупљале виле, а не далеко од тога био је један тако исто знатан извор. Тамо је она чешће водела са својим другарицама — кад су лепе ноћи — певати и играти. Али од своје тринаесте године избежавала је песму и играње и живела је више у се повучена, молећи се свесрдно Богу тако, да је на себе навукла мржњу својих другарица. Од тога доба, као што је сама доцније причала, јављали су јој се анђели и светители, и кад се год свесрдно Богу молила, увек је била извесна небеска појава. Па ипак она није ни с ким говорила о открићима, која је примала, него је живела мирно, док је позив божанства и навала њеног срца нису изазвали на позорницу јавног живота.

Само тринаест месеци трајао је њен јавни живот, али за ово кратко време начинила је големе промене у Француској.

2.

Срећа Француске била је врло жалосна! Рат који су Енглези повели (још 1346.) продужавао се непрестано. Цео северни део до реке Лоаре био је у рукама Енглеза. Они су били опколили и сам *Орлеан*, кључ од јужне Француске (у Октобру 1428.) Карло VII, који се називао краљ, ма да у ствари није то био, јер ни један пут није могао добити крунисање у Ремсу, сматрао је све за изгубљено. Не верујући ни у себе ни у своју ствар, он је био без наде. С дана на дан био је све сиромашнији у новцу, а војска је са новим несрећним гласовима застрашена. Он намисли да бега из северне у јужну Француску или да иде у Шпанију и да тамо спасења тражи. Овај жалосни положај краљевине и краља забринуо је све разборитије Французе и био је предмет њиховог разговора и бригае. Јованка размишљала је о несрећи своје отаџбине и у њеној души пробуди се мисао да краља и отаџбину избави.

3.

Време какве големе невоље и раздражености никад се не може мерити са временом мира. Где наступе ванредне околности ту се јављају ванредне снаге. По веровању, у нека времена јављају се људима анђели и светитељи. У близини села Домрени налазиле су се свуда чудновате појаве. Тамо је било вилинско дрво, тамо је истицао чаробни извор, а старо предсказање казивало је, да ће доћи једна девојка са лотарингијске границе да избави Француску. Јованка је веровала да је она била ова девојка, а чврста вера везана са њеним детињским уздањем на Бога давала јој је снагу. Она је хтела да ослободи престрављени Орлеан; она је хтела да одведе остављеног краља у Реме на крунисање.

Гоњена својим самопоуздањем, она остави своје родитеље, које је дотле са детињском послушношћу служила. Најпре се упути Бокулеру, где је тамошњи заповедник војске прими (1429). Кад му је саопштила свој план он је држао да је она нека сањалица и не хте ништа о њој да зна. Али он се реши на послетку да све саопшти краљу. Одговор је био да је пошље, како би је могао што боље испитати. Тако Јованка дође у мушком оделу, на коњу, и у пратњи више ритера, француском двору.

Својим паметним разговором, својим богопоштовањем и моралношћу уз пут задобила је она поштовање својих пратилаца. Кад је дошла краљевском двору, потрајало је више времена док је изашла пред краља. Карло VII дуго је премисљао, да ли ће веровати њеним откровењима, или ће је сматрати као ђавоље оруђе. На послетку реши се да је пусти преда се. Девојка одмах познаде краља, ма да је без свију знакова свога достојанства био помешан у гомилу својих дворана. Тада му она откри једну тајну, коју нико осим краља није могао знати. То изазва велику пажњу. Али

да би њено посланство ставио изван сваке сумње, заповеди Карло VII да је најпре један скуп духовника а после парламенат испита, и сви изјавише, да је Јованку послао Бог да спасе Француску!

4.

Сад је донета одлука да се чудноватој девојци као божјој пророчици преда предвођење војске. По њеном захтевању доби она један мач, који је сачуван у Катарининој цркви (у Фирбоа-у) и који је она тачно описала. По том доби белу, са криновима извезену заставу на којој је био насликан Бог са светском куглом и на којој су биле написане ове речи: „Исус Марија.“ Ову заставу носила је она, како сама говораше, да не би потребовала мач. По том обуче мушко одело, метну на се оклоп од главе до пете и уседе на коња. Са пратњом и почастима једнога војсковође послата је у Блоа француској војсци, да избави Орлеан или бар да га с новом снагом окрепи. Вера у њено божанско посланство претходила је свему.

Кад је у Блоа дошла, заведе пре свега религиозна вежбања и добар морал. Она заповеди да се сви моле Богу, да слушају службу божју и да се исповеде и приме свето причешће. Она забрани псовке, игре и плачкање; она протера из логора све женскиње и улеваше војницима храброст и утеху. Енглезима је објавила свој долазак и заповедила им у име божје да се одмах оданде уклоне. За тим је почела спремати све што треба да Орлеану притече у помоћ и да сама продре у ту притешњену варош.

Године 1429. Априла 29. дође она пред Орлеан. Док је француска посада чинила излет на једној страни вароши, дотле је она на другој страни срећно унела храну у град. У Орлеану су је примили као небеску избавитељицу. Четвртог Маја био је јак напад на Енглезе и њихова утврђења.

Сад она распали дух Француза при овим нападима на непријатељска утврђења. Па и ови напади срећно су испадали. Енглези су губили једно утврђење за другим. Кад се свршила одсудна борба, онда је више хиљада Енглеза остало на бојном пољу, тако да су непријатељи били принуђени да дигну опсаду од Орлеана.

5.

Оно прво што је Јованка, која је сад добила име „Девојка Орлеанка“, обећала срећно је извршила. Сад јој је остало да реши други, много тежи задатак, да проведе краља на крунисање у Ремс. Пре тога морала је још неке тешке борбе издржати. Французи су стекли ново самопоуздање, освојили су варош Јарго, где је и сам енглески ђенерал ухваћен, а 18. Јуна потукли су енглеску војску код једног села (Патаја), где је у њихове руке пао и храбри Талбот. Где је борба најжешћа била, ту се појављивала Јованка и својима уливала нову храброст. Енглези су се били препали, јер су посумњали да се боре са духовима пакла.

Још беше Ремс у рукама непријатеља, а далеки пут до тамо беху свуда посели Енглези. Ипак Французи се усудише да изврше оно, што се чинило немогуће. Сам слабодушни Карло VII, који је био далеко од бојног поља, стави се на чело своје војске и крену се у Ремс. Све вароши, које су Енглези били посели брзо се ослободише скоро без борбе. Сам Ремс протера енглеску посаду и посла Карлу кључеве од вароши. Он у триумфу уђе у Ремс и 17. Јула беше ту свечано крунисан и помазан. За време ове свечаности стајала је Јованка поред њега, потпуно наоружана са заставом у руци. После свршеног помазања краљевог паде му она пред ноге, дохвати се његових колена и са хиљадама суза радости жељаше му сваку срећу. „Тако је дакле најпоследне рече она — испуњена воља божја, те сте

ви, благородни краљу дошли у Ремс и крунисали се за знак, да сте баш ви прави краљ, коме царство припадати мора“. Краљ јој заблагодари на њеној служби, даде јој племство и ослободи њено место рођења од свију дација.

6.

Девојка је сматрала да се њено посланство испунило и хтела је да се врати у Домрени. Али држало се да је она још потребна да војску одушевљава. Јованка је осећала да је достигла врхунац своје среће и нерадо је остала. У месецу Септембру дође она пред Париз на који је краљ Карло хтео напасти. Али француска војска била је сузбијена са великим губитцима и сама Јованка била је рањена. Следеће године дође она у варош Компијену, коју је обсађивао херцег бургундски. Одмах следећег дана после њеног доласка (23 Маја 1430 год.) са 600 људи учини она један напад с оне стране, на којој су Бургундци стајали. Али овај напад испаде несрећно и Французи су се морали натраг повући. Девојка као и увек јахаше последња да одступање заштити и више пута повраћала се натраг и гонила непријатеље. Већ је била близу капије од Компијене, кад је пријатељи оставише а непријатељи опколише и она паде у њихове руке. Један дрзак војник зграби је и свуче с коња. После узалудне одбране предаде се непријатељу.

7.

Њено заробљење произвело је највећу радост међу Енглезима. Они су сад мислили, да сад могу обновити њихове пређашње победе и повратити своју пређашњу власт у Француској. Један херцег (Бедфорд) заповеди да се у Паризу пева „тебе бога хвалим“ и од Бургундаца купи девојку за 10000 ливара. Она је мирно сносила судбу у ропству, а у почетку с њоме

врло су лепо поступали. Али кад је дознала да неће остати у бургундским рукама, него да ће је предати Енглезима, усуди се да скочи са куле у којој је уапшена била. Узалуд! Тешко рањену ухватише је и предадоше њеним крвним непријатељима Енглезима. Они се јако обрадоваше красном лову, отпратише сироту девојку у Рујан и тамо је бадише у мрачну тамницу. Четири месеца мучили су је испитујући је о њеним откривењима. Универзитет париски, који је тада био у рукама Енглеза, захтевао је да се она погуби. Један епископ (бовејски) оптуживао ју је, да је она вештица, врачара и безбожница. Јованка је неустрашиво одговарала на постављена питања, а својим наметним одговорима често је и саме судије доводила у забуну, да су се они мучили, да би је за што могли окривити. На послетку је осуђена на спалиште.

Године 1431, Маја 23. прочитана јој је пресуда у тамници. Она је саслуша неустрашимо. Па и сутра дан кад су је довели на губилиште и кад је већ стајала пред гомилама гледалаца, остала је неустрашима. Тек кад ју је свештеник опоменуо, да се одрекне своје заблуде и да се покори цркви, и кад јој је још један пут прочитана пресуда, клону она духом. Тада викну: „Покорићу се цркви и све ћу чинити, што она заповеда“. Сад се морала заклетвом одрећи својих врачарија. По том је враћена натраг у тамницу, где су јој давали само воде и хлеба. Али нечовечним њеним гоницима није то било никакво доста. Они су хтели по што по то да она претрпи мученичку смрт, а то им је било лако извршити.

При свеме опозивању Јованка је морала обећати да неће никад обући мушко одело. Али да би је преварили и раздражили да погази ово обећање, ови јој оставише му-

шко одело у тамници. Кад је сад обукла мушко одело, да би одблала срамно наваљивање војника, тада објавише, да се повратила у безбожничтво, те опет изрекоше пресуду да се спали. При саопштавању исте она дрекну од ужаса, она се јадаше на свирепост поступање с њом. Али то беше једини данак, који је она природној љубави према животу платила. На скоро поврати јој се дух вере и она слављаше свој жалосни свршетак. Године 1431, Маја 30., рано изјутра, доведена је на стару пијацу вароши Рујана и ту предата у светске руке. На глави је имала капу на којој су биле написане речи: „отпадница и безбожница“. Прозлазећи поред гомила гледалаца рече она својим пратиоцима: „још данас ћу ја милошћу божјом бити у рају.“ Оставише је да јој пламен лагано све ближе прилази и муке јој увећава. Још дуго могло се чути како призива имена светитеља, а име „Исус“ беше последње, што га је изговорила. Она је могла осетити оно што песник вели: „кратак је бол, а вечито траје радост“. Њезин је пепео присут, да би се и спомен на њу уништио.

Али из дубокот понижења подиже се њен спомен до заслужне славе. После 24 године изашло је за руком њеним сродницима, да склоне папу Каликса III. да извиди њену кривицу. При испитивању кривице изашла је на видело неправда њених судија. С тога је она (1456) оглашена за невину и православу, само не за светитељицу. У њену част спремљена је у Рујану једна свечаност, а на месту њеног спалишта подигнут је крст, а доцније један мали споменик. Али што је најлепше и што јој највише прославља име то је спев о њој и њеној смрти.

(Наставиће се.)

О БИЉНОЈ ЋЕЛИЈИ.

Шта је биљном организму биљна ћелија, како је она сложена, шта садржи, како расте, кад умире?

Пре него што би рекли коју о биљној ћелији неће бити излишно, да што у опште кажемо о биљкама.

Кад мало даље ван куће изађемо у околицу, наићи ћемо на разна тела као: белутак, кречњак, и др. камење. За тим на храст, брест, глог, тополу, крушку и разне траве и земље. Па онда на разне бубе, гуштере, тице корњаче и др. домаћу стоку: коња, овцу, говече и т. д. Ова разна тела позната су још од најстаријих времена и сва су називана а и данас се зову једним општим именом *природна тела*. Ово им је назвање дошло отуда што се налазе у природи и што су у њој сама постала без утицаја човечијег. Мало доцније кад су се нешто ова природна тела боље упознала и кад се видело, да међу појединима има и неке сличности, била су подељена на три групе или царства. Тако све познато камење или минерали као поменути белутак, кречњак итд. скупљени су у једну засебну групу — тако звано царство минерала. Храст, глог, траве и остале биљке опет у биљно царство. И најзад бубе, гуштери, птице и т. д. у трећу групу, царство животиња. Те сад свако природно тело морало је припадати ма којој од три горње групе или царства.

Данас пак пошто су свестраније испитани не само спољњи облици ових природних тела већ и њихово развиће и унутрашња грађа раздвајају се сва у две групе: мртва или аорганска и жива или органска тела. У прву групу од пређашњих спадају минерали а у другу животиње и биљке. Тела ове последње групе одликују се од оних из прве нарочито разним кретањем и непрекидним променама материје из којих су састављени.

Наука која нас упознаје са аорганским или мртвим телима зове се минералогича, а она о организмима т. ј. о животињама и биљкама зове се зоологија и ботаника. Ове две последње имају у најновије време један исти начин и методу испитивања и полазе шта више још од једне полазне тачке или од је-

дног основног облика, од протоплазме, Ова сагласност још је и тиме оправдана што је данас утврђено, да поред све многостручности у биљном и животињском свету опет постоји јединство, т. ј. да је састав животињских и биљних тела у основи једнолик и да се међу собом разликују само модификацијом тог основног облика. Не постоји дакле никаква особита животна снага, као што се то пређе мислило, већ сви животни процеси организама зависе од радње оних истих физичких и хемиских сила, које владају и у осталој природи. С погледом на ово наука о мртвим телима зове се абиологија, а она о живим телима или организмима опет биологија.¹⁾

Да би могли тачније повући границу између мртвих и живих природних тела, мораћемо најпре утврдити, у чему се огледају ове животне радње. Узрок свима животним појавима лежи у некој хемиски још мало испитаној беланчевинастој и хомогеној — једноликој маси, тако званој протоплазми. Она као индивидуалисана маса, представља најнижи облик живих бића, и као таква врши све оне животне појаве, које налазимо и код виших животиња као најсложенијих тела.

Животне радње протоплазме огледају се већ у самом њеном променљивом облику, пошто молекули који је састављају имају извесну покретљивост, док су на против они мртвих тела јако један за други утврђени. Жива дакле тела имају способност да промене свој облик, или у опште облика су опредељеног али им је свагда у извесним границама променљив. Мртва тела су опет без облика, или ако га једном добију, више га не промењују (сем воде) као тако звана аморфна природна тела, или су најзад кристалне, т. ј. опредељење форме-ограничене правим линијама и равним површинама. Мртва тела расту у величину, но свагда образују једнолику компактну масу. У састав пак живих тела долазе мали делићи од протоплазме или ћелије и од укупности њихове зависим и облик. По овоме можемо рећи, жива

¹⁾ Види „Чланци из опште биологије“ 1882 године стр. 5. од г. Др. Докића.

природна тела састоје се из ћелија, а мртва су без њих.

Свако живо тело услед покретања или каквог рада губи неки део од свог организма. Губитак овај опет накнађава се тиме, што су она способна, да тела, која су с њима у додиру, под извесним условима хемиски промене, услед чега она постану њима сличнија и улазе у њихов састав. Догађај овај зове се асимилација као резултат храњења. Докле док жива бића не постигну своју одређену форму или до њиховог потпуног развића асимилују она више него што им треба за онај потрошак или губитак и тиме расту. Код мртвих тела нема овог потрошка, она могу под нормалним односима да остану непромењена на неизвесно време. С тога о асимилацији и онаком растењу код њих не може ни бити говора. Њихово увећавање долази отуда, што се на њих с поља наслажу једнолики делићи.

По потпуном развићу асимилација код живих природних тела не иде упоредо са оним потрошком, јер се она поступно умањује и настаје најзад смрт. По овоме би их на земљи ускоро нестало, кад се на место умрлих не би нова стварала, т. ј. кад она не би била кадра да произведу себи равне тако званим плођењем. Плођење није ништа друго до неки сувишак у растењу под потребом појединих организама. Сувишак се овај, најзад одвоји од својих родитеља и израшћује према околностима у ново биће, које се развија по оним истим законима као и родитељи му и онаког је истог молекуларног састава као и они. Напротив мртва тела постају само путем физичких и хемиских сила из какве смеше под утицајем спољњих односа.

Накратко жива бића разликују се од мртвих: 1 својим обликом и структуром; 2 променом материје као резултатом асимилације и 3 начином постајања.

Подела живих природних тела у животиње и биљке је прастара и није било тешко док су још најнижи организми мадо били познати, изнаћи разлику између животиња и биљака. Но кад се испитивањем дошло до ових сићушних природних тела, тада је било теже поставити тачну разлику између њих тако, да се и данас мора признати, да ова

разлика не постоји или да се не може извести.

Као што горе споменуемо обе врсте ових тела развијају се полазећи од једне опште полазне тачке-протоплазме, али у два разна правца. На њиховим крајним тачкама предмети се јасно разликују, но кад се пође натраг к почетној тачци, тим се ова јасност више губи и најзад је са свим нестане. Генгенбауер упоређује овај однос са две праве дивергентне линије, које полазе са једне тачке и узајамно се све више удаљују, што даље одстоје од почетне тачке. Хехел опет назива сва она нижа тела, која су овој тачци најближа протистима и по њему они држе средину између животиња и биљака.

Животиње и биљке карактеришу се само тим, што се заједно од протиста развијају. Како ово развијање иде у два разна правца то се и они у даљем току све више и више међу собом раздвајају, но при том им се сами животни процеси у многоме не разликују.

Код животиња оне ћелије, из којих је њихово тело сложено и које граде органе и органске приборе, губе своју индивидуалност све више и више и асимилација им се преноси у унутрашњост тела на ове органе. Овим опет протоплазма лишена спољњег медијума ограничена је само на хемиско прерађивање оне прибављене органске хране. Код биљака на против елементарни делићи, ћелије наскоро се заогрну омотачем од целулозе и тиме осигурају своју индивидуалност и седиште им је асимилације пренето лишћем на спољашњост. Протоплазма је дакле дата могућност, да може из спољњег медијума непосредно прибављати себи за храну: светлост, ваздух, воду и др. елементе и анорганска једињења. — Обично се карактеришу животиње као природна тела са својеволјним кретањем и осећањем, док биљке немају ових способности.

Биљке се налазе на целој земној површини, па и у барама, језерима, морима а где што и у самом ваздуху. Исте биљке не налазе се свуда, већ једне расту на једном, а друге на другом месту и т. д. те и сваки крај земље добија особити изглед, кад погледамо на отворена и пријатна поља, па свратимо поглед на наше шуме, а колика би

тек била, кад би пропутовали целу земљу пошав од Севера к југу? Даље кад се још при томе ономенемо да су биљке зависне како од места на ком расту, тако и од влаге, климе и др. околности.

Број разних биљака на земној површини није незнатан јер износи већ преко 200.000. Биљке нису само зато знатне што су овако јако распрострањене и што сваком делу земље дају друкчији изглед, већ ако се боље с њима упознамо, одмах ћемо се уверити, да су оне важне колико за одржање природе у опште толико и за одржање животиња па и човека. Тако на оголићеним стенама појављују се мале сићушне биљке, које иструну после краћег или дужег времена и приправе повољније земљиште за успевање и већих биљака. Одржавају равнотежу ваздуха тиме, што троше из њега онај из издисања животиња и др. процесима справљени угљендиоксид, а повраћају му онај опет удисавањем животиња потрошени кисеоник. Даље ни једна животиња не живи о самој земљи или о камењу, већ троши биљке као храну. Посебно су пак за човека и тиме корисне, што му дају сваковрсну грађу за зграде и станове, за одело, разна оруђа и посуђа, за справљање лекова и за многе друге потребе. Накратко су све биљке, па и оне отровне човеку од непосредне или посредне користи.

Кад су људи увидели и умели да цене ове користи што им биљке нуде, тада су на њих обратили и већу пажњу. Од пре 200 година отпочело се својски испитивање организма и то по облику и појединим деловима тела. И код разног биља (или животиња) наишли су на велике разлике и неједнакости у облицима, и послужили су се овим изнађеним знацима или карактерима, да феле организмима једну од друге разликују. Даље све биљне феле скупљаху у веће и веће групе, опет по њиховим заједничким карактерима. При овом груписању назло се још и на то да све оне групе буду једна другој ближе, што се више слажу у изнађеним карактерима а оне напротив групе, што се међу собом мање слажу, да буду удаљеније. Или краће на то: да сродније групе буду једна другој ближе а несродније опет удаљеније и то тим удаљеније, што су више несродније. Од ботаничара, који су на овоме највише радили

заслужују да се на овом месту спомену: Ј. П. Турнефор, К. Лине¹⁾, А. Л. Жисје и А. П. Декандол.

У ово исто време кад се радило на систематици организама, неки су од научара обратили пажњу и на њихове животне појаве. У овом погледу знатан је грчки философ Аристотело, који је још тада ударио темељ посматрању животних појава код животиња. Напротив на ове животне појаве код биљака није нико тако рано обратио пажњу. Тек при крају 7 века први је М. Малпигије отпочео испитивање унутрашње грађе биљака и њихових животних процеса. Он је први и написао биљну анатомију „Anatome plantarum“ (1675.) У садање су доба ове науке о животним појавима организама тако разрађене, да су данашњи капацитети биологије (Зоологије и ботанике) сагласни у томе, да право познавање животних процеса код организама и јест управо главна задаћа ове науке.

Она грана напоменуте науке, која нас упознаје са животом организама, зове се физиологија или наука о радњама. Под животом пак разумемо све оне животне процесе, који стоје један с другим у најтешњој вези, а сви укупно служе за одржање организма, као храњење, кретање, плођење и т. д. Престанак свију животних процеса у неком организму ми зовемо смрт. Последица је смрти распадање организама у неорганизована тела или хемиска једињења под уливом атмосферског кисеоника. А пошто су биљке састављене из простих или елементарних организама ћелија, то од њих и физиологија отпочиње своја сматрања.

Важност биљне ћелије за биљни организм

Биљке нису једноставна тела као што нам то изгледају на први поглед, већ се састоје из врло ситних микроскопских делића, тако

¹⁾ К. Лине отац новије систематике рођен је у Ресхулату у Шведској 1707. г. 1741. г. наменован је за професора ботанике на упсалском универзитету. Умро је 1778 г. или оне кад се опет родио Декандол у Женеви. Од његових дела најважније је: „Systema proposita naturae, sive regna tria naturae systematice proposita.“ (Систем природе или три природна царства систематски представљена.)

званих ћелица или ћелија, као што ћемо се о том мало доцније уверити. Ови многобројни делови — ћелице од сваке су руке међу собом спојене и то понајвише јако су једна уз другу збијене или се својим утанчаним крајевима још и спајају, те граде разна ткања. Ова опет ткања спајају се међу собом и граде поједине биљне делове или органе, из којих је састављена цела биљка.

Кад неку биљку ма где узберемо и мало је ближе разгледамо, моћи ћемо већ на њој и по самој спољашности разликовати ове органе: корен, стабло, лишће и цвет, ако буде листала и цветала. Ови разни органи врше у њој и разне радње, од којих зависи и живот целе биљке. Тако кореном усисава биљка из земље течну храну — воду, а с њом и све оне састојке анорганске материје, које могу бити у њој растворене а биљци опет послужити за грађу, као: калијумове, калцијумове и гвожђане соли, сумпорна једињења, силицијева киселина и т. д. Лишће опет кроз своје поре прима из атмосфере гасовиту храну и то у првој линији угљендиоксид, кога свагда неке количине има у ваздуху, а у другој кисеоник. Она течност коју корен усиса спроведе се кроз стабло у све зелене биљне делове, дакле к површини саме биљке, или оним местима, где је у след испаравања постала најача потреба. Дошав' у лишће ту се течна храна једини са угљендиоксидом из удисаног ваздуха и то под упливом сунчане светлости у угљене хидрате или у така хемиска једињења, која су за храњење биљног организма од велике важности. Као што видимо овде се свршава неки особити процес, по ком се две анорганске материје вода и угљен-диоксид претварају у органска једињења. Ова се опет по биљци растурају и слажу на оним местима, где их биљка потребује. Овим наслањањем или усвајањем страних материја целокупна биљка већа, ми кажемо она расте. Пошто биљке растењем достигну одређену им величину тада издвајају и то обично ниже на разним својим органима неке делове, тако зване споре, а више опет преображавањем цвета семе, који кад у повољне околности доспеју, развијају се на онај исти начин у нову биљку, као и њихови родитељи. Кад пак у некој биљци престану ове напоменуте радње из ма ко-

јих узрока. тада се она осуши, и то је смрт биљке.

Ако се сад запитамо како се то и по средством чега врше у биљкама ове животне радње, лако ћемо доћи до тог уверења, да су носиоци, како ових напоменутих процеса у биљци, тако и свих других, у самој ствари оне ћелије, из којих се састоје биљни органи; а не сами органи, као што нам то изгледа на први поглед. Да су доиста само биљне ћелије прави носиоци и покретачи биљног живота, уверава нас на првом месту и то, што међу биљним организмима налазимо и таквих, који се састоје само из једне једине ћелије, а опет се у њима налазе сви горе споменути животни процеси. Друго можемо се о том уверити и из саме науке о биљној ћелији. С тога ћемо овде још укратко споменути, да је биљна ћелија од такве важности за биљке, да је од њеног постанка зависан и њихов и да се у њеном храњењу растењу, размножавању и животу огледа облик и сви животни процеси саме биљке, а напротив у њеној смрти и смрт биљке.

Ћелија и њени делови

Ако стабло какве зељасте биљке н. пр врежу од тикве радијално т. ј. попречно пресечено, па сида је јако стиснемо, тада ће из ње истећи нека количина слузне течности, која је у опште позната под именом биљног сока. Ово доказује да стабло није у целој својој унутрашњости једнако — homogeno, већ да се састоји из чврстих и течних састојака, или да стабло има своју особиту грађу-структуру. Ако за тим одсечемо од овог стабла врло танак кружић и погледамо кроз њега спрам светлости, то ћемо одмах приметити, да се он састоји из неке густе мреже или ткања. Исто ово видећемо и на неком другом уздужно одсеченом кружићу. Све ово биће нам јасније, ако помануте кружиће посматрамо кроз микроскоп и шта више можемо још видети, како су поједине шупљике мреже испуњене неком мутном течношћу.

По овоме састоји се стабло горе посматране биљке, а тако исто и сваки њен други део, па једном речи укупно и све остале биљке, из огромно великог броја врло малих мехурића, који су јако један до другог

збивени. Мехурићи су ови омотани с поља једном танком опницом или кожицом, а унутрашњост им је опет испуњења неком слузном или лепљивом течношћу и зову се *биљне ћелице* или *ћелије*. Биљним ћелијама зову се тако за разлику од оних, њима скоро у свему сличних, животињских ћелија, које се налазе опет као саставни делови животињских организама. Отуда опет можемо извести, да се сваки биљни део па и свака биљка састоји из врло великог броја ситних и микроскопски малих ћелија.

Делови ћелије. Већина ћелија а нарочито оне у сочним биљним деловима, као: корену, лишћу, плодовима и т. д. састављене су из три концентрична слоја. О овоме ћемо се лако уверити, ако младу длачицу, састављену из једног реда ћелија, од неке биљке и пр. Коприве — *urtica* — одвојимо и с неком капи воде притиснемо је између две стаклене плочице, за тим ставимо под микроскоп и изближе разгледамо. Тада ћемо видети, да је свака ћелија облика елиптичног, да се крајним суженим деловима везује са ћелијама што су пред њом и по зади ње. Даље да је свака ћелија омотана једном мембраном и безбојном кожицом, која се зове *ћеличина мембрана* и која је састављена из целулозе, неке особите материје, која се само у њој налази. Шупљина или простор коју гради ова ћелична мембрана зове се *ћелична унутрашњост*. Она је већим делом испуњена неком мутном и доста густом течном масом, у којој се опет распознају нека наслагана већа и мања зрнца. Ова густо-течна маса по Н. Mohl-у, који ју је први открио зове се *плазма* или *протоплазма*, даље још *саркода* а по г. Др. Докићу и *жива беланчевина*. Негде а обично у близини ћеличне мембране налази се нека кугласта и гушћа маса ове протоплазме, тако звано *ћелично зрно* (*nucleus*), које није онако тврдо, као што би се то могло узети по његовом називу, већ је меко и еластично т. ј. способно да услед каквог притиска промени и свој облик. По кад што, а нарочито у млађим ћелијама, оно заузима врло велики простор у ћеличној унутрашњости. Кад што се на његовој површини примећује нека тавнија пегла, која се опет зове *зрнце* (*nucleolus*.) Протоплазма се у старијим ћелијама умањавала и најзад заостаје у

њој само у разном правцу још мрежасто разграната и ове гране или протоплазматични наставци праве између себе веће или мање шупљине, тако зване *вакуоле*. Ове опет вакуоле свагда су испуњене бистром течношћу или *ћеличним соком*, те се с тога зову још и *сочне шупљине*. По овоме су у опште узев протоплазма, ћелично зрно и ћелични сок главни делови, који се по правилу налазе у свакој ћелији. Но поред ових основних или главних делова налазе се још и друге супстанције у појединим врстама ћелија, као што ћемо то мало доцније видети.¹⁾

Нешто у опште о облику ћелије. Облик или форма ћелије зависи једно од облика њене мембране а друго и од промена, које сама ћелија у свом животу претрпи. Прво је условљено од начина растења мембране т. ј. да ли она расте у дужину, у ширину или у дубљину. Првобитан је облик сваке ћелије у опште правилан и то: Кугласт, коцкаст и т. д. Ова правилна форма долази отуд што се ћелија подједнако развија или расте у сва три напоменута правца. У доцнијем развићу ћелије губе овај облик постају понавјише облика многоугластог, што опет долази од њиховог међусобног притиска и увеличавања. Кад је дакле овај притисак у разним правцима неједнак, то морају и ћелије свој облик променити и тако заузети више или мање неправилну форму. Најобичније су форме ћелија: кугла, елипсоид, цилиндар, тро и више страна призма, коцка, звезда и т. д. из чега се изводи, да и ћелија при извесним околностима заузима свагда извесну форму. Ови прелазни облици ћелија ма како били незнатни врло су опет важни или карактеристични за поједина биљна ткања. С физиолошког пак обзира најважнија је подела ћелија на: паренхимске и прозенхимске ћелије.

Паренхимске ћелије зову се све оне, које су у сва три правца или димензије доста подједнако развијене. Прозенхимске опет зову се оне ћелије, које су у једном правцу много јаче развијене него у оба друга. Код првих је још мембрана већином танка, а код дру-

¹⁾ Види о овоме стране 229. 231 и 232 у *Methodisches Lehrbuch der Allgemeinen Botanik* von W. J. Behrens Braunschweig 1880.

гих опет задебљала. Прозенхимске се ћелије не налазе никад у најмањим биљним деловима, већ само паренхимске. Из ових тек доцније особитим процесом постају прозен-

химске ћелије. — У осталом кад се добро упознамо са самом ћелијом, биће нам тада и њихов облик много јаснији.

(Наставиће се)

ВАСПИТАЊЕ КАО НАУКА

од

АЛЕКСАНДРА ЂЕНА

(Наставак)

Тако у изучавању језика има различитих операција, које се могу са свим тачно једна од друге разликовати, и које треба засебно сматрати и са подесним изразима описати, а не тако двозначајним и нејасним фразама, као што је „очигледне лекције.“

Још остаје један други значај, а то је, кад се у току обичне наставе опширне лекције држе о извесним одабраним предметима. Узмимо на пр. један комад каменог угља; један примерак од истог покаже се, да би се пажња обратила на његов изглед и друге различне особине, које се могу чулима приметити, чиме се ученик подстакне, да обрати већу пажњу, и да све то тачније посмотри. Дотле бисмо могли узети ову лекцију, као једно вежбање чула и посматрање у опште. Али учитељ се не зауставља на овоме; он улази у појединости о хемијскоме саставу и другим особинама угљена. Он прича, како угљен постаје, како се добија, како је најпре пропаћен, за шта се употребљава и због којих је особина користан и употребљив. Ово се може назвати поучна лекција о неком објекту или неком очигледном предмету. Кад се хоће да говори о природним процесима и особинама, који опет додирују многе друге супстанце, онда се узима за основу нарочити предмет. Ми не можемо историју угљена изнети, а да у исто време не додирнемо и састав биљака, нити можемо о употреби његовој опширно говорити, а да при томе не говоримо о хемиј-

скоме једињењу и произвођењу топлоте. У колико су и да ли су такве лекције умесне, то зависи од различних околности, које ћемо доцније још боље посмотрити. Али ово није толико очигледна лекција, колико узимање очигледног предмета за основни текст. На тај начин даје нам се могућност, да читаву гомилу апстрактних појмова и особина групишемо око једног конкретног предмета. То је врло zgodан облик за популарна предавања, као што ради на пр. професор *Хикслеј* или *Dr. Carpenter*, узимајући један комад креча као предмет једног предавања.

Поука и васпитање

Противност између поуке с једне стране, и васпитања или образовања, којим се снаге или способности развијају, с друге стране, има великог значаја за решење васпитног задатка. С тога ће бити добро да се ова разлика покаже, што ће се најбоље моћи учинити, а то је и једини пут, примерима обостраних уцлива. Често се наводи, како има различитих врста наставе, која за право учење има врло мало вредности, али је за образовање од велике користи, и да таква настава баш због тога и има више вредности него ма како учење, које није ништа више него просто учење. Целъ васпитања, вели се, није да се само знање нагомилава, него да се духовне снаге развијају и вежбају.

Разгледајмо пре свега учење. Аритметичке операције сабирања, множења и т. д. Усматраде би се свакојачко као једна корисна поука, али никако као образовање, кад би се изучавале просто само за практичку употребу, без икаква обзира на њихове основе или принципе. Па у самој ствари велики број ученика само овако и изучи ове операције.

За тим посмотримо наш сопствени језик. Целокупна употреба језика, заједно са највишим правилима о правилности и правилној употреби, може се саопштити просто као упутство за правилно читање и писање, а да се и не покуша да се цело у методичкој форми изнесе или рационално објасни. Ово би опет било чисто учење поука. Таква настава у неком језику била би врло корисна, али се не би могла назвати духовно образовање. Личности, које су целог свог живота стајале у свези са онима, који коректно и лепо говоре, науче и саме коректно и лепо говорити, без икаквог нарочитог образовања у томе. И страни језик могао би се такође на овај начин изучити; па и сами мртви језици могли би се без граматике или правила, простим дуговременим читањем књига, узучити.

Историјска факта већином нису ништа друго, него учење. Она се морају узимати по временом реду, али у томе нема икаквог духовног образовања. Хронологија нас учи, како су велики историјски догађаји један за другим следовали, памћење узима ову материју као свршену ствар, а тиме се ни једна способност не буди нити култивише. Ово је само један од многих путова, којима се памћење вежба.

Географска факта могу се такође просто учити, и онда су она без унутрашње свезе и система. Ако ли се та факта у некој уређеној шеми, по дескриптивној методи изнесе, која, како њихово разумевање тако и памћење олакшава, онда се то може ра-

чунати у једну врсту образовања. Она приморавалу ученика да шему схвати и усвоји и на тај му начин помажу да дође до једне вештине, коју може после у сличним случајевима и сам употребити.

Сва она факта, која се односе на корисне радове у различним занимањима у животу, која занацијама служе као упутство, и свакоме као припомоћ за ма какав рад у животу, имају у себи врло велику количину корисне поуке. Прописи за кување, различите умешности, које се у земљорадњи и индустрији примењују, лекови противу болести, судска процедура — све је то као поука врло драгоцену, али се не сматра као нека врста образовања. У нашим књигама о газдинству, о баштованству, о сточарству има врло дивних и корисних поука, али и ништа више.

Па баш а у правим наукама у ужем смислу може бити појединих делова, које ученик прима просто као поуку. Практички резултати из научних принципа могу се усвојити и применити, а да демонстрације, дедукције и доказивања, као што је код аритметике поменуто, са свим изостану. Па и сама правила геометријска може ученик исто онако као и многе друге практички применљиве поуке примити и усвојити, а да не појми њихову унутрашњу свезу, другим речима: да не појми Геометрију као науку. На овај начин ми можемо имати велику количину знања о физичким, хемијским и физиолошким фактима, ми можемо бити у стању да са свим коректне податке о њима дајемо, па опет да не знамо ни једну од тих наука. Исто то вреди и за науку о духу.

Но поред свега тога, знање, које се овим путем добије и запамти, не може се никако сматрати да је од мале вредности. Оно је у стању да да врло велику количину максима на различним областима. И ако се њиме не постиже никако високо

образовање, опет је и за такво знање потребна велика интелектуална снага. Уколико више стоји цео карактер радника, у толико ће и разликовање бити оштрије, у толико ће он бити способнији да према цељи и средства подеси и изнађе. На основу просте поуке може се лађом управљати, лекарски посао упражњавати, али ово је само једна виша врста поуке (информације). У кратко рећи: има читав низ степеница у погледу обима и тешкоћа свега онога, што ми можемо као просту поуку сматрати, а кад се доспе до највише степенице, онда додирујемо највише снаге и способности духа.

Истина је, да се ни само практичко знање, које је потребно за виша стручна занимања, неће моћи појмити, у свези схватити или довољно прецизно представити, ако ми немамо извесан степен научног образовања и научне методе, која је за више образовање потребна.

Разгледајмо сада значај овога последњег. Док ми просто усвајање научних факата за практичку примену узимамо као поуку, дотле нам научна *метода*, систематички састављен, свезивање и извођење извесних истина из других, важи као нешто са свим друкчије и више. Свестрано разумевање Евклидове методе, свођење алгебранских и аритметичких правила на њихове основне принципе, сматрало би се као сигурно образовање и школовање, као буђење духовних снага.

Већина дефиниција, које се односе на образовање, нејасне су с тога, што се дух подели у способности. Ми смо већ видели, да је са свим нетачно и нејасно, кад се говори о „образовању памћења.“ Исто је тако нејасно и онда, кад се говори о образовању разума, снаге за схваћање, фантазије и т. д. Морално је образовање већ нешто много разумљивије. Ту је главна ствар навика, да се извесне активне духовне тенденције угушују, а друге негују; а ово се

постиче нарочитим школовањем, као што је дресирање коња или вежбање војника. Аналогија између ових вежбања и образовања интелектуалних снага није баш са свим тачна, али у колико у истини јесте, у толико објашњује праву ствар. Једног војника избећати, значи довести га дотле, да он извештан број комбинованих покрета, до којих је постепеним вежбањем дошао, може с лакоћом вршити. Један извештан део поуке који се мора схватити, стоји у свези са вежбањем, али постоји као засебан фактор. У свима другим струкама, за које је нека извесна умешност потребна, има један сличан елемент вежбања. Међу тим у многима није мишићна умешност и окретност главна ствар, него се вежбање више односи на мисли или идеје, као н. пр. официрско је вежбање више духовне него телесне врсте; оно се састоји у томе, да он научи извесне положаје, покрете и груписање људства, и да уме увек према ситуацији и подесне покрете удесити. То је знање, које треба да се у пракси примењује са инстинктивном брзином.

Док се наука, као што је већ примењено, може добити у облику простог учења (поуке), дотле је за научно посматрање и истраживање потребно нарочито образовање. Чула морају бити изоштрена, пажња се мора обратити, цело поступање мора бити изучено и као навика усвојено. С тиме упоредо иде и врло много поуке (информовања) о појединостима, али ово је одвојено од образовања.

На великој области образовања у језику могло би се много којечег изнети, што спада у право образовање. Начин предавања или образовање гласа, сматрало би се потпуно као образовање. Знање појединих имена јесте један пример чисте информације, то је просто памћење речи. Састављање речи у реченице са обзиром на све граматичке облике и сва остада пра-

вила језика сматрало би се као образовање.

Још већа вештина да се мисли у са свим јасном облику представе, јесте информација, у колико неко то зна само као теорију или правило, али као савршено добијена умешност, та је вештина образовање. У овом смислу ми и говоримо о савршеном образовању неког књижевника или говорника. И у овом су смислу морално поучавање и морално образовање две са свим различите ствари.

Елеменат облика, методе, реда и организације за разлику од саме материје, кад се она, без обзира на облик посматра, има своју нарочиту, засебну вредност, па с тога и сваки рад за корисно развијање и добијање тога елемента већ по себи има вредности. Нишани, у које се гађа, дрвени војници, на које се при настави у борењу са сабама циља, нису истински предмети, а опет овде врше службу истинског предмета.

Сваки предмет, који се изучава, који човеку помаже да дође до неке методе, која се с коришћу може и на другим областима применити, има извесну вредност. Оне науке, код којих влада такав ред и организација, којом се дух развија и потпомаже — па било то у дедуктивној методи, као помоћу геометрије или применене математике; или у посматрању и индукцији, као помоћу физике; или у класифицирању, као помоћу природописних наука — урачунале би се већ само из тога разлога у област вишег духовног образовања, не узимајући ни мало у обзир и вредност појединих факата и принципа, коју ови засебно имају. Нешто завис од учитеља, а у неколико и од ученика, да ли ће се елеменат методе уочити и изнети, или ће се из предмета узимати и запазити само оно, што служи као појка или материја за учење. Логика није ништа, ако није образовање. С њоме везане информације могу се у сваком погледу употребити

за цели образовања. Она садржи елеменат научног облика, који се на тај начин запази и упамти, што се нарочито само на њега засебна пажња обрати. Она је граматица сазнавања.

Има једна врста духовне снаге, која је мање или више са сваким продуктивним напрезањем свезана: то је она пажња, да се сва правила и сви услови, који су за неки намерени резултат нужни, узму у вид, и да се ни један не превиди. Без ове обазривости и пажње, ми не можемо никаки посао вршити. Ми не можемо шајком управљати на води, ако не умемо удешавати весла и једрила према правцу ветра. Ми не можемо никад тачну пресуду о нечему изрећи, док не испунимо многобројне услове. Ако хоћемо да поступамо по законским прописима, морамо их тачно изложити и разумети, па што имамо да имамо; то није преимућство поједине студије или неког занимања, и не мора се ширити преко граница онога предмета, на који се односи. Ако је неки човек добар ловац, он не мора бити и добар политичар или судија, премда је за све ове функције заједнички услов, да се обрати пажња на све, што у њихов делокруг спада. Свакојако, потребна је велика духовна обдареност, па да се човек на овај начин брзо оспособи за нове домене практичкога рада, као што је то могао Кромвелов дух, који је с лакоћом прелетао из једне области и у најудаљеније, и тамо за кратко време успехе постизао.

У доцнијем прегледу васпитних вредности, ми ћемо и разлику између информације (поуке) и васпитања тачније прецизовати.

„Само једну ствар добро.“

Ово је опште омиљена изрека, како у учитељству тако и у приватној студији. Она се оснива на томе, да је боље једну

ограничену област знања потпуно савладати, него много обухватити, па то површно изучити.

„Нешто добро изучити“ може се различито протумачити. Пре свега то може значити просто ону потпуну свикнутост и окретност у неком послу, која чини, те ми тај посао са свим механички тако отправљамо, као кад неко са највећом лакоћом решава рачунске задатке. Честим понављањем ми постижемо овај успех у погледу сваке ствари, а у трговачким и радничким је пословима то неопходно нужно.

У другој линији овим се изразом мисли нешто више, а то је потпуно и до најмањих ситница познавање свију појединости, ограничавања, изузетака и свега осталог, што припада неком опширном и компликованом систему, који хоћемо да изучимо. Ово је оно, што има да врши правозаступник или судија, или какав лекар, који мора знати како меродавне доктрине, тако и њихове различне примене на велики број разноврсних случајева. За ове позиве потребно је тако много, и у њима се налази тако много, да се ни од кога не може очекивати, да свикне и изучи више него једну таку грану. Тако има у свакој важнијој науци нека врста мајсторлука, који је исто тако многостран као и обилат, па биле то безбројне комбинације математичких формула, или огромне детаљности какве експерименталне науке, као што је хемија, или можда још неисцрпљивије области, као што су ботаника и зоологија. Да би се само једна од ових области потпуно изучила, ми се морамо на другима задовољити са врло ограниченим познавањем. Управо за ово више знање подеснији је назив *multa* него *multum*. Нека научна област може бити ограничена, мала, али да се она до најситнијих појединости и свестрано позна, потребна је огромна маса знања. Да би се највеће користи од једне

науке могле добити, једно је овако познавање потребно.

У погледу поуке сваки је поједини факат, који је добро појмљен, драгоцен, и ако се из њега не може никакав други извести. Па и само школовање у смислу једне одређене методе, најбоље се постиже на одабраном и ограниченом материјалу, као кад ми изучавамо класификацију у ботаници. Ни у једном од ових случајева није нужно да се све време посвети искључно само једном предмету. Кад имамо напред одређену циљ, онда морамо у многим тачкама одбирати и издвајати, те по томе је ова максима свде без значаја.

Ако узмемо научно васпитање у правом смислу, онда видимо, да праву основу за свестрано и потпуно изучавање сваке поједине науке, образују први принципи и најодабранији примери из свију великих наука, заједно са одабраним појединостима. Ово може изгледати, да не вреди у целој потпуности за математику, прву од свију фундаменталних наука, али код свију осталих је овако. Нико не може бити добар хемичар, а да с једне стране не познаје физику на математичким основима, и с друге стране, да није у неколико упознат са физиологијом. Потпуно знање неког предмета обухвата и оно, што томе предмету служи као припрема, као и све остало, што га посредним путем може осветлити, премда, наравно, није потребно, да се ови помоћни предмети познавају у оној мери, као они, којима ови као помагачи служе. На свима областима, које се изучавају, има степена савршенства, који су управо за постављену циљ довољни. Само у погледу језика ово не вреди баш сасвим потпуно, јер у изучавању неког језика за жив говор ми нисмо ништа или врло мало учинили све дотле, док не будемо у стању, да тај језик можемо у саобраћају употребити.

За почетнике у некој науци, добро је да се непрестано држе једног плана, једне књиге и у опште једног тока и правца, па макар то и не било баш у свему потпуно и савршено. Докле год се има посла са полагањем основа или утемељавањем, дотле се мора отклањати свако друкчије схваћање, које би могло ценати пажњу. Учитељ треба увек да своје ученике упозна са свима појединостима једнога система, пре него што почне тај систем критиковати, оспоравати или поправљати. У Геометрији се мора држати Евклида, или ма које друге књиге, по којој се изучава, од речи до речи, као кад би то било неко непогрешно откривење. По што је ученик с тим потпуно скроз и скроз упознат, тек онда се може обратити пажња на недостатке и изнети и друкчија демонстрација. Но опет за то, наравно, увек се треба старати, да у учебнику има што је могуће мање погрешака и недостатака. Што де Morgan као принцип тврди, да је Евклид баш због својих погрешака најбоља књига за почетника, то је не само парадокса, него баш права изоспаченост. Ово се оснива на претпоставци, да је при научној настави потребно, да су вежбања тако удешена, како ће и сама ученичка снага суделовати у њима. Али така се вежбања могу стварати и чинити и без погрешака у једном учебнику, које су са свим ненамерне, те по томе не могу никакој васпитној цели служити сем чистог слепог случаја.

Са овим се начелом чини грдна злоупотреба у великим енглеским школама,

по што се тамо ово начело узме као изговор и разлог, те се с једне стране целокупно изучавање сужава на застарелу класичку област, а с друге се стране науке не доводе ни у каку везу са модерним мислима. Тврди се, да је корисније изучити свестрано и темељно два или три предмета — а ту се подразумева латински, грчки и математика — него шест или седам добро проучити, па макар међу овима била и физика, хемија и матерњи језик. Исту ту једнострану тенденцију понављају и заступници модерних назора, кад захтевају познавање до најмањих ситница и практичко знање тако огромних и неисцрпљивих предмета, као што су Хемија, Физиологија и Зоологија. Кад хоћемо да оценимо вредност неке науке, ми морамо узети у вид не само шта нам она даје, него и шта нам она узима, јер ми морамо зарад ње да жртвујемо време. *Multum non multa*¹⁾ стоји у очевидној противности са најомиљенијом и најобразнијом дефиницијом васпитања: хармонијско и упоредно неговање свију способности.²⁾

¹⁾ много, а не разноврсно. Преводилац.

²⁾ Врло много има истине у овој примедби, коју ми наводимо из једног чланка од *Марка Петисона* о оксфордским студијама у „Oxford — Essays 1885.“ Ко је упућен, да само о једном предмету мисли, да само на један предмет своје мисли управља, тај неће никад бити у стању, да о томе предмету зрело суди, док међу тим, проширеност његових погледа и представа у брзо би му умножила снагу и способност за мишљење о томе предмету. Тако су моћне идеје, кад нису усамљене, него у свези и комбинацијама раде. А тако су исто и све остале ствари једна с другом сплетене, и једна другу потпомажу, које у исту духовну категорију спадају. Судиља у неколико живи помоћу сравњавања и разликовања.“

ПОЛОЖНЕ И ОДРЕЧНЕ КОЛИЧИНЕ

Све количине у простору и времену по нас су или *корисне* или *штетне* или су нам *равнодушне*. т. ј. нити су нам од користи ни од штете.

У математици кориснима одговарају *положне* количине, и бележе се знаком + (више, plus); штетнима одговарају *одречне* количине, и знак им је — (мање, minus);

равнодушнима је вредност за нас никаква, оне не вреде ништа а ништа је нула (0).

Нула стоји на средокраћи и она је полазна тачка, одакле се мере све могуће положне и одречне вредности. Да то закључимо послужимо се једним примером из живота:

Имати новаца у џепу, корисно је дакле положно (+); кад је празан џеп онда немамо ништа (0); а немати ништа, па још бити дужан, није пријатно, зло је, дакле одречно (-). Свако зна, тако, да је већ и у пословицу прешло да је „боље имати ишта него ништа“, али је тако исто боље немати ништа, него немати ништа па још бити дужан. То правило из искуства преведено на математички језик гласиће.

Свака положна количина већа је од нуле; свака одречна количина мања је од нуле. т. ј.

$$+5 > 0, -5 < 0.$$

или још:

$$+5 > 0 > -5$$

т. ј. свака положна количина већа је од нуле и од сваке одречне количине, а нула је већа од сваке одречне количине.

Послужимо се и даље тим примером да дознамо још коју особину положних и одречних количина.

Имати у џепу добро је и све је боље што је сума већа, — математичким језиком то се каже:

Свака положна количина тим је већа, што јој је бројна вредност већа. Н. пр. боље је имати у џепу 9 динара, него 5, то јест:

$$+9 > +5.$$

Имати дуга то је зло и све је горе што је дуг већи, — математичким језиком речено:

Свака одречна количина тим је мања, што јој је бројна вредност већа. Н. пр. боље је имати 5 динара дуга (-5) него 9 динара (-9). т. ј.

$$-5 > -9$$

Бројне вредности целих бројева теку овим редом: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, +100... 200... 1000... 1000000... ∞ према томе:

+∞ > . . . +1000000 > . . . +1000 > . . . +200 > . . . +100 > . . . +7 > +6 > +5 > +2 > +1 > 0 > -1 > -2 > -3 > -4 > -5 > -6 > -7 > . . . -100 > . . . > -200 > . . . -1000 > . . . -1000000 > . . . -∞

Крајње границе су +∞ и -∞, а 0 је

средина или средокраћа. Ове неједначине краће написане гласе:

$$+\infty > 0 > -\infty$$

Равнородне и разнородне количине.

Количине, којима су јединице идентичне (истоветне), зовемо *равнороднима*, — оне пак, којима су јединице различне, неистоветне, ву се *разнородне*. Н. пр. 5 динара и 4 динара су равнородне, јер им је јединица — динар једна и иста, т. ј. сви су динари идентични (истоветни). Али 5 златица и 4 динара су разнородне, с тога, што је првој количини јединица златица, а другој динар.

Редукција (Свођење). Две равнородне количине, истог или супротног знака, можемо изразити једном количином истог рода. Тај се посао зове редукција или свођење.

Послужимо се примером да изведемо правила по којима се редукција врши.

Имати 5 динара у џепу (то је +5) и метнути још 4 динара у џеп (то је +4), значи имати 9 динара у џепу (то је +9) т. ј.

$$+5 + 4 = +9.$$

А имати 5 динара дуга (то је -5), па се задужити још 4. значи бити дужан свега 9 динара (то је -9), т. ј.

$$-5 - 4 = -9.$$

Из та два примера изводимо правило:

1). *Две равнородне количине истог знака сведе се, кад се пред збир њихов стави заједнички знак.*

Послужимо се и даље примером:

Имати 5 динара (то је +5) у џепу, а бити дужан 5 динара (то је -5) значи толико исто колико и немати ништа, јер ако исплатимо свој дуг, заиста нам неће остати ништа (т. ј. 0) То значи:

2). *Две равнородне количине, једнаке по бројној вредности, супротне по знаку, ништа су (дају за резултат нулу). Или.*

$$+5 - 5 = 0.$$

Али имати 9 динара у џепу (то ј. +9), а 5 дин. дуга (-5) то значи имати после исплаћеног тога дуга у џепу неки вишак од 4 дин. (то је +4) као остатак имања. т. ј.

$$+9 - 5 = +4.$$

То се увиђа и из овога. Видели смо по правилу 1) да је +9 = +5 + 4. Ставили

место $+9$ његову вредност с десне стране знака једнакости :

$$+9 - 5 = +4 + 5 - 5 = +4.$$

По правилу 2) знамо да се $+5$ и -5 , као две количине једнаке по бројној вредности, супротне по знаку, ништа, преостојањем још $+4$ као резултат. Дакле Заиста је:

$$+9 - 5 = +4.$$

Међу тим, имати 5 динара у џепу (то је $+5$), а бити 9 динара дужан (то је -9). Значи да нам се после датих 5 динара јавља још и неки мањак од 4 динара као остатак дуга (а то је -4). Мањак за то што нам тих 4 динара недостају да би могли исплатити цео дуг т. ј.

$$+5 - 9 = -4.$$

То се увиђа и из овога. Видели смо по правилу 1). да је $-9 = -5 - 4$. Ставимо место -9 његову вредност с десне стране знака једнакости $+5 - 9 = +5 - 5 - 4 = -4$.

По правилу 2) знамо да се $+5$ и -5 , као две количине једнаке по бројној вредности, а супротне по знаку, ништа, дакле преостају нама још -4 као резултат. Заиста је дакле:

$$+5 - 9 = -4.$$

Из последња два примера изводимо правило :

3) Две равнородне количине, неједнаке по бројној вредности, супротне по знаку, своде се ако пред разлику њихових бројних вредности ставимо знак бројно веће количине.

Ј. Јипа.

БЕЛЕШКЕ О ПРОСВЕТИ И ШКОЛАМА

Школски надзорници у Пруској. — Надзорници основних школа у Пруској деле се у две категорије: Једни су надзорници месни, а други су надзорници окружни. Сада их има свега 11.840 и то: окружних 902 међу којима су световни 181 (70 протестаната и 112 католика), и месних 10938 међу којима су световни 1270 (581 протестанат и 689 католика) и 9668 духовног реда (7306 протестаната и 2362 католика).

Школски надзор у Француској. — Школски надзор над основним школама у Француској има три ступња. Врховни надзор врше Главни Надзорници. Њих сада има 15. Они имају плате по 10.000 динара на годину. Под овима стоје Академијски надзорници. Од ових има за сваки департаменат по један, а за департаменат сенски има их 10. Ови се деле у три класе са годишњом платом од 6000, 6500 и 7000 динара, а они који су у Паризу имају 8000 динара. Под овима стоје Нижи Надзорници (primaires inspectors), којих сада има 497. Од ових су 24 у Паризу и они имају годишње по 5500 динара плата, а остали се деле у класе тако, да их је 120 у првој класи са 3600 динара год. плате, 139 друге класе са 3200 динара и 196 треће класе са 2800 ди-

нара год. плате. Осим те плате добијају ови просечно по 1000 динара годишње на путне трошкове, као и неке награде за држање испита и за друге ванредне услуге. Осим тога већина их има од департамената по неки додатак, који се по величини креће од 100 до 2500 динара.

За надзор над школама за малу децу има 8 Главних Надзорница са платом од 3000 до 5000 динара на годину, и у сваком департаменту има по једна Департаменска Надзорница.

Школе за глувонеме. — Израчунато је да у целом свету има отприлике на 800000 глувонемих, и да је од њих 63% глувих рођено, а 37% касније оглувило. За њихово изображење постоје 397 школа са 2000 учитеља. У тим школама учи се њих 26.473. Од таквих школа има: у Немачкој 90, у Аустроугарској 17, у Швајцарској 11, у Аустралији 2, у Белгији 10, у Бразилији 1, у Канади 7, у Данској 4, у Француској 67, у Великој Британији и Ирској 46, у Јапану 2, у Италији 35, у Луксенбургу 1, у Мексику 2, у Нидерландима 3, у Новом Селанду 1, у Норвешкој 7, у Португалији 1, у Русији 10, у Шведској 17, у Шпанској 7, у Сједињеним државама у Америци 65 и у Бомбају 1.

ПРОСВЕТНИ ДОБРОТВОРИ

Г. Н. Владика, ситнописац, поклонио је Народnoj библиотеци један албум са 14 разних историјских егземплара свога вештачког ситнописања и у једном оквиру један динар, на коме је исписана прокламација од 1878 о независности Србије.

Г. Ђока М. Паљић, трговац из Тополе приликом годишњих испита поклонио је 10 књига да се разладу добрим ученицима тополске школе.